

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**ETİKETLEME KURAMI ÇERÇEVESİNDE ÇİNGENE
ETNİSİTESİNDE KİRLİLİK VE SOSYAL
DIŞLANMIŞLIK ALGISI (İZMİR TEPECİK ÖRNEĞİ)**

Mehmet YAPRAK

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Tahir PEKASİL

Mardin 2015

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**ETİKETLEME KURAMI ÇERÇEVESİNDE ÇİNGENE
ETNİSİTESİNDE KİRLİLİK VE SOSYAL
DIŞLANMIŞLIK ALGISI (İZMİR TEPECİK ÖRNEĞİ)**

Mehmet YAPRAK

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Tahir PEKASİL

Mardin 2015

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Sosyoloji Anabilim Dalı 12752009 numaralı öğrencisi Mehmet YAPRAK'ın hazırladığı "Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnisitesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği)" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 07/04/2015 Salı günü saat 10:00'da yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Başkan _____

Prof. Dr. Dilek CINDOĞLU

Üye _____

Prof. Dr. Ramazan YELKEN

Üye _____

Yrd. Doç. Tahir PEKASIL

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2015 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2015

Enstitü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TABLolar LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
1. ÇİNGENELERİN TARİHÇESİ VE ETİKETLEME KURAMI TAHLİLLERİ	11
1.1. Çingene Etnisitesi ve Tarihçesi	11
1.2. Çingenerin Tarihsel Anayurtları ve Büyük Göçleri	16
1.3. Çingenerin Anadolu'ya Gelişleri ve Osmanlı Devleti'nde Çingenerler	18
1.4. Balkanlar ve Günümüz Türkiye'sinde Çingenerler	20
1.4.1 Tepecik Semti ve Tepecik Çingenerleri	21
1.5. Çingenerin Yaşayışları	37
1.5.1. Göçebe Çingenerler	37
1.5.2. Yerleşik Çingenerler	38
1.6. Çingene Lisanı	39
1.7. Çingenerler ve Müzik	41
1.2. Klasik Etiketleme Kuramı ve Temel Argümanları	44
1.2.1. Klasik Etiketleme Kuramı ve Sembolik Etkileşim Süreci Olarak Damgalama	46
1.2.2. Kendini Gerçekleştiren Kehanet	49
1.2.3. Geçmişe Dönük Yorumlama	51
1.2.4. "Suçlu Damgası"nın Diğer Statüleri Baskılaması.....	54
1.2.5. Ötekileştirme	58
1.2.6. Klasik Etiketleme Kuramı ve Damgalama Süreci: Sapma ve Birincil ve İkincil Sapma	60
1.2.7. Kötülüğün Dramatize Edilmesi	66
1.2.8. Braithwaite ve Birleştirici Utandırma Kuramı	72
2. ÇİNGENE ETNİSİTESİNDE KİRLİLİK VE SOSYAL DIŞLANMIŞLIK	
KAVRAMLARININ TAHLİLİ	77
2.1. Kirlilik Kavramının Tahlili	78
2.1.1. Kirlilik Kavramının Ortaya Çıkışında Post Yapısalcı Kuram	79

2.1.2. İzmir Tepecik Çingene Etnisitesinde Tehlike ve Kirlilik İlişkisi	80
2.1.3. İzmir Tepecik Çingene Örneğinde Senkretik Din Algısı ve Kirlilik.....	82
2.1.4. Çingene Bedeninde “Kirlilik “ Algısı	87
2.1.5. Farklılaşma-Çatışma ve Ötekileştirilen Çingene Etnisitesi.....	95
2.2. Sosyal Dışlanmışlık Kavramı Analizleri	101
2.2.1. Sosyal Dışlanmışlığa Neden Olan Temel Unsurlar	108
2.2.2. Emek Piyasasındaki Değişim	111
2.2.3. Yoksulluk ve Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik	112
2.2.4. Sosyal Korunmanın Yetersizliği	115
2.2.5. Eşitsizliğin Artışı ve Eğitimde Yaşanan Eşitsizlikler	118
2.2.6. Sosyal Bütünleşmelerdeki Yetersizlikler	120
2.3. Sosyal Dışlanmışlık ve Kirlilik Algısının Ferdî ve Toplumsal Sonuçları	122
3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	127
KAYNAKÇA	141
EKLER	148
ÖZGEÇMİŞ	152

ÖNSÖZ

Öncelikle yüksek lisans tez konusunun ortaya çıkış aşamasında ve sonrasında kıymetli fikirlerini ve desteğini benden esirgemeyen ve her zaman yol göstericiliği ile yanımda olan danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Tahir Pekasil'e ve Yüksek lisans eğitimi ders yılında sosyal bilimlerde yöntem derslerinde saha araştırmalarına dair bilgi, tecrübe ve hatıralarını bize aktararak saha araştırmaları için bizi cesaretlendiren, heyecanlandıran Sayın Prof. Dr. Dilek Cindoğlu'na çok teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimimiz boyunca derslere verdiği önem ve ehemmiyetle sosyolojiye dair bilgi çitamızın yükselmesi için her zaman hedef gösterip gayretlendiren Sayın Doç. Dr. Zülküf Kara'ya, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Musa Öztürk ve Sayın Dr. Ramazan Duran'a, tez çalışması boyunca benden desteğini esirgemeyen sevgili eşim Rukiye Yaprak'a, hayatımızın nadide çiçekleri oğlum Günhan'a kızım Serra'ya, saha çalışmalarında çok desteğini gördüğüm Tepecik mahallesi eski muhtarlarına, çalışma boyunca her zaman yanımda olan insan aşığı Mahalle sakinlerinden Kamile Hanım'a ve diğer görüşmecilere, çok değerli öğretmen arkadaşlarım, Muhammed, Mizgin, Asuman, Ömer, Velat, Halef ve İskan'a destek ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ETİKETLEME KURAMI ÇERÇEVESİNDE ÇİNGENE ETNİSİTESİNDE KİRLİLİK VE SOSYAL DIŞLANMIŞLIK ALGISI (İZMİR TEPECİK ÖRNEĞİ)

Mehmet YAPRAK

Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı

2015:166 Sayfa

Bu çalışmada, Türkiye'deki kültürel ve etnik unsurlardan biri olmasına rağmen ötekileştirilen ve dışlanan İzmir Tepecik Çingene etnisitesinin, damgalanma, kirli olarak algılanma ve dışlanma süreçlerinin ve şekillerinin izleri, fenomenolojik bakış açısıyla etiketleme kuramı çerçevesinde sürülmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda, saha çalışması yöntemiyle İzmir ili Tepecik semtinde yer alan Çingene etnisitesine mensup bireylerden oluşan bir örneklem kümesi ile nitel araştırma tekniklerinden odak grup mülakatları ve derinlikli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İzmir Tepecik Çingenelerinin kendi anlatı ve yaşam pratiklerinden yola çıkarak damgalanma, “kirlilik” ve dışlanmışlık algıları “içten bakışla” tespit edilmeye çalışılmıştır. Tepecik Çingenelerinin damgalanma ve dışlanma süreçlerinde çok güçlü toplumsal ve dini referansları olan “kirlilik” söylem ve imalarının temel bir öneme sahip olduğu görülmüştür. İzmir Tepecik Çingene etnisitesi için “kirlilik” algısı ve önyargılarının pekiştirilmesinde, toplumsal sınırların daha belirgin hale gelmesinde dönemin iktidar yetkilileri tarafından mahallede faaliyetine izin verilen genelev ayrı bir etki oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tepecik Çingene Etnisitesi, Etiketleme, Kirlilik, Sosyal Dışlanmışlık

ABSTRACT

Master Thesis

GRIMINESS IN THE GYPSY ETHNICITY, WITH THE LIMITATION OF LABELING THEORY AND PERCEPTION OF SOCIAL EXCLUSION (SAMPLE OF İZMİR TEPECİK)

Mardin Artuklu University Institute of Social Science Department of Sociology

2015:166 Sayfa

In this study, stigmatization, perception of as “Griminess” and exclusion process and shapes’ trace of İzmir Tepecik Gypsy Ethnicity, Who have been otheizde and excludet however they are of the cultural and racial element of Turkey, have been traced with the limitation of labeling theory.

In this context, by the method of field work, Sampling cluster that was consisted by people who are the members of Gypsy Ethnicity, lived in İzmir, Tepecik, and mutual group interviews form qualitative research techniques and depth intervies were performed. By setting off İzmir Tepecik Gypsies’ self description and life practice, Stigmatization, “griminess” and otherized perception have been tried to identify by interior view. In the process’ of Tepecik Gypsies’ stigmatization and exclusion, It has been seen “Griminess” which has a very strong references of social and ecclesiastical, has a basic importonce. For İzmir Tepecik Gypsy Ethnicity,, reinforcing of “griminess” perception and prejudices, becoming more evident of the public boundery, brothel, whose quarter district activites, were allowed by the goverment authorized people in that times, formed another effect.

Keywords: Tepecik Gypsy Ethnicity, Labeling, Griminess, Social Exclusion

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. Tepecik Bölgesinde İkamet Etme Yılları	29
Tablo 1.2. Cinsiyet Dağılımı ve Tepecik Çingene Etnisitesinde Kadınlar	30
Tablo 1.3. Eğitim Düzeyleri	32
Tablo 1.4. İş ve Meslek Profili	34
Tablo 1.5. Sosyal Güvence Durumu	35
Tablo 1.6. Medeni Durum	35
Tablo 1.7. Hükümlü Akrabanız Var mı?	36

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1. Tepecik Semtinden Görüntü	22
Şekil 1.2. Tepecik Semtinden Görüntü	23
Şekil 1.3. Tepecik Semtinden Görüntü	23
Şekil 1.4. Tepecik Senti Hıdırellez Kutlama Görüntüsü	24
Şekil 1.5. Tepecik Semtinden Ramazan Ayı İftar Görüntüsü	24
Şekil 1.6. Tepecik Semtinden 30 Ağustos Zafer Bayramı Kutlama Görüntüsü	25
Şekil 1.7. Tepecik Senti Kadınları	25
Şekil 1.8. Tepecik Senti Kadınları	26
Şekil 1.9. Tepecik Mahalle Sakinleri	26
Şekil 1.10. Tepecik Mahallesinde Dini Sokak Sohbeti	27
Şekil 1.11. Genelev Sokağının Tarihi Görüntüsü	28

GİRİŞ

Ötekileştirme ve dışlama gibi ayrımcı yaklaşımların eski dönemlerden itibaren var olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, farklı etnisitelere ve kültürlere yönelik tartışma ve çalışmaların temeli de oldukça eskiye dayanmaktadır. Günümüz açısından özellikle 1990 yılların başından itibaren, dünyada meydana gelen siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin yol açtığı değişimlerin başında birtakım etnik ve kültürel farklılıklar temelinde gelişen tartışmalar ve çatışmaların olduğu söylenebilir. Bu açıdan sosyoloji bilimi, ilgisinin büyük bir kısmını söz konusu farklılıklara bağlı olarak damgalanan gruplara, çatışmalara, dışlanmalara ve bunlardan kaynaklı toplumsal sorunlara ve eşitsizliklere yöneltmiştir.

Etnik ve kültürel olarak farklı görüldüğünden dolayı ötekileştirilen grupların, “dışlanma” ve “toplumdan kopma” süreçlerinde olumsuz damgalamaların etkili olduğu bilinmektedir. Çalışmamızda, olumsuz damgalamaların bireylerin toplumsal kimliklerine ve kendilerine dönük bakış açılarına etki ettiği (Keyman, 2009: 385-392) varsayımından yola çıkılmıştır. Bu bağlamda, söylem pratikleri ve önyargılarla hayat bulduğu ve “özel” bir damgalama teması olarak düşünülen, “kirlilik” ve “sosyal dışlanmışlık” kavramları merkeze alınarak ötekileştirilen Çingene etnisitesi, İzmir Tepecik örneği üzerinden irdelenmeye ve damgalamanın Tepecik Çingenerinin ötekileştirilmesindeki etkileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de dışlamaya ve ötekileştirmeye maruz kalanlar elbette ki sadece Tepecik Çingeneri değildir. Ancak, bizi diğer etnisitelerden ve diğer çingene gruplardan Tepecik Çingenerini ayrı düşünmeye ve böyle bir çalışma yapmaya yönlendiren, farklı görülen etken, Tepecik Çingene etnisitesinin dışlanmasında etkisi olduğu düşünülen “kirlilik” algısıdır. İzmir Tepecik örneğinde, çingenerin etiketlenme/ damgalanma süreçlerinde önce Çingeneğin belirleyici rol oynadığını, sonra iktidarın icraatı olarak mahallede açılmasına izin verilen genelev ile ilişkilendirilen Tepecik Çingenerinde “kirlilik” algısının oluştuğu ve oluştuğu düşünülen/varsayılan bu “kirlilik” algısının pekiştirilmesiyle toplumsal sınırların keskinleşerek Tepecik Çingeneri için sosyal dışlanmanın daha bariz hale geldiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bu çalışmada, Tepecik Çingene etnisitesinin, “kirlilik” ve “sosyal dışlanma” süreçleri etiketleme kuramı çerçevesinde, saha çalışması

yöntemiyle Çingenerin kendi yaşam pratiklerinden yola çıkarak, onların bakışları ile “içten bir bakışla (Kümbetoğlu, 2005: 28) tespit edilmeye ve açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmamızda Çingene etnisitesi dışındaki kişilerle de görüşmeler yapılmış olmakla birlikte daha çok Tepecik Çingene etnisitesinin “kirlilik” ve “sosyal dışlanmışlık” algısına odaklanılmıştır. Genel anlamda İzmir Tepecik Çingene etnisitesi için damgalanma, “kirlilik” ve sosyal dışlanmışlık ilişkisi birbirlerinin neden ve sonucu olabilecek mekanizmalar gibi görünmektedir. “Kirlilik” ile damgalanma, kişileri sosyal dışlanmaya iterken, dışlanmışlık algısı kişinin toplumdaki kopmasına neden olmaktadır. Bu ekseninde cereyan eden damgalanma süreçleri ile “kirlilik” etiketlemeleri ve sosyal dışlanma halleri, birbirini besleyen, birinin diğerine yol açtığı kısır bir döngüye dönüşerek, damgalamaların zamanla içselleştirilip, Tepecik Çingenerini kendisine ve yaşadığı topluma karşı yabancılaştırdığı ve hâkim söylemin de “damgalıları” sosyal sınırların dışında konumlandırarak sosyal tabakalar oluşturduğu düşünülmektedir.

Tepecik Çingenerinde “kirlilik” algısının etkisi incelenirken Douglas’ın Saflık ve Tehlike kitabındaki “kirlilik” çözümlerinden yararlanılmıştır. Douglas’ın “kirlilik” kavramı, salt bir hijyen anlayışına bağlı olmayan çok yönlü ve toplum düzeni ile yakından ilgili olan bir kavramdır.

Douglas’a göre kirlilik, beden, ölüm ve hayata dair kendisinden korktuğumuz, iğrendiğimiz ve toplumsal düzene yönelik tehdit oluşturan her şeydir. Kutsal değerlerimizi, bedenimizi, yaşadığımız çevreyi ve düzenimizi kirleten çok şeyden bahsedebiliriz, fakat bunların neden kirletici olduklarını açıklamak istediğimizde kir ve kirliliğe dair sağlık anlayışından, kültürel değerlerden, antropolojiden ve dini öğretilerden yola çıkarak kirletenin özelliklerine bağlı açıklamalar yapmaya çalışırız. Douglas’a göre kirliliğin tehlike boyutu da vardır. Douglas, kirlilik ve tehlike arasındaki bağıntıyı yani kirliliğin bir tehlike olarak ne zaman ortaya çıkacağı sorusunu, toplumsala dair düzen ve düzensizlik arasındaki etkileşimden hareketle açıklamıştır. Douglas’a göre düzen, düzen dışındaki nesnelere tarafından saldırıya uğradığında düzen bozan nesnelere, kirletici tehlike haline gelir. Çünkü toplumu ve toplumsalı oluşturan fikirler çok güçlü normlar etrafında birleşerek bir düzen meydana getirmişlerdir. Düzenin, sağlam sınırları, kıyıları ve dâhili bir yapısı vardır (Douglas, 2007: 133-145). Dolayısıyla bu yapıya ait

olmayan, düzenin kendi içinden çıkmasına rağmen, düzen dışı, dışarıya ait olarak üretilen, sınırlar dışında konumlandırılan her şey sanki insan bedenine benzer şekilde kokuşmuşluğun, çürümüşlüğün ve iğrenmenin kaynağı olan beden sıvılarının bedenin içinden çıkıp yani kendilerine ait sınırları aşarak dışarı çıktıklarında, çürümüşlüğü ve iğrençliği bedene bulaştırma tehlikesinden dolayı derhal bedenden uzaklaştırılmaları gibi düzenin kendisini tehdit ettiği için sadece kirli değil, aynı zamanda tehlikelidir de. Ayrımın olmadığı yerde kirlenmeden de bahsedilemez (Douglas, 2007: 196). Dolayısıyla kirli ve kirletici olma, düzene ait olmaması yönüyle düzenin dışında görülenlere iliştilmektedir. Bu şekliyle, aslında kirli ve tehlikeli olan düzenin üretimidir. Dolayısıyla bu çalışmada, tarih boyunca düzenin dışındakiler olarak konumlandırılıp öteki olarak görülen Çingene etnistesinin soyundan gelen tikel grup olarak Tepecik Çingenerinin ötekileştirilmesinde ayrı bir söylem diliyle “kirli” olarak algılandıkları ve bu kirliliği bulaştırma riski taşıdıkları için de düzen bozucu potansiyel olarak damgalanıp “tehlike”li görüldükleri düşünülmektedir. Ötekileştirilen ve düzen açısından tehlikeli olarak kabul edildiği düşünülen Tepecik Çingene etnisitesi yaşadıkları ayrımcılığı anlamlandırmaya çalışırken doğal olarak bir adlandırma yapmaları beklenemez. Bir ad koyamamaları bile maruz kaldıkları ayrımcı ve ötekileştirici hayat deneyimlerine karşı varsa geliştirdikleri tepkiler ve tepkilerinin ortaya koyma şekilleri de bizim çalışmamızın konuları arasında olacaktır.

Sosyolojik bakış açısı insanların davranış şekillerini belli bir toplumsal bağlamdan yola çıkıp çözümlenmeye çalışarak bunların anlaşılmasına katkıda bulunur ve değişik durumlarla (biyolojik, kültürel ve psikolojik özellikleriyle) tanımlanan veya tanımlanmaya çalışılan grupların “ayırt edici” özelliklerini ve bu özelliklerin süreklilik nedenlerini tartışma konusu yapar (Schnapper, 2005: 549-553). Bu çalışma, Schnapper’ın tezinden hareketle, sosyolojik olarak hâkim grubun öteden beri kültürel ve kimlik özelliklerini esas alarak damgaladığı, ötekileştirdiği, Tepecik Çingene etnisitesini anlatma yönünde akademik bir çalışmadan ziyade Tepecik Çingenerinin ötekileştirilmesinde etiketleme kuramının rolünü ve söz konusu kuramın etkisiyle oluşturduğu düşünülen “kirlilik” algısı ve “sosyal dışlanma” süreçlerinin ve söyleminin nasıl gerçekleştirildiğini ve yeniden üretiminde etkili olan mekanizmaların oluşum izlerini, söz konusu süreçleri yaşayan Tepecik Çingenerinin

kendi algılamalarıyla ve içeriden fenomenolojik bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

Sosyolojik bakış açısından umulan, sosyal, kültürel, siyasal ve tarihi bir sürecin çıktısı olarak kendisini dayatan ve sosyal çatışmaların etkisi altında yeniden üretilerek devamlılığı sağlanan bir takım düşünce kalıplarının keyfilğini ve yaralayıcı özelliğini, sosyal dünyanın bir örneğini çalışma konusu yaparak açığa çıkarmayı, bağımsızlaştırıcı (özgürleştirici) bir eyleme katkıda bulunabilmeyi ve farkındalık oluşturabilmeyi amaçlamaktadır (Ünal, 2007: 178-180). Bu araştırma, Tepecik Çingene etnistesi için söz konusu edilen ve tarihsel süreçlerin çıktısı olarak “damgalama” ile gelişen “kirlilik” ve “dışlanmışlığı” çalışma konusu edinerek, kendisini dayatan ve yeniden üretilerek tazeliğini koruyan yaralayıcı/ gözden düşürücü olduğu düşünülen, kalıpyargıları açığa çıkarmak ve bu kalıp yargıların Çingene etnistesi için neler ifade ettiğini anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç gerçekleştirilirken, konu, Belkıs Kümbetoğlu’nun üzerinde durduğu “betimsel analiz” (Kümbetoğlu, 2005: 154) formuna uygun olarak¹ özgünlüğüne çok fazla müdahale edilmeden, Çingenelerin kendi cümleleri ve kendi duyularıyla ile söylediklerinden doğrudan alıntılar yaparak ortaya konacaktır.

Çalışmada, etiketleme kuramı ve sosyal dışlanmışlık kavramlarını kullanma nedeni ise ‘öteki’ ve ‘kendilik algısı’ ile olan kesişimselliğe ve yine özellikle ‘öteki’ ve ‘kendilik algısı’ ile ilgili olan “ilişkisel süreçler” odaklı araştırmalar yapabilmemize olanak sağlamasıdır. “İlişkisel süreçler” kavramı, eylemin yanı sıra nesnelere arası ilişkilerin sürecini de konu almaktadır. İlişkisel yaklaşım, ilişkisel süreçleri ve kesişimselliği ön plana çıkarmakta ve ele almaktadır (Eryazıcıoğlu, 2012: 147-154). Etiketleme kuramı ve sosyal dışlanmışlık kavramlarında grup ve bireylerin ilişkisel süreçleri ortaya çıkmaktadır. Bu süreç, belirli özellikleri bulunan kişi ya da grupların toplumda damgalanma ve topluma katılım haklarından tamamen ya da kısmen mahrum olma/bırakılma ‘ilişkisel sürecini’ ele almaktadır. Yine bu kavramlar topluma katılma eşitsizliği, hak ihlalleri ve mahrum bırakılma sürecinden

¹ Betimsel analiz, görüşme çözümlerindeki verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak, bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yaparak, betimsel bir yaklaşımla verileri sunmaktır. Görüşme çözümlerinde yer alan kelimelere, ifadelere, kullanılan dile, diyalogların yapısına, kullanılan sembolik anlatımlara ve benzetmelere dayanarak tanımlayıcı bir analiz yapılabilir (Kümbetoğlu, 2005: 154).

sonra hiyerarşinin dışına itilmek yani 'ötekileştirilmek', 'damgalanmak' merkezli çalışmalar yapabilmemize imkân sağlamıştır. Bu kuram ve kavramlar, kişi ya da grupların toplumla bağlarının kopması ve örselenmesi sonucunda yaşanan kırılğanlığın ve küskünlüğün ferdi ve toplumsal neticelerini kendi algılamaları ile inceleme imkânı da sunmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal dışlanma kavramının yalnız ekonomik temelli bir dışlama mekanizmasına gönderme yapmaması da çalışmada ayrıca yol gösterici olmuştur.

Bu kapsam dâhilinde çalışmamızın birinci bölümünde, Çingene etnistesine ve etiketleme kuramı analizlerine yer verilmiştir. Etiketleme kuramı ele alınırken her zaman konumuz sınırları gözetilmeye çalışılmış ve kurama ait tüm argümanlar değil de teorik kurgumuzla ilgili olduğu düşünülen, "kendini gerçekleştiren kehanet", "geçmişe dönük yorum yapma", "baskın statü", "kötülüğün dramatize edilmesi", "birincil ve ikincil sapmalar" ve "Braithwaite ve birleştirici utandırma kuramı" argümanlarına yer verilmiştir. Bu bölümde, diğer bölümlerde olduğu gibi, sadece teorik bilgiler vermekle yetinilmeyip yanı sıra araştırma alanından elde edilen ve metin haline dönüştürülüp, sınıflaması yapılmış olan görüşmeci aktarımları, ilgili başlıklar içerisindeki teorik verilerle birlikte uygun olan temalar içerisine yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde bahsi geçen argümanlarla etiketleme kuramı analizlerine geçmezden evvel, genel olarak Çingenelerin tarih içerisindeki ve günümüzdeki durumlarına yer vermemizin nedeni, Tepecik Çingenelerinin atası olarak görülen genel çingene etnisitesini kısaca ele almak ve sonrasında çalışma konumuz olan Tepecik Çingene etnisitesini kısmen tanımlayabilmek ve damgalanmalarında rol oynadığını düşündüğümüz Tepecik Çingenelerinin genel özellikleri saptayabilmektir. Bu bağlamda, Tepecik semti hakkında bilgiler sunabilmek için görüşmeci gruplarımıza uyguladığımız olgu sorularının tablo değerlendirmeleri ve mahalleye ait fotoğraflara yer verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, etiketleme kuramı etkisiyle oluştuğu düşünülen kirlilik ve sosyal dışlanmışlık kavramları ele alınmıştır. Sosyal dışlanmışlık algısına neden olan temel etmenler teorik olarak ele alınırken yine görüşmecilerimizin konuya uygun aktarımlarına yer verilmiştir. Bu bölüm içerisinde tez başlığımızda vurguladığımız ve "kirlilik" kavramının da tahlilini yapmaya

çalışarak Tepecik Çingenerin kirlilik üzerinden dışlanmışlıkları ve Çingene bedeni üzerindeki kirlilik imaları ve hâkim unsurun Çingeneri hangi referansları kullanarak kirli saydığı, Çingenerin bakış açıları ve tepkileri üzerinden anlatılmış; odak grup görüşmeleri ve derinlemesine mülakat teknikleriyle görüşmecilerden elde edilen bilgilere yer verilmiştir.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise, teorik kurgu ve saha çalışmasından elde edilen bilgilerin bir araya getirilmesiyle çalışmamıza dair ortaya çıkan sonuçlar üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız, Tepecik Çingenerinin dış dünyayı kendilerine özgü bir biçimde algılama, tanıma ve tanımlamalarından yola çıkan, nitel araştırma desenlerinden “fenomonolojik” bakış açısıyla, durum ve olaylara yükledikleri anlamların referans alınarak gerçekleştirilmesi şeklinde planlandığı için daha çok Çingenerin algısına odaklanmıştır. Fenomonolojik desen, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız konulara odaklanmaktadır. Konular, yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız konuları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenoloji uygun bir araştırma zemini oluşturur Olgü bilim olarak da adlandırılan fenomenoloji “Gerçek nedir?” sorusuna cevap arayan bir yöntemdir. Fenomenoloji yaklaşımın temelini bireysel tecrübeler oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda araştırmacı katılımcıların kişisel (öznel) tecrübeleri ile ilgilenmekte, bireylerin algılamaları ve olaylara yükledikleri anlamları incelemektedir. Fenomenoloji tanımlayıcı bir araştırmadır. Bu bağlamda genelleme yapmak değil, olguları tanımlamak önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 96-103).

Çalışmamız, nitel (kalitatif) bir araştırmadır. Nitel araştırmalar, “İnsanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını ortaya koymak için yapılan bir eylemdir. Bu eylem, bilgiyi oluştururken belirli kurallar, yöntem ve tekniklere dayanır. Bu araçlar gerçekliğin bütüncül bir biçimde kavranması için insanlar arasındaki ilişkileri, süreçleri, bağları, içsahmet yaprak el bağımlılıkları ortaya çıkarıcı olmalıdır. Araştırmacı günlük sıradan hayat pratiklerini incelemeye dalarak, bunlar içinde yer alan birey deneyimlerinden yola çıkar. Bireylerin sosyal

dünyayı nasıl gördükleri, onların bakış açılarından bu dünyayı nasıl değerlendirdikleri önemlidir. Bu nedenle bilginin oluşumu süreci, birey, sosyal dünya ve araştırmacı arasındaki ilişkilerden doğar, onların içinde yaşanır” (Kümbetoğlu, 2005: 47-48).

Araştırmamız, nitel araştırma kurallarına bağlı kalmaya çalışarak, “Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnistesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği)” ile ilgili belirlemelerde bulunulabilmesi amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak odak grup görüşmeleri² ve problemi daha iyi anlama, analiz etme ve açıklamada daha etkili bilgilere ulaşabilmek için derinlemesine teke tek görüşmelerle³ gerçekleştirilmiştir.

Gerek odak grup görüşmelerinde, gerekse derinlikli teke tek görüşmeler de, *“görüşmecinin sorumluluğu, görüşülen kişinin cevaplarını rahatlıkla, doğrulukla, özenle alabilmeyi mümkün kılan bağlamı oluşturabilmesidir. Görüşmecinin işi görüşülen kişinin dünyasına bir şekilde girebilmektir. Görüşmeden elde edilecek verinin niteliği büyük ölçüde görüşmeciye bağlıdır. Çoğunlukla bu süreçte iki kişi arasında kurulacak içtenlikli ve yakınlığa dayalı ilişki ve etkileşim, görüşülenin yüzeysel ve sınırlı cevaplarından çok, gerçekten kendi dünyasını açabildiği bir ortamı oluşturur. Görüşmeci öncelikle bunu sağlamak için güven duygusunu oluşturmak zorundadır. Görüşmeci konuştuğu kişiyi anlamak istediğini ve bunun önemini anlatabilmeli ve güven ortamı oluşturmaya gayret etmeli, elindeki imkânları kullanmalıdır. Görüşmeci iyi bir dinleyici olmalı, dinlerken çeşitli geri besleme*

² Odak grup çalışması, seçilmiş bir grubun bir konu hakkındaki görüş, düşünce ve deneyimlerini aktardıkları organize tartışmalardır. Bu teknik, aynı anda aynı konuya ilişkin farklı görüşlerin elde edilmesini sağlar. Dahası, bireylerin gündelik yaşam pratiklerindeki ortak anlamalarını ve bir grup içindeki bireylerin diğerlerinden etkilenme yollarının kavranmasını sağlar (Kuş, 2003). Odak grup görüşmeleri ilk olarak 1940’larda, kitle iletişim analizleri için geliştirilmiş bir tekniktir (Kümbetoğlu, 2005). Odak grup görüşmelerinde, grubun oluşturulması önemli görülmüştür. Konu hakkında yeterli derecede bilgi ve deneyimi olanların bir araya getirilmesi ve tartışılması yöntemiyle bilgi edinmek olduğundan, anket ve gözlem yönteminin yetersiz kaldığı noktalarda etkili veri toplanmasına olanak sağlar Ancak odak grup görüşmelerin katılımcılarının sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Kişi sayısı Kasapoğlu’na göre 8–12 (Kasapoğlu, 1997), Akşit’e göre 6–12 (Akşit, 1997), Mayring’e göre 5–15 (Mayring, 2005), Kümbetoğlu’na göre ise 6–9 (Kümbetoğlu, 2005) olmalıdır.

³ Derinlemesine görüşme bir veri toplama tekniği olarak; açık uçlu soruların sorulması, etkin dinlenmenin yapılması, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ek sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılar. Derinlemesine görüşme yoluyla sosyal dünyada görünür halde bulunan birçok olgu, süreç ve ilişkinin görünümünden çok özüne inilmesi, bunların ayrıntılarının kavranması ve bütüncül bir şekilde anlaşılması hedeflenmektedir. Derinlemesine görüşme; bir görüşme ve ilişki başlatma süreci olarak beceri, duyarlılık, odaklanma, anlama, içe bakış ve disiplin gerektiren bir tekniktir. Dolayısıyla günlük konuşmadan farklı olarak araştırmacının görüşmeyi yönlendirdiği, zaman zaman ilave sorularla konuyu zenginleştirdiği ve derinleştirdiği, görüşülen kişinin kendisini rahatça ifade edebildiği bir süreç yaşanması ön görülmektedir (Kümbetoğlu, 2005: 71-72).

yöntemleriyle konuşmacıyı cesaretlendirmelidir. Sürecin karşılıklı bir öğrenme ve deneyim paylaşımını içermesi gerektirdiği her zaman hatırlanmalıdır (Kümbetoğlu, 2005: 73). Söz konusu bilgiler ışığında, görüşülen kişilerin cevaplarını rahatlıkla, doğrulukla, özenle alabilmeyi mümkün kılan karşılıklı güven ve samimiyet ortamı çalışmamız sırasında özenle oluşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, mekânsal yakınlık ve komşuluk ilişkilerine bağlı olarak gelişen katılımcı gözlem tekniği⁴ de kullanılmıştır. Görüşmecilerin doğal yaşam ortamları olan kendi evlerinde ve kahvehanelerin arka odalarında gerçekleştirilen mülakatlar, yaklaşık asgari 80 ila azami 180 dakika arasında sürmüş, ortalama olarak ise 90 dakika civarında gerçekleşmiştir. Görüşmelerde ses kayıt cihazları kullanılmıştır. Toplamda aralıklarla beraber 20 saate yakın bir görüşme kaydı oluşmuştur. Mülakatların yazı diline dökülmesinde, çalışmada kullanım aşamalarında özgün dil pratiklerine genel olarak müdahale edilmemiş, olabildiğince kayıpsız şekilde metne aktarılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerden elde edilen dataların bulgu ve analizlerini yapabilmek için “kategorik bağlamsal çözümleme” ve “betimsel çözümleme” (Kümbetoğlu, 2005:154) yönteminden istifade edilmiştir. Bu kapsamda öncelikli olarak araştırma alanından elde edilen veriler yazılı birer metin haline dönüştürülmüş sonra sınıflaması yapılmıştır. Daha sonra sınıflaması yapılmış olan metinler, bağlamsal olarak başlıklar içerisindeki teorik verilerle birlikte uygun olan temalar içerisine yerleştirilmiş ve veriler araştırmanın konuları çerçevesinde işlenerek bulgular analiz edilmiştir” (Lieblich-Tuval ve Zilber, 1998: 112-114).

Örneklem seçiminde ise, niteliksel araştırmalarda, araştırma evreni, toplumsal gerçekliğe yönelik genellemelere varılması amacıyla incelenmediği için, temsil edici örneklemden daha çok, araştırma sorularına yanıt bulabilmek için veriler üretebilecek örneklerle çalışılmıştır. Araştırma konusu hakkında fikir sahibi olan, deneyimleri olan kişileri örnekleme dâhil edilir. Bilindiği gibi niteliksel araştırmalar, keşfetme anlama çabasına dayanır. Bu yüzden, niceliksel araştırmaların temsil edicilik noktasından tercih ettiği rastlantısal örneklem belirleme şekillerini değil,

⁴ Katılımcı gözlem, araştırılan topluluğun günlük yaşamına katılma yoluyla yapılacak gözlemdir. Araştırmacının, araştırıldığı grupla birlikte bir süre yaşaması, onların yaşamlarında yer alması gereklidir. Böylece araştırılan grubun davranış biçimlerini, değer sistemini, birbirleriyle olan ilişkilerini, toplumsal, ekonomik ve kültürel özlü olaylar, törenler çerçevesindeki kümelenişlerini, rollerini, tutum ve tavır alışlarını yakından gözleme olanağı bulur. Katılarak gözlemede, araştırmacı, gözlenenlerle birlikte olup onlardan biri gibi davranır (Karasar, 2005).

“amaçsal kartopu örnekleme” biçimlerini kullanmaktadır (Kümbetoğlu, 2005: 71-72). Çalışmamız da, anlama ve keşfetmenin yanı sıra aktif bir iletişime dayandığı için Tepecik Çingenelerinden amaçsal ve kartopu örnekleme belirleme tekniğiyle görüşmeciler seçilmiştir.

Amaçsal kartopu örnekleme seçimiyle, çok büyük olamayan bir gruptan araştırmaya dair derinlemesine bilgi almak gibi çok büyük avantajları olmasının yanı sıra, araştırmacının bireysel taraflılığının veri zenginliğini engelleme ihtimali de vardır (Kümbetoğlu, 2005: 98). Alan araştırmamızda Kümbetoğlu’nun söz konusu ettiği yöntemin sınırlılıkları da göz önünde bulundurularak, Tepecik mahallesinde görev yapmaları ve yaptıkları görevleri nedeniyle Çingenerle iç içe olan, irtibat kuran ve konumuza katkı sağlayacağını düşündüğümüz Çingene olmayan, sekiz polis memuru, görev yapmaya devam eden üç ve daha önce görev yapmış olan dört öğretmen ve üç hamam işletmecisi ve mahalle sakinleri ile yüz yüze görüşmeler yapılarak veri çeşitliliği artırılmaya çalışılmıştır. Mahallede görev yapan din görevlileri ile de görüşme isteğimiz olmuş ancak din görevlilerinin konuyu görüşmeye değer bulmadıklarını ifade etmesiyle görüşme talebimiz olumsuz yanıt bulmuştur. Görüşmeler konu dâhilinde sınırlandırılmaya çalışılmış fakat zaman zaman konu yakınlığı içerisinde yan konular sayılabilecek, araştırmaya katkı sağlayacak konuşmalara da girilmiştir. Görüşmeler sohbet havası içerisinde başlamış, ancak konunun dağılmaması için gerekli dikkat gösterilmiştir.

Araştırmada, veri toplama aracı olarak, hazırlanmış olan “Etiketleme Kuram Çerçevesinde Çingene Etnistesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği) “Görüşme Formu” (Bilgin, 2006: 33-34), aşağıda verilen bölümler ve soru sayıları çerçevesinde yapılandırılmıştır.

- A. Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnistesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği) Kişisel Bilgi Formu – 6 Soru**
- B. Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnistesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği) Görüşme Formu** 27 sorudan oluşan görüşme soruları 10 kategori üzerinden sorulmuştur.

1. Etiketlendirilme Algısı
2. Sosyal Dışlanmışlık Algısı
3. Kirlilik / Kirlenmişlik Algısı
4. Ötekileştirilme Algısı
5. Sosyal Bütünleşme Algısı
6. Gelir Dağılımındaki Adalet Algısı
7. Önyargı Algısı
8. Eşitlik Algısı
9. Sosyal Korunma Algısı
10. Katılımcıların Genel Olarak Aktarmak İstedikleri

Ek – 1’de, “Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnistesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği) Görüşme Formu” ve “Kişisel Bilgiler Formu” na yer verilmiştir.

Tepecik mahallesinin araştırma alanı olarak tercih edilmesinde Tepecik’in homojen bir nüfusa sahip olması ve genelevin burada olması belirleyici olmuştur. Tarihi ve kültürel bağlamda ilgili literatür incelendiğinde varlığı konusunda negatif değerlendirmelerin olduğu Tepecik genelevi hala aktif olarak devam etmekte ve Tepecik Çingeneleleriyle anılır konumdadır. Genelevin “kirli”, “tehlikeli” ve masumiyetten uzak olma algısı toplumun Çingene algısıyla da birleşerek/birleştirilerek zihinlerde Tepecik Çingenelelerinin kirli ve tehlikeli oldukları masum olmadıkları algısını pekiştiren bir işlev gördüğü düşünülmektedir.

Bu çalışmada kullanılan Çingene kavramı, ne resmi söylemde ne de gündelik dil ve anlatılardaki olumsuz şekilleriyle kullanılmıştır. Aksine farklı bir etnisitenin kendi isteklerine uygun olarak özgün adları olarak kullanılmıştır. Gaco kelimesi ise Tepecik Çingenelelerinin kullanımına uygun olarak Çingene olmayan kişiler için kullanılmıştır.

1. ÇİNGENELERİN TARİHÇESİ VE ETİKETLEME KURAMI TAHLİLLERİ

Sosyolojide modern dönemle birlikte devletler, meşruiyetlerini ve kimliklerini homojen olan veya homojen olarak kabul edilen ulus olgusuyla sağlamaya çalışmışlardır. Ulus ise her devletin içinde öylece hazır duran saf bir kategori değildi. Bundan dolayı ulus-devlet fikrinin savunucuları sınırları içerisindeki farklılıkları belirli bir ulus kategorisine dönüştürmek için var olan tüm imkânlarını seferber etmişlerdir. Fakat daha sonra hız kazanan postmodern kavrayış, bu kategoriye itirazı getirmiş, ulusun bir alt kategorisi olarak algılanan etnisiteleri ön plana çıkarmıştır (Keyman, 2009: 51-63). Çalışmamızın bu bölümünde konumuz olan İzmir Tepecik Çingene etnisitesi ve etiketleme kuramı tahlillerine geçmeden önce etnisite, etnik grup mefhumları ve Çingeneleşme başlığında söz konusu kavramlar üzerinde durmaya çalışacağız.

1.1. Çingene Etnisitesi ve Tarihçesi

“Etnik” sözcüğünün kökeni, “halk” manasında kullanılan Yunan dilindeki “ethnos” sözcüğüdür (Vamık,1998: 87). Menşei ethnos olan “etnisite” mefhumu, 1950’li senelerden sonra “ırksal” hususiyetler şeklinde kullanılmıştır. Etnisite mefhumu, günümüz konuşma dilinde genellikle “ırk ilişkileri” şeklinde kullanılır (Kalaycı, 2008: 104- 127). Hâlbuki etnisite ve ırk kelimeleri ayrı ayrı anlamlara gelmektedir. İkisi arasında bariz farklılıklar mevcuttur. Irk, bir toplumun zihinsel özelliklerini belirten, benzeri olmayan ve genetiksel hususiyetlere sahip olan insanlar topluluğudur (Simith, 1994: 89-97). Bu değerlendirmelerde ırk farklılığı toplumdaki insanları genetiksel özelliklerine bağlı olarak farklı çeşitlere ayrılacaklarını esas alır. Ancak sosyolog Anthony Giddens, ırk tanımına kesin bir dille karşı çıkar ve ırkçılığın insanların biyolojik özelliklere dayalı birtakım önyargılarından oluştuğunu savunur. Giddens’a göre, aslında insanlar arasında sadece fiziksel farklılıklar olduğunu ve bu farklılıkların kesinlikle ırksal farklılıklar olmadığını ifade eder. Giddens’a göre “ırklar yoktur, yalnızca insanlar arasındaki bir dizi fiziksel farklılık vardır”. Irkçılık, toplumsal olarak önemli fiziksel ayrımlara dayanan bir önyargıdır

(2000: 226- 231). Etnisite mefhumunun tanımlanmasında çok farklı görüşler mevcuttur. Örneğin antropolog George De Vos, bir etnik grubu “aynı geleneklere sahip olan ve bu gelenekleri temas ettikleri diğer insanlarla paylaşmayan” insanlar olarak tanımlamıştır. De Vos’un “gelenekler” kavramı, dini inanç ve uygulamalar, dil, tarihsel süreklilik duygusu, ortak atalara sahip olma, ortak bir ana yurt ve ortak bir tarih gibi değişkenlerden oluşmaktadır. Buna karşın antropolog Howard Stein, etnisitenin doğal bir kategori olmadığını ve bir düşünce biçimi olduğunu ileri sürmüş ve subjektif ölçütler üzerinde durmuştur. Vamık Volkan ise etnisiteyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Etnisitenin temelinde bir duygulanım durumunun yattığını söyleyebiliriz. Etnisite, insanları bilinç dışı ve simgesel olarak anneleri gibi ya da çocukluk çağında kendilerine bakan önemli kişiler gibi hissettikleri kişilere bağlayan duyguları ve düşünceleri yansıtmaktadır. Bu nedenle etnisite, yalnızca temel duygusal düzeyde insani bir aidiyet duygusunu ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda ‘başkası’nı ‘bizim gibi’ olmayan biri şeklinde tanımlayarak ‘bizlik’i tanımlar” (Vamık, 2005: 78).

Anthony D. Smith ve bazı araştırmacılara göre de etnisite, teorik olarak iki bakış açısına göre değerlendirilmektedir. Bunlardan biri “primordiyal yani “ilkçi” diğeri ise “araçsalcı” teoridir. Primordiyalist görüşü ortaya atanların nazarında etnisite, “ilksel/asli” özelliği olan bir mefhumdur. Bununla birlikte zamandan münezzehtir. Bu teori etnisitenin zamandan ayrı olduğunu söyler. Bu bağlamda etnisite mefhumu apriori (öncesi olan, Tanrısal olan, verili olma) özelliği taşımaktadır (Smith, 1994: 42).Primordiyalizm görüşünde, etnisitenin varlık kapsamını topluluğun farklı özelliği ile birlikte geçmişe ait geleneksel ve genetiksel özellikleri teşkil etmektedir (İnaç, 2006: 83- 87). Primordiyalist görüşünü savunanlara göre etnisite: dil, kan bağı, örfler ve adetler gibi sabit olgulardan meydana gelen bir sosyal bütünlüktür (Kurubaş, 2008: 73).

Ayrıca Primordiyalist görüşü temsil edenler, etnisiteyi tarihi ve toplumu ilgilendiren şartlardan ayrı tutmuşlardır. Bundan dolayı primordiyal görüşün savunucularına göre etnisite değişilmez özellikler taşımaktadır. Yani primordiyalist görüşünü temsil edenler, etnisiteyi sübjektif bir “kan-soy bağı” çerçevesindeki toplumsal bir sınıf diye açıklamaktadır. Hem zamandan hem de mekândan ayrı

olarak ele alınan “kan bağı” düşüncesi, etnisiteyi toplumun diğer sınıflarından farklı kılan özelliklerin başında görmektedirler (Aktürk, 2006: 24).

Araçsalcı görüşe göre ise etnisite doğuştan kazanılmamıştır. Araçsalcı yaklaşıma göre etniste veya etniklik zaman ve mekân ile ilgili şartlar tarafından oluşturulan toplumu ilgilendiren algılardır. Bu sebepten ötürü araçsalcı görüşü temsil edenler, etnisitenin a posteriori (deneyim ve hayat pratikleri ile sonradan elde edilen) sürecinde yoğunlaşmaktadır. Araçsalcı görüş, etnisitenin durumsal olduğunu ifade etmekte (İnaç ,2005: 37) ve “durumsal yaklaşım” diye belirtilmektedir. Araçsalcı görüşü savunanlar bir etnik topluluğun içinde olmanın, ferdin içinde bulunduğu şartlara göre düşüncesi, yaklaşımı ve duygu durumu ile ilgili bir mesele olduğunu öne sürerler. Bu bilgiye göre ferdin konumunda değişiklik olduğu müddetçe, topluluk içerisindeki konumu sabit kalmayacaktır. Diğer bir deyişle ferdin bulunduğu toplumda yer alan pek çok kimlik ve açıklama fert açısından, değişik zaman ve hallere göre farklılık gösterecektir (Simith,1994: 44).

Araçsal görüşte olanlara göre etnik kimlik, zamana, gelenek ve göreneklere, ekonomik ve siyasi şartlara ve fertlerin yaklaşımlarına göre değişebilmektedir. Dolayısıyla araçsal görüşü savunanlar, primordiyalistler gibi düşünmeyip etnisitenin faal olduğunu açıklamakta, etnik kimliklerde bir öz araştırma yapılmasını gereksiz bulmaktadır.

Hem primordiyalist hem de araçsalcı yaklaşımların genel olarak bir etnisite açıklaması yapamadıkları görülmektedir. Primordiyalistler, etnik toplum bütünleşmesinin farklılık gösteren yapısını ihmal edip sabitleştirme yolunu takip etmiştir. Araçsal görüşte olanlar ise etnik kökenin payını hiç hesaba katmamışlardır. (İnaç, 2005: 32). Etnisite aslında bu iki görüşün açıklamalarının bir sentezi durumundadır (Kurubaş, 2008: 14). Hem primordiyal hem de araçsal görüş arasındaki bağlantılar üzerinde duran Anthony Smith “bu iki uç görüşler arasında” etnik kimliğin hem tarihi hem de kültürel boyutlarının olabileceğinden bahsetmiştir (Smith, 1994: 41). Smith’e göre ayrıca etnik topluluk, “soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları hatırlatan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir ya da birden fazla kültürel farklılığa göre tanınabilen ve ayırt edilen kültürel kolektif tiptir (Smith, 1994: 48- 49). Etnisite, ortak bir isim, soy ağacı, kültür, tarih ve vatanla hemhal olan

millet, belli bir hüviyet ve bütünleşme duygusu gibi sentezlerden oluşan bir grup olarak ta açıklanmaktadır (Smith, 2002: 55).

Smith, etnik bir grubun genel tipoloji özelliklerini : “1- kolektif bir özel ad, 2- ortak bir soy miti, 3- paylaşılan tarihi anılar, 4- ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla ilke, 5- hususi bir “yurt” ile bağ, 6- nüfusun genelindeki bütünleşme duygusu” şeklinde sıralamaktadır (Smith, 2002: 42).

Bu değerlendirmelerden ışığında öz olarak denilebilir ki etnisite, birtakım öznel ve nesnel değişkenlerden oluşmaktadır. Etnisitenin nesnel sürecini dil, din, coğrafya, kültür gibi unsurlar teşkil etmektedir (Yurdusev 1997: 40-53). Etnisitenin öznel sürecini ise mensubiyet duygusu, farklılık düşüncesi ve tarihi şuur gibi bazı unsurlar oluşturmaktadır. Etnisitenin öznel ve nesnel özelliklerinin olması ve farklılık göstermesi bir kimliğin meydana geliş ve dağılım kapsamını da oluşturabilmektedir (Aslan, 2004: 19-28). Etnisite ile ilgili gerçekleşen araştırmalarda en fazla Yugoslavya'nın dağılış sürecine değinilmiştir. Çünkü orada yaşayan Müslümanlar, aynı lisanı kullanmalarına ve Güney Slav diye kabullenilmelerine karşın Sırp'lardan ayrı olan tarihsel tecrübeleri, dini inançları ve gelenekleri sebebiyle değişiklik göstermeleri ve Yugoslavya'yı dağıtmaları, etnisite'nin birtakım öznel ve nesnel unsurlardan meydana geldiğini kanıtlayan örneklerin başında gelmektedir (Aslan, 2004: 19-28).

Öz olarak “primordiyalist kuramcılara göre etnisite insanın doğuştan ve soy ya da kan yoluyla elde ettiği asli bir özelliği olarak görülmektedir, aynı şekilde, insanın kültürün ‘sahibi’ olduğu, yani ona sahip olarak doğduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısıyla bakıldığında, etnisite düşüncesi öncelikle ve sıklıkla geçmişten gelen kana başvurur, biyolojik soyu ön plana çıkarır ve ardından günümüz kimliklerinin bu soyu izlediğini iddia eder (Bauman, 1998: 19-20). Oysa özellikle sosyal/kültürel antropoloji alanında farklı insan grupları içinde etnisite üzerine yapılan karşılaştırmalı etnograflerin verileri, özcü yani primordiyalist teoriyi olumsuzlayan sonuçlar ortaya koymuştur. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre, etnisite, insanın doğuştan sahip olduğu bir ‘ilksel’ özellik değil, süreç içerisinde toplumsal ilişkiler sonucu “kurulan” ve “kurgulanan” bir özelliktir. Bu nedenle sosyo-ekonomik, siyasal, dinsel ilişkilere bağlı olarak sürekli değişmeye açıktır. Bir başka deyişle etnisite ‘durumsal’, bağlama göre değişebilen ‘kaygan’ bir etiketten ötesi değildir.

Aynı şekilde etnik ve kültürel kimlikler de, farklı siyasal, dinsel ve kültürel grupların 'karşılaşma'larıyla oluşan sosyo-kültürel ilişkiler sonucu, karşılıklı olarak 'kurulan' ve 'kurgulanan' etiketlerdir (Eidhem, 2001: 41-62).

Dolayısıyla bir etnik gruba üyelik veya etniklik, ulusal ve kültürel kimlikler kan yoluyla kazanılan özellikler değildirler. Bunların tümü belirli sosyo-ekonomik ve politik süreçlerde kurulan/kurgulanan olgulardır. Yani 'kan'dan daha çok 'şarabı' (Bauman, 1998: 57-68) andırmaktadırlar: Bu şarap fazla kullanıldığında 'sarhoşluğa', hatta 'körlüğe' neden olabilmektedir. Aynı zamanda, etniklik, sadece bir grubun ötekiler karşısındaki özgül farklılığı değil yanı sıra ötekini algılayış ve yargılayış biçimidir. Bu algılayış ve yargılayışın şekillenmesinde iktidar, sosyal eşitsizlik ve çıkar sorunlarının etkisi yadsınamayacak kadar fazladır. İnsanlar tıpkı farklı durumlarda dilleri, beden dilleri, davranışları ve tarzlarının farklı yönlerini vurguladıkları gibi, etnisitelerinde özelliklerini vurgularlar ya da inkar ederler. Bu nedenle, sosyal bilimlerde 'kaygan kimlik' ya da 'bağlamsal etnisite'den söz edilir. Etnik kimlikler, bu yüzden zaman içinde donmuş etnik kimlik belirlemeleri değildir. Toplumsal iklim soğudukça, derin dondurucuya girer ve sertleşirler; toplumsal iklim ısındığında ise buzları çözülür ve yeniden biçimlenmek üzere erirler (Bauman, 1998: 21-27).

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, etnisite ve etnik grupları her yerde aynı olguymuş gibi görmek yanlış olacaktır. Farklı koşullar, farklı bazı etnik grupların ya da belirgin şekilde farklı etnisite modellerinin doğmasına neden olmuş ve olacaktır. Bu nedenle, etnik grupların paylaştıkları kültürel özelliklerin listesi ayrıldıkları özelliklerin listesi kadar uzatılabilmesine (Volkan, 2005: 15-23) karşın, dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı tarihsel, toplumsal koşullarda yaşayan, farklı konumlarda bulunan ve farklı nedenlerden dolayı etnik grup olarak nitelendirilen toplulukları belirli bazı ölçütlerin içine sıkıştırmak ve tüm grupları sadece bir bakış açısıyla açıklamaya çalışmak araştırmacıları yanlış sonuçlara götürür. Bazı grupları primordiyalist yaklaşımla açıklayabileceğimiz gibi, bazılarının araçsalcılığa ya da inşacılığa daha yatkın olduğu söylenebilir. Belki de en doğrusu, etnik grupların analizinde, içinde bulunan toplumsal koşullara göre tüm yaklaşımlardan yararlanmanın daha açıklayıcı olacağıdır" (Özmen, 2006).

Çalışmamızda, yukarıdaki bilgilere dayanarak Çingelere etnisite ifadesini kullandık. Çingelerin, tarihsel olarak kendilerine ait dilleri, inançları, yurt göstermeleri, soy ağacı betimlemeleri, tarih bilgileri gibi bir takım, Primordiyalist ve araçsalcı görüşteki etnisite anlayışına dair özellikleri vardır. Yanı sıra, göç ettikleri yerlerdeki dili kullanmaları ve yine o coğrafyadaki dini öğretilere yakın inanç sistemi geliştirmeleri ve saha çalışmalarımız sırasındaki görüşmelerimizde üst kimlik olarak gördükleri Türklüğe aşırı vurgu yaparak kendilerinin de Türk- Çingene olduklarını, kendi ifadeleriyle “Türk’ün hası” olduklarını vurgulamaları yani etnisitenin süreç içerisinde toplumsal ilişkiler sonucu ‘kurulan’ ve kurgulanan etiketler olarak ortaya çıkma özelliğini de göz önüne alarak Çingene etnistesi ifadesinin kullanmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

1.1.1. Çingelerin Tarihsel Anayurtları ve Büyük Göçleri

Çingelerin kökeni nereden geldikleri ne zaman geldikleri konusunda uzun bir dönem tartışmalarda ve tahminlerde bulunulmuş ve 18. yüzyılın sonlarına yaklaşırken kullandıkları dil üzerinden hareketle onların ilk vatanının Hindistan olduğu/olabileceği kabul edilmiştir (Berger, 2000: 9). Bunun yanı sıra Hindistan’dan dünyaya yapılan ilk göçlerin ne zaman başladığı görüşünde çok farklı tarihler tespit edilmiş ancak çoğunluğa göre 5-10. yüzyıllar arasında ilk göç hareketinin yapıldığı belirtilmiştir. Çingeler gruplar halinde, Hindistan alt kıtasından yaklaşık bin yıl önce ayrılmışlardır. Bu ayrılışın sebepleri tam olarak bilinmemekte farklı tahminlerde bulunmaktadır (Özkan, 2000: 17).

Çingeler, uzun yıllar boyunca dağınık bir şekilde, örgütsüz olarak göçebe yaşam tarzını sürdürmüşlerdir. Bundan dolayı, Çingelerin Hindistan’dan ayrılıp dünyanın dört bir tarafına yayılmalarının nedenleri arasında, yaşadıkları bölgenin yabancı halklarca işgal edilmesi, savaş, tehcir ve geçim sıkıntısı gibi az çok birbiriyle ilintili nedenler sayılmaktadır. Çingelerin, Hindistan’dan üç aşamalı bir göç sürecinde ayrılıp, üç ayrı güzergâh izleyerek dünyaya dağıldıkları öne sürülmektedir. Buna göre, ilk göç M.S. V.-VII. yüzyıllar arasında, ikinci göç VII-X. yüzyıllar arasında, üçüncüsü ise X-XIII. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir (Bozkurt 2006: 288).

Çingenerin Hindistan kökenli olmaları noktasında ittifak eden bilim adamlarınca esas problem, onların Hindistan'ın hangi bölgesinden olduklarının tespitidir. Zira günümüze kadar yapılan araştırmalar, bu hususu berraklaştıramamıştır. Ancak buna rağmen yine de Çingenerler üzerine araştırma yapan bilim adamları, onların atalarının kim oldukları hususunda da çeşitli görüşler ileri sürmektedir.

Çingenerler, kendi orijinlerinin neresi olduğuna dair kafa yormamaktadır. Araştırmacılar ise, çingenerlerin büyük bir ihtimalle Kuzeybatı Hindistan kökenli oldukları üzerinde durmaktadır. Çingenerlerin köken mntıkaları: Hindukuş-Dağları'nın vadilerindeki Kuzeybatı Hindistan ve Kuzeydeki Hint sınır eyaletleridir. Yani bugünkü Dardu şivesinin konuşulduğu mntıkadır. Çünkü Çingenerlerin konuştuğu dilin, Kuzeybatı Hindistan'da konuşulan Darduca ile yakın bir bağının olduğu tespit edilmiştir. F. Miklosich de, dil bağlantısı ve benzerliğinden dolayı Çingenerlerin ana memleketinin Kuzeybatı Hindistan olduğuna inanmaktadır. Aynı şekilde Çingenerlerin orada konuşulan dile büyük ölçüde bağlantılı olduğu için Joachim S. Hohmann da onların ana menşe mntıkasının Kuzeybatı Hindistan olduğunu kabul etmektedir. Wolf In der Maur ise çingenerlerin köken mntıkalarının büyük bir kesinlikle Kuzeybatı Hindistan'ın yüksek kesimleri olduğunu savunmaktadır. Peter Köpf ve bazı araştırmacılar da, Almanca'da Çingenerlere genel olarak "Zigeuner" denilmesine rağmen, özellikle Alman dilindeki kullanımıyla Sinti ve Roma Çingene gruplarının menşesini "Sind"e veya "Sindhu"ya (= İndus) bağlamaktadır (Özkan, 2000: 17).

Dünyada yaklaşık olarak altmış kadar çingene grubu(boyu) vardır. Ancak bununla birlikte Çingenerlerin ayrıldığı gruplar, genellikle şu ana çingene grup isimleriyle anılmaktadır: Banjara, Gaduliya Lahor ve Nathi (bunlar Hindistan'da bulunmaktadır), Luî (bu ismi Firdevsî Şehnamesi'nde kullanılmaktadır), Gurbetî, Arlije (Türkiye çingenerleri için batılılar tarafından kullanılan kelimedir), Lovar, Gopt ve Kalderaş. İsim karşılaştırmalı araştırmalar Lovar, Tamar ve Gopt kelimelerinin Hintçe'den (Sanskritçe'den) geldiğini ortaya koymaktadır. Lovar kelimesi "Lohar" isminden ve "Loha" kelimesinden türetilmiştir. "Tamar" kelimesi muhtemelen "tamra" kelimesinden gelmektedir. Bu kelimelerin üçü de Sanskritçe "metal"le alakalı olan "demir" anlamına gelmektedir. "Gopt" kelimesi de "geyik ini" yahut

“çoban” manasına gelen “go-pa” kelimesinden türetilmiş olup, karışık Parya Kastı’na ait olanlara delalet etmektedir. Çingenelerin soyu Hz.Nuh’un evladı Yafes’e dayandığı ve bunların Hind ve Sind havzasını yerleşim yeri olarak kullandıkları da söylenmektedir (Taberi, 1991: 167-172)

Çingeneler tarihsel başlangıç olarak 5.asırda ve takip eden zaman dilimlerinde Hindistan’dan göç etmeye başlamışlardır. Çingeneler ile ilgili araştırma yapanların değerlendirmelerine göre: Çingenelerin yaşadıkları bu coğrafyaları işgal edenler, Çingeneleri bir yerde sabit kalıcı olmaya mecbur etmiş, ancak bunda başarısız olduklarından dolayı Çingeneler de göçebe hayatlarını devam ettirebilmek için batıya doğru hareket etmişlerdir (Altınöz, 1995). Çingeneler Avrupa’ya 14. asırda geçmiştir. Çingeneler topluluklar şeklinde Avrupa’ya 14 ve 15. asırda Doğu Avrupa yolunu kullanarak geçmişlerdir. Çingeneler 1322 senesinde Girit’te, 1347’de Korfu ve 1370’de ise Eşak’a yerleşmeye başlamıştır. Çingeneler Batı’lı devletlerden: 1407 senesinde Almanya’da, 1419’da Fransa’da, 1420’de Hollanda’da, 1422’de İtalya’da, 1425’te İspanya, 1514’te İngiltere ve görülmeye başlanmıştır. Bu grup ilerleyen zamanlarda, Batı’nın öbür devletlerine de yayılmış,19. asırda ise, ufak gruplar şeklinde Amerika’ya göç etmeye başlamışlardır (Altınöz, 1995: 97-103).

1.1.2. Çingenelerin Anadolu’ya Gelişleri ve Osmanlı Devleti’nde Çingeneler

İki büyük kısma ayrılan Çingene göçünden iki kolundan biri, Suriye ve Ermenistan sınırlarını geçtikten sonra Anadolu’ya gelmiştir. Çingenelerin Anadolu sınırlarına tam olarak ne zaman geldikleri belirsizdir. Çingenelerin bir kısmının 1071 senesinden evvel Ermenistan sınırlarını geçtikten sonra Anadolu’ya geldikleri görüşü de mevcuttur. Bizans’ın ünlü tarihçisi Gregoras’a göre, Çingenelerin 1322 senesinde İstanbul’a geldiğini söylemektedir. Öte taraftan 1322 senesinden çok evvel, onuncu asırda Çingenelerin, Bizans İmparatorluğuna demirci olarak geldikleri de söylenenler arasındadır. Bu bilgilere göre Çingeneler 9. ve 14. Asırlar arasında Anadolu’ya gelmişlerdir (Enver, 1981: 26-31). Osmanlı arşivlerinde Çingeneler hakkında çok fazla arşiv bilgisi bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Çingene ismi Kıpti tabiriyle birlikte her ikisi de aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır.

Osmanlı devleti, Çingenelere o zaman ki ismiyle Kırkkilise (Kırklareli) olan bir “Çingene Sancağı” tahsis etmiş, İstanbul ve Rumeli’de oturan Çingeneleri bu

sancağa bağlamıştır. Ancak Osmanlı Devlet yönetimi Çingenerle ilgili olarak bazı farklı uygulamalara gitmiştir. Müslüman Çingeneri bazen diğer Müslümanlarla eşit haklara sahip kılmışken bazen farklı yaptırımlar uygulamıştır. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumeli topraklarında yaşayan Romanlar ayrı yönetim sayılmışlardı. Çingene Sancağı olarak adlandırılan bu yönetim biriminde, Romanların yönetsel, mali ve askeri işleri düzenlenmiştir. Osmanlı Çingeneri müslüman olmalarına rağmen, cinayet, vatana ihanet gibi davalar da mahkûm oldukları takdirde, Müslümanlar gibi asılarak değil, gayrimüslimler gibi kafaları kesilerek cezalandırmıştır” (Marushiakova-Popov, 2006: 28-31).

Çingenerin sürekli bir göçebe tarzını benimsemeleri ve dağınık olmaları sebebiyle Osmanlı Devlet Yönetimi, daha ziyadesiyle toprağa dayalı olan vergilerini düzenli olarak toplayamamış ve bunun engellemek için savaşlar neticesinde yeni kazanılan yerlerde Çingenerle toprak vererek, onları yerleşik düzenli hayata geçmeye ve ziraata zorlamıştır. “Osmanlı Devleti, Çingeneri Avrupa’da yeni fethedilen bu bölgelere sadece yerleşik düzene geçmeleri için yerleştirmekle kalmamış, aynı zamanda onları Avrupa devletlerine karşı sınır muhafızları olarak da kullanmıştır (Marushiakova-Popov, 2006: 48-54).

Osmanlı Devleti’nde Çingenerle yönelik düzenlemelerde daha çok Çingenerden alınacak vergiler üzerinde durulmuş ve Çingenerle karşı tutumun çok farklı olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alan Çingeneri Müslim ve Gayrimüslim diye ikiye ayırmış fakat her iki Çingene grubu da hukuksal açıdan eşit sayılmıştır. Zira Çingenerin Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde millet olma özelliği olmamıştır. Bu sebeple, hukuksal açıdan öteki milletlerden farklı davranılmıştır. Örneğin Osmanlı’da yalnızca gayrimüslimlerden cizye alınmıştır. Buna rağmen Kıbtî halkın hem Müslim hem de Gayrimüslimlerinden cizye alınmıştır. Ancak, alınan verginin miktarı diğer Gayrimüslimlere göre biraz daha farklıdır (Özkan 2000: 47). Osmanlı devrinde de Çingenerin eğlence hayatına değer verdikleri ve eğlence sektörü içerisinde yer aldıklarını zaman zaman halkın bu durumu İstanbul’a şikâyetle bildirildiği olmuştur. ‘Divan’dan sancaklara ve eyaletlere gönderilen hükm-i hümayunlara göre, “Gurbeti ve Çingeniyân Taifesi” diye adlandırılan Çingenerin, para karşılığı satın aldıkları kızları cariye olarak kullanıp, eğlenceler düzenledikleri belirtilmektedir. Kurdukları

çadırlarda bekâr ve evli erkeklerden zengin olanları bu eğlencelere davet edip, paralarının büyük bölümünü bu eğlencelerde harcatmışlardır (Akdağ, 1975: 107).

Osmanlı'da Tanzimat Fermanı'nın kabulünden itibaren Avrupalı tüccar, Yahudiler ve Kıptîlerden daha yüksek vergi alınmaya başlanmıştır. Avrupalı tüccarlardan ve Yahudiler açısından vergi vermek o kadar zor olmamıştı. Çünkü bunların sürekli olarak çalıştıkları bir işleri ve sabit gelirleri vardı. Aynı durum Kıptîler için geçerli değildi. Zira Kıptîler düzenli bir şekilde bir işte çalışmıyorlardı ve buna bağlı olarak gelir düzeyleri çok düşüktü (Altınöz, 1995: 21-26).

1.1.3. Balkanlar ve Günümüz Türkiye'sinde Çingeneler

Balkanlar'da Çingeneler dini inancı İslamiyet olan geniş toplulukların başında gelmektedir. Bulgaristan ve Yunanistan'da yer alan Çingenelerin büyük bir kısmı Müslüman'dır. Hatta Çingeneler kendi aralarında ikiye ayrılmıştır. Çingenelerin bir kısmı Türkçe bilmektedir. Günümüzde de Müslüman Çingeneler Balkan Coğrafyasının farklı şehirlerinde hayatlarını sürdürmektedirler. Çingeneler belli bir şehirde toplanmamışlardır. Bunun yerine Balkanlarda da şehirlerin kenarında yer alan kırsal arazilerde kalmaktadırlar. Ömer Turan Bulgaristan'daki Müslüman Çingeneler ile ilgili bazı bilgiler paylaşmıştır. Ona göre 1900 senesinde Bulgaristan'da yetmiş bin, 1905 senesinde yetmiş yedi bin ve 1910 senesinde ise doksan beş bine yakın Müslüman Çingene yaşamaktaydı (Turan, 2000: 174- 177). Kemal Karpat'a göre Balkanlar'da yaklaşık olarak 1 milyon 400 bin Çingene vardır. Çingenelerin kendilerine has lisanları vardır fakat yazıları yoktur. İçlerinden birçoğu Türkçe konuşabilmektedir.

20. asrın ilk zamanlarında Bulgarlar Türkleri yasal olarak devre dışı bırakmak için Müslüman Çingenelerin oy kullanma haklarını ellerinde alarak Türkler lehinde oy atmalarını engellediler. Ayrıca 1905 senesinde Dr. Marko Markof ve Mustafa Ragıb'ın liderliğinde Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da bütün Çingenelerin katıldığı bir program düzenlenmiş. Bu programın maksadı Müslüman Çingenelerin oy hakları ile ilgiliydi. Bu programda Müslüman Çingenelerin de oy hakkının olması gereği üzerinde durmuştur (Turan, 2000: 94-95).

Konuyu günümüz Türkiye'si açısından ele aldığımızda Ege bölgesi ve civarı Balkanlardan gelen Çingenelerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerimizdendir. Çingene

gruplarının bu civarda yoğun olmasının nedeni, Lozan Antlaşması sonucunda bu bölgelerden göç eden gayri-Müslim nüfusun yerine Müslim ve Türk olarak kabul edilen nüfusun ve dolayısıyla da Çingenelerin yerleştirilmiş olmasıdır. Yunanistan’la 1923 yılında yapılan *Lozan Antlaşması* sonucuna göre göç eden Türk göçmenlerle birlikte Müslim Çingene nüfusu da Türkiye’ye gelmiştir. Ancak Lozan Antlaşmasında, ırk ayırımına dayalı bir nüfus sayımı yapılmadığından gelen Çingene nüfusunun ne kadar olduğu konusunda elimizde belirgin bir veri bulunmamaktadır.” (Özkan, 2000: 2-3).

Nüfus mübadelesi neticesinde Türkiye Cumhuriyetine gelen göçmenler “ekonomik ve sosyal durumları göz önüne alınarak yerleştirilme işlemleri yapılmış ve *tütün* üretimiyle geçimlerini sağlayan Drama, Kavala, Girit ile adalar ve kıyı Yunanistan’dan gelenler, ağırlıklı olarak, kıyı Ege ve Tekirdağ ile çevresinde ikametleri sağlanmıştır. Kaba anlamda, Türkiye’ye getirilen mübadele göçmenleri, Edirne, Balıkesir, İstanbul, Bursa, Kırklareli, Samsun, Kocaeli, İzmir, Niğde ve Manisa’ya daha yoğun olmak üzere yerleştirilmiştir (Arı, 2003: 33- 57).

1.1.4. Tepecik Semti ve Tepecik Çingeneleri

Araştırma alanını oluşturan Tepecik semti İzmir ili Konak ilçesine bağlı bir semttir. Tepecik ismi günümüzde resmi olarak sadece bu mahalledeki küçük tren istasyonunun ve başta sağlık merkezleri olmak üzere bazı özel veya özerk kuruluşların tabelalarında mevcut olmakla birlikte, halk arasında bu ismin semt için kullanımı ısrarla sürmektedir. Semtin yeni ismi Yenişehir’dir. Bu semtte bir adres belirtilirken çoğu kez Tepecik ismi yanında yeni ismi olan Yenişehir şeklinde de yazılır veya söylenir. Semtle özdeşleşen Tepecik ismi artık bir marka olmuştur. Semtin tarihi bir diğer adı Mortaka’dır (Moralı, 2009).

Mor taka aslında bir zamanlar denizler de yük taşımak için yapılmış büyükçe ahşap teknelerin mor renklisine verilen addır. Bu adla yayınlanan bir de şiir dergisi bulunmaktadır, fakat ne hikmetse Tepecik semtine geçmişte bu ad yakıştırılmış olmasına rağmen, Alman kulesinin bulunduğu höyük nedeniyle bu semte Tepecik denmesi insanlar tarafından daha doğru ve mantıklı kabul edildiği için Tepecik ismi daha yaygın hale gelmiştir. Mor taka Rumca asıllı bir kelimedir.

Tepecik semti içinde yer alan ve bu gün Çingenelerin yoğun olarak yaşadığı diğer kesim olan Hilal tarafı da Tepecik içerisinde anılan bir mahalledir. Hilal tarafı da, Osmanlı döneminde Hollandalı, Alman ve Fransız kökenli ve ticaretle uğraşan zengin ailelerin yaşadığı bir semttir ve evlerin her biri ayrı bir mimari yapıdadır. Ancak günümüzde çoğu yıkılmak üzere olan baraka konumuna gelmiştir. Bu evlere de Cumhuriyetin ilk yıllarında ilk göçmenler yerleştirilmiştir. Zamanla Alman Kulesi denilen tepenin eteklerine bölgenin diğer kesimlerinde yaşayan Çingeneler göç etmiş ve konut bulamadıkları için tenekeden evler imal ederek onlarda mahalleye yerleşmişlerdir. Hilal tarafını da içine alarak anılan Tepecik semtine 1990'lı yılların başından itibaren bu kez de SSK hastanesi yanında kurulu bulunan Kuruçay mahallesinden yoğun göçler olmuştur ve mahalle tamamen Çingeneleri yaşadığı bir mahalle olmuştur (Nezihi, 2002: 41- 57).

Şekil 1.1. Tepecik Semtinden Görüntü

Şekil 1.2. Tepecik Semtinden Görüntü

Şekil 1.3. Tepecik Semtinden Görüntü

Şekil 1.4. Tepecik Senti Hıdırellez Kutlama Görüntüsü

Şekil 1.5. Tepecik Semtinden Ramazan Ayı İftar Görüntüsü

Şekil 1.6. Tepecik Semtinden 30 Ağustos Zafer Bayramı Kutlama Görüntüsü

Şekil 1.7. Tepecik Senti Kadınları

Şekil 1.8. Tepecik Senti Kadınları

Şekil 1.9. Tepecik Mahalle Sakinleri

Şekil 1.10. Tepecik Mahallesiinde Dini Sokak Sohbeti

Tepecik denilince akıllara 19 yy. Başlarında Vali Rahmi Bey'in (Evrenosoğlu Rahmi Aslan) kurduğu genelevi gelir. Genelevin sokakları, bir dönem zengin ve elit olan, Alman, Fransız ve Hollandalı ailelere ait tarihi evlerden oluşmaktadır. Döneminin en güzel mimari örneklerine sahip bu yapılar savaşlar ve neticesinde ki anlaşmalar nedeniyle söz konusu aileler tarafından terk edilmiş ve terk edenlerin yerlerine Balkanlardan gelen Türkler yerleştirilmiştir. Sonraları bu evlerin Vali Rahmi Bey'in bilgisiyle genelev olarak işletilmesine izin verilmiştir. Genelevleri önce Türkler çalıştırırken daha sonraları Alsancak'ta randevu evi çalıştıran Rumlar ele geçirmiş, Mütareke yıllarında bir kez daha el değiştiren genelevi 2000'li yıllarda 350 çalışan genel kadınıyla Türkiye'nin İstanbul'dan sonra ikinci büyük genelevi haline gelmiştir. Tepecik genelevlerinde çalışan kadınlar 1969 yılında "Dükkânlar Kapalı" eylemleriyle İzmir'e gelen 6. Filo askerlerini içeri almayarak ilk anti-emperyalist eylemi gerçekleştirdiler. Yine Tepecik genelevi kadınları 1995 yılında Türkiye'de bir ilki gerçekleştirerek greve gitmiş ve sorunlarını ülke çapında dile getirmişlerdir (Nezihi: 2002)

Şekil 1.11: Genelev Sokağının Tarihi Görüntüsü

Kaynak: Nezihi (2002)

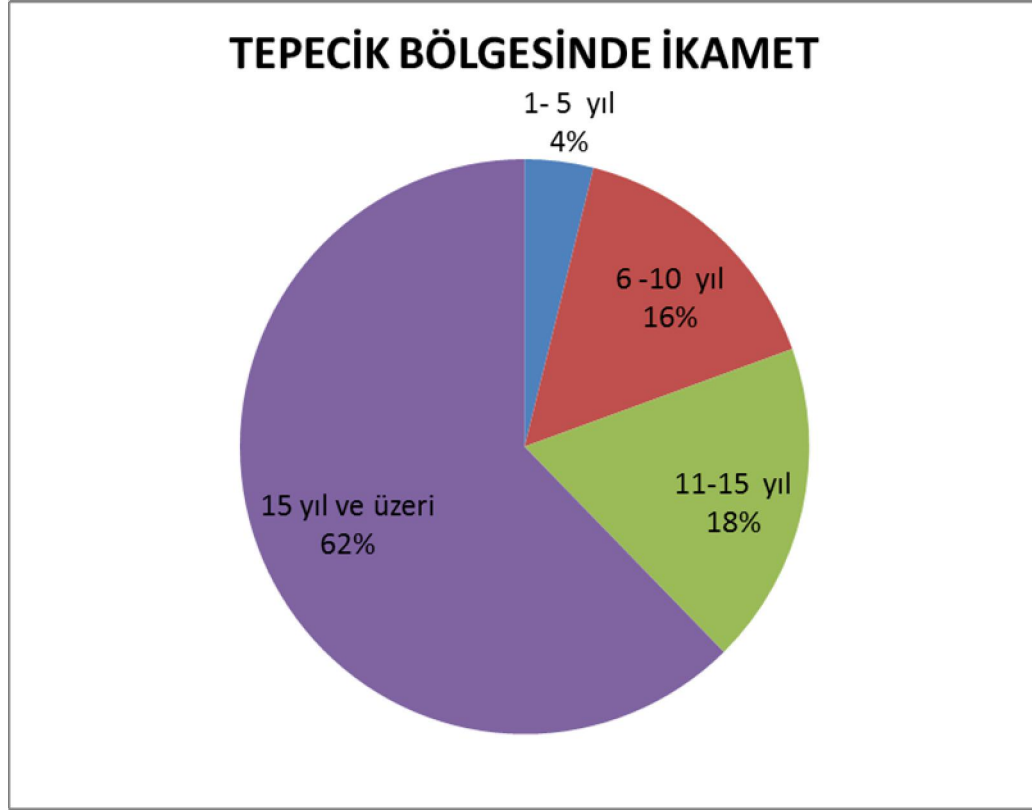
Sonuç olarak, Çingenerle anılan Tepecik mahallesindeki Çingenerler, başta Balkanlardan göç etmiş ve daha sonra ve semte yerleşmiş Çingenerlerdir. Sonrasında farklı zamanlarda İzmir'in farklı ilçelerinde ve mahallelerinden de göçler olmuş ve Tepecik bugünkü halini almıştır. Tepecik'te semte yakın mahalleler de dâhil olmak üzere (Boğaziçi, Gültepe ve Kahramanlar) 45.000 Çingene yaşamaktadır.

Tarihçi Mustafa Tayyip Bilgin'e göre, Çingenerler göç ettikleri yerlerdeki ülkenin yasalarına ve oradaki insanların kullandığı kültürel değerleri benimsemeye çalışmışlar, yanı sıra kendilerine has özellikleri korumak için de, fiziksel yapı, dil, gelenek ve görenek açısından benzerleri olan Çingene gruplarla bir araya gelmek içinde göçler yapmışlardır. Tepecik semtinin Çingene mahallesi olarak bilinmesi, diğer Çingenerlerin buraya gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Çalışmalarımızda 77 Çingene ile gruplar şeklinde ve yüz yüze nitel araştırmaya yönelik görüşmeler yapılmış ve öncesinde görüşülenlerin demografik özelliklerine dair kısa bir anket uygulanmıştır. Tikel bir grup olarak Tepecik

Çingeneleri hakkında bilgiler sunabilmek için olgu soruları sonunda çıkan sonucu tablolar şeklinde değerlendirmek istiyoruz:

Tablo 1. Tepecik Bölgesinde İkamet Etme Yılları

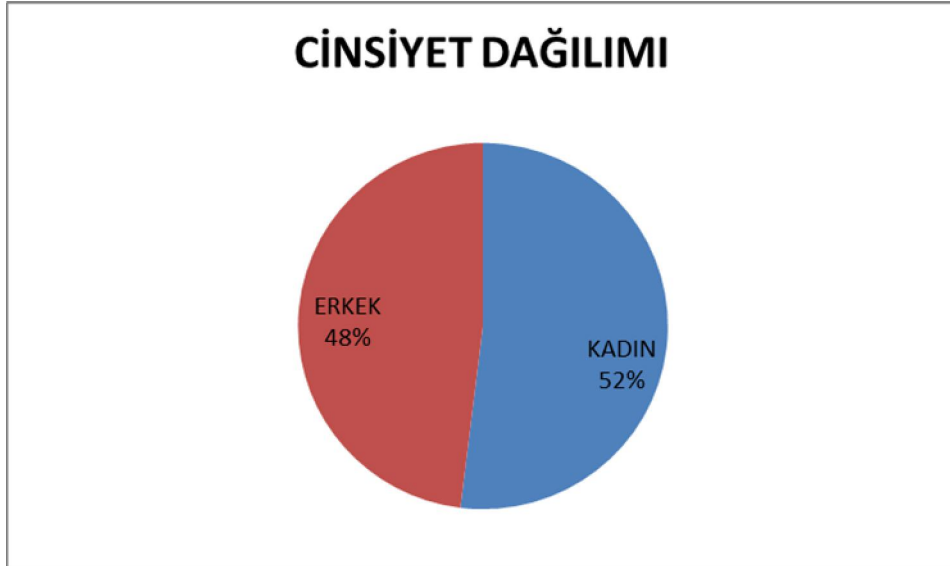

Çalışma konumuz olan Tepecik Çingenelerinin % 62 si 15 yıl ve üzerinde mahallede ikamet etmektedir. % 38 lik kesim çeşitli zamanlarda göçle gelmiştir. Mahalleye yapılan bu göçlerle nüfus artmış ve görüşmecilerimizin de belirttiği gibi nüfusun artmasıyla problemlerde artmıştır. “Mahalle çok kalabalık nerde çokluk orda.. Polis suçluyu yakalayamıyor sonra kimi görse sıkıştırıyor. Artık arabalarına not yazıp gel teslim ol bizi uğraştırma notları bırakmaya başladılar. Ağlarım halimize. Çok kalabalık oldu mahalle”.

Tepeciğe, İzmir’in diğer kesimlerinde yaşayan Çingeneler göç etmiştir. Tepecikte mahallenin ve evlerin durumunun çok kötü olmasına rağmen neden bu mahalleye göç ettiklerini dair soruya görüşmeciler diğer mahallelerde rahat edemediklerini adeta günah keçisi gibi görüldüklerini bu yüzden şartları ne olursa olsun Tepeciğe “sığındıklarını” dile getirmişlerdir. Bu konuda görüşmecilerimiz

şunları aktarmışlardır: *“Tepecik hani anladın mı bizim çöplüğümüz. Herkes bilir Tepecik Çingene dir. Ne tahtakozun (polisin) ne de gaconun sözü geçmez burada. Öbür mahallede azınlık kalıyoruz. Caminin minaresine kuş sı..sa bizden sanıyorlar”*. Diğer görüşmeci şunları aktarmıştır: *“Nefes alamaz olduk ablam be. Ne yapsak ta hep bizi sıkıştırdılar, polis hem onlardan yana oldu, her şeyimize her şeyimize kabahat buldular. Biz de sığındık Tepeciğe...”*. Sosyal dışlanma neticesinde Çingeneler Tepeciğe göç etmiştir.

Tablo 1.2. Cinsiyet Dağılımı ve Tepecik Çingene Etnisitesinde Kadınlar

Bir alan araştırmasında, erkek olmanın avantajları olduğu kadar, dezavantajları da olabilir düşüncesiyle çalışmalara başladık. En temel sorun olarak, görüşülecek kişilere erişim ve özellikle de kadın görüşmecilere erişim ve onlarla konuşma, grupta onların söz alması, açılması sorunlarıydı. Ancak yapılan görüşmelerimizde bu tür sorunlarla hiç karşılaşmadık. Çingene kadınlar, Türkiye toplum yapısının aksine Çingene erkeklerinden daha fazla kamusal alana dâhil olmuşlar ve daha girişken ve konuşkan yapıları ile dikkat çekmişlerdir. Görüşmecilerimizi belirlerken kadın görüşmecilere ulaşmak çok kolay olmuş, fakat erkek 51 kişiye ulaşılmış; çalışmaya katılmayı 37 erkek kabul etmiştir.

Geleneksel Çingene ailelerinde kadınların ayrı bir yeri mevcuttur. Çingener ile ilgili araştırmalar yapan müellif Egemen Yılığür “Çingener ve Vukuat Raconlar” isimli eserinde, Çingener içinde kadına verilen değeri şu şekilde açıklamaktadır: “Çingenerde soy anne tarafından devam eder, kadınların toplumun yönetiminde ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bu şaşırtıcı bir durumdur. Zira antropoloji, bu tarz toplumsal örgütlenmeye çok nadir olarak ve modern toplumlardan dışlanmış coğrafyalarda rastlamaktadır. Romanlar ise modern toplumların bağrında böyle bir toplumsal örgütlenmeyi sürdürmektedirler.” Çingene kadınları tarihin her döneminde aile ekonomisine katkı sağlamıştır. Çingene gelenek ve göreneklerinin ‘kadın-erkek eşitliğini’ kapsadığı Tepecik’te yaşayan Çingene erkekler, “*bizde kadın çok önemlidir, baş tacıdır, onların bizim ekmeğimiz suyumuzdur*” sözleriyle kadına verilen değeri ifade etmişlerdir. Tarihin seyri içinde de, bir kısım kimliklerde, cinsiyet ayrımı olmaksızın kadın ve erkeğin birlikte hareket ettiği, Çingene kadınlarının 17. Asırda Yanya’da kömürcülük mesleği ile uğraşan eşlerine yardım ettikleri görülmektedir (Altınöz, 2007: 94).

Tepecik’te yaşayan Çingenerde kadınların farklı bir önemi olmasına rağmen kadınların erkeklere karşı tutumlarında onları çok fazla önemsemedikleri görülmektedir. Mesela, Çingeneliğe dair saha araştırma yaparken Çingene kadınlar daha aktif olarak konuşmalara katılmışlar erkek konuşmacıların sözlerini sık sık keserek onları cahil olmakla itham etmişler erkeklerin tepkisi ise içten mırıldanma şeklinde olmuştur. Kadın görüşmecilere, erkek görüşmecilerin de konuşması gerektiği, bunun çok önemli olduğu söyleyince de kadın görüşmeciler: “*onlar cahil, sizle ne konuşacak. Onlar ancak yer içer... cebine harçlığını verdin mi kıydan kıydan kaveye kaçar* “ veya “*tekeden süt çıkmaz sağ bizi işte yapalım muhabbetimizi, onlar hiçbir şeyden anlamazlar!*” şeklinde yanıtlarla, erkeklere çok fazla değer vermediklerini göstermişlerdir. Bunda, erkeklerin çalışmaması kadının hayat yükünü tek başına yüklenmek zorunda kalmaları ve erkeklerin mahalle dışına çok az çıkarak sosyalleşmenin gerisinde kalması motifleri yatmaktadır. Bir kadın görüşmeci 42 yaşında bu konuyla ilgili şöyle konuşmuştur “*Benim beyim Allah için çok severim ama sanasın tam bir öküz. En son anası öldüğünde karşı tarafa geçti, mahalleden çıktı. 8 yıl oldu ne bayram ne seyran mahalleden çıkmaz, gezmez bak bu karıların kocaları hep aynı. Ancak sabah kaveye kave kapanınca eve gelirler. Tabi iş*

tutanlar çalışanlar var ama geçim bizim boynumuzda". Aslında bu durum incelendiğinde, kadınların lehine olmayan bir cinsiyetçi iş bölümü görülmektedir. Tepecik te yaşayan Çingene kadınların hayatları mahalle ile sınırlı kalmamıştır. Hayatlarını devam ettirebilmeleri için mahalle dışında çalışmalar yapmışlardır. Çingene kadınlar her ne olursa olsun erkeklerini var olduklarını iddia ettikleri cahillikleri, tembellikleri ile kabul etmişler “ *erkekler evin ışığıdır, yansın yeter*” şeklinde ifadelerle kendi durumlarından çok fazla yakınmamışlardır.

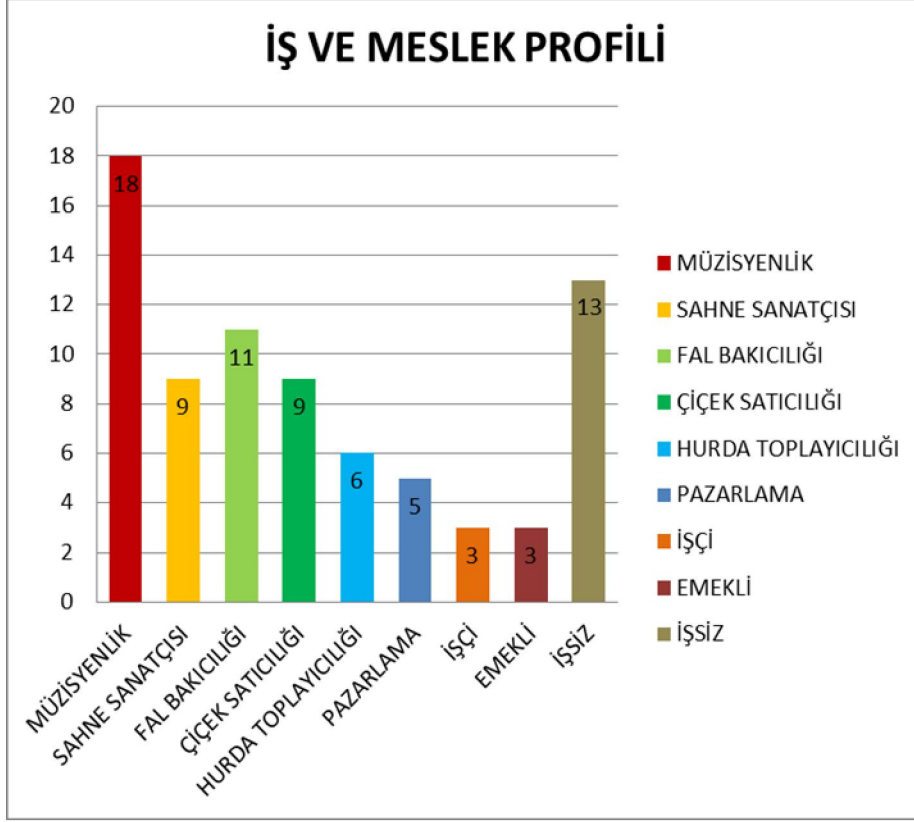
Tablo 1.3. Eğitim Düzeyleri

Tablodaki veriler incelendiğinde Tepecik Çingenelerinin eğitim düzeylerinin çok düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Çingeneler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere damgalanma ve sosyal dışlanmışlık algısı gibi nedenlerle okul ve eğitime karşı bir direnç geliştirmişlerdir. Araştırma sahamızda bizi kırmayarak görüşme talebimize olumlu yanıt veren, Çingene olmayan, eğitimci görüşmecimiz eğitimle ilgili olarak okuldaki Çingene çocuklara dair şunları ifade etmektedir:

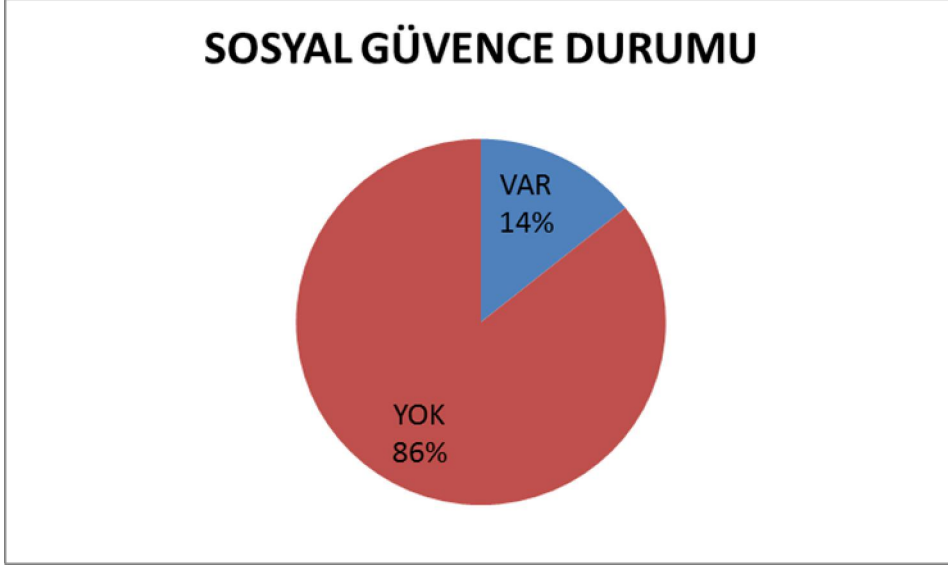
“11 yıl çalıştım o mahallede. Çok zeki çocuklar da vardı. Fakat okula korkarak geliyorlardı. İşin kötüsü bu çocuklar okulda korktukları ile karşılaşılıyor. En azından hiç kimse yanlarına oturmak istemiyor. Çocuk saflığında her iki taraf adına da bunun anlaşılması zordur. Bir zaman sonra çocuklar artık zıvanadan çıkıyor. Parlak zekâları önyargının karanlığında söniüp gidiyor. Birileri bunu yani: Çingenele karşı olan tutumu bir vatan görevi edasıyla yapıyor. Bununla tek başına mücadele olmaz. Politikalar üretmek lazım.” Eğitim seviyelerinin çok düşük olmasında damgalamaların etkili olduğu ifade edilmiştir. Okula giden Tepecikli çocuklara ‘kirli’, ‘pis’, ‘tembel’ ve hatta ‘güzel yazamaz’ gibi birçok olumsuz sıfatın ‘çünkü o Çingene’ ve ‘onun annesi kötü’ açıklaması ile beraber kullanıldığı ifade edilmiştir. Okullardaki sekizinci ve daha üst sınıflarda, yaşların büyümesiyle birlikte Tepecikli Çingene olma damgasının Çingene çocuklara karşı şiddetini artırdığı ve hakarete varan boyutlara ulaştığı ifade edilmiştir. Kadın görüşmecimizin aktarımları durumu ifade etmesi açısından önemlidir: “Ben kızımı liseye kayıt yaptırdım. Lise ikinci sınıftan sonra kızım okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Her gencin flörtü olur, ama çıkar gezer tozar, biz öyle biliriz. Ama kızıma öyle davranmadılar, sanki genelevinin vesikalı çalışanıymış gibi davranıp hep ilişkiye zorladılar. Diğer kızlara kimse böyle açıktan söylemez sanırım. Ayıptır günahdır, ama söz konusu biz olunca, hemen aklına Tepecik geliyor genelev geliyor, iş başka oluyor. Bizde insanız be abam! Yaz bunu, söyle bunu, belki değişir bu düzen... Çingeneleri bozan arsız eden yüz­süz eden yakan yakan sizsiniz de yaz kocaman kocaman yaz.... Anlarını ... sıra kızlarına mı geldi de. Bizimde namusumuz var bizimde Allahçığımız var, kim gönderir kızını evladını okula. Müdür ayrı çalar, öğretmen ayrı oynar, öteki ana babalar hepten bozuk çalar... işimiz kötü. Sonra neden cahil kaldı Çingene, ebesinin fitiğinden cahil kaldı”

Tablo 1.4. İş ve Meslek Profili

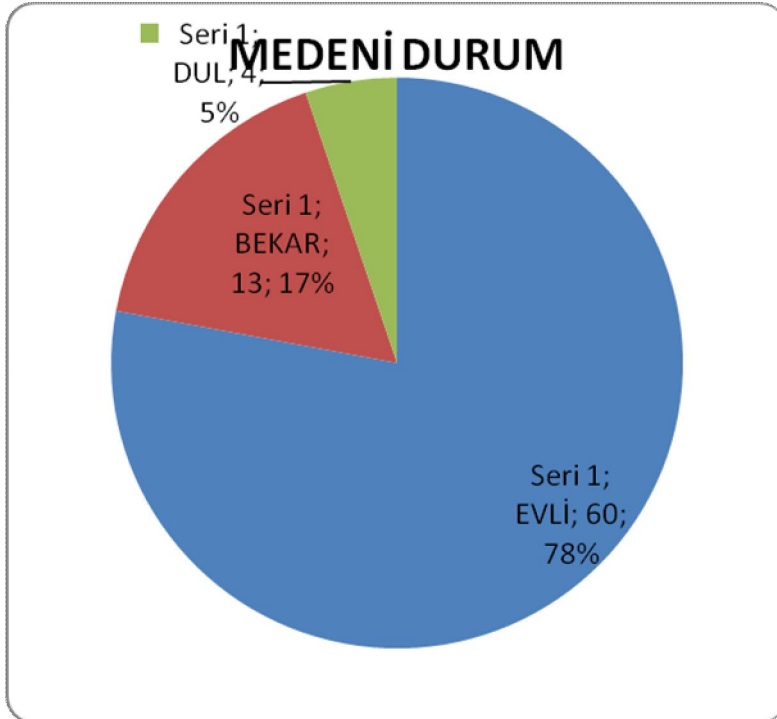
Yapılan görüşmelerde, Çingenelerin % 27'si Ata mesleği olan müzisyenlik ve oryantallık ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Tamamı kadınlar olmak üzere % 20'si, fak bakıcılığı ve çiçek satıcılığı ile uğraşmaktadır. Düzenli işi olanlar ise % 3'tür. İşsizlik oranı % 13'tür. Bu durumla ilgili görüşmeciler aktarımlarına ve literatüre sosyal dışlanmışlığın temel etmenleri bölümünde ayrıca yer verilecektir. Eğitim düzeylerinin düşük olmasıyla doğru orantılı olarak iş ve meslek profilleri uyumluluk göstermektedir. Söz konusu meslekler bir eğitim gerektirmeyen ya da aileden öğrenilen mesleklerdir.

Tablo 1.5. Sosyal Güvence Durumu

Tepecik Çingeneleeri İzmir'in merkezinde yaşıyor olmalarına rağmen % 14'lük kesimi sosyal güvence durumundan faydalanmaktadır. Neticesinde 77 görüşmecinin sadece 3 tanesi emekli olabilmıştır.

Tablo 1.6. Medeni Durum

Görüşülen Çingenelerin, % 78'i evlidir. Dul oranı ise % 5'tir. Yani dul kişi sayısı 4'tür. Bu 4 kişinin 3'nün eşi vefat etmiştir. 1 kadın görüşmeci boşanarak dul kalmıştır. Boşanarak dul kalan görüşmeci ise, etnisite dışı evlilik yapmış ve eşiyle severek evlendiğini ama eşinin ailesinin kendisini bir türlü kabul edemediğini ve bu yüzden eşine çok baskı uyguladıklarını ve neticesinde dayanamayıp boşandıklarını dile getirmiştir. Görüşmeci kadın, ayrıca, mahkeme hâkiminin de eşler arasındaki sevgiye şahit olduğunu ve boşanmaya çözüm olarak eşinin ailesiyle de görüştüğünü ancak kendisinin Tepecik Çingene'si olmasından dolayı, hâkimin dahi boşandığı eşinin ailesini ikna edemediğini ifade etmiştir. Yine diğer görüşmecilerin aktarımlarıyla, Çingeneler bu ve benzeri durumlardan dolayı diğer etnisitlerle evliliğe sıcak bakmamaktadırlar.

Tablo 1.7. Hükümlü Akrabanız Var mı?

Bu soruyu oluştururken görüşmecilerimizde bir takım kaygılara neden olabileceğini düşündük. Ancak araştırma öncesinde gözlem için mahallede bulunurken bu durumun mahalle sakinlerinin normal ve kabul edilmiş bir sosyal durum gibi anlatmalarından dolayı soruyu muhataplarımıza yönelttik. 51 kişinin

cevabı evet şeklinde oldu. Bu durum etiketleme kuramı çerçevesinde ayrıca ele alınacaktır. Ancak ortaya çıkan bu durum Tepecik Çingenerinde suça karışmış ve ceza almış pek çok aile bireyinin olduğunu göstermektedir.

1.1.5. Çingenerin Yaşayışları

Çingenerler, genellikle kabile gruplarıyla ve göçebe olarak yaşamaktadırlar. Her kabilede bir lider mevcuttur. Çingenerler göç ettikleri yerlerdeki ülkenin yasalarına ve oradaki insanların kullandığı kültürel değerleri benimsemektedir. Kendilerine has özellikleri korumaya çalışmışlardır. Çingenerlerin hepsi fiziksel yapı, dil, gelenek ve görenek açısından birbirine çok benzemektedirler (Aksu, 2003: 21-28). Tepecik Çingenerleri içerisinde de sözü dinlenen, bazı olaylarda ara buluculuk yapan dini nikâh merasimleri vb. bazı kutlama ve yas olaylarında başkanlık yapan, sözü dinlenen itibarlı yaşlı kimseler bulunmaktadır. Bu durum şöyle ifade edilmiştir: “ *Allah bizim içimize de ne olursa olsun doğrudan taraf olacak yani doğruyu tutacak büyükler koymuş. Bu kişiler bedavadan lider olmaz, hayatları tertemizdir. Bizim içimizde onların yeri bambaşkadır. Asla yalan söylemezler, kimseyi çorlamazlar. Kavga edenler barışmak isterse ona gider, o onları barıştırır. Ama yanlış anlama! Büyük sadece çok yaşlı olanlar değil, bazen 40 yaşında olur, ama akli büyük olur ona da itibar edilir. Onlar bizim nikâhımıza şahitlik ederler, ölenin evinde 7 gün en başta otururlar, tabi dua bilenleri dua okur. Mustafa dayı büyüğümüzdür, onun babası da büyüğümüzdü, dedesi de öyleymiş...* ”. Çingenerler de lider kişiler daha çok doğru sözlü olmalarıyla tanınmaktadır.

1.1.5.1. Göçebe Çingenerler

Tarihçi Mustafa Tayyip Bilgin'e göre göçebe hayat yaşayan Çingenerler ile yerleşik hayat yaşayan Çingenerler arasında lisan, hayat tarzı ve gelenek açısından farklılık mevcuttur. Göçebe Çingenerler gelenek ve göreneklerini yaşamaya devam etmektedir. Yerleşik Çingenerler diğer gruplarla etkileşim içerisinde olduklarından dolayı gelenek ve göreneklerinden kısmen daha uzaklaşmışlardır. Göçebe Çingenerlerin, aile ekonomisi meselesinde erkek ve kadın arasında iş bölümü vardır. Aile ekonomisinde erkek üretici fonksiyonu görürken kadın da pazarlayıcı fonksiyonu görmektedir. Göçebe Çingenerlerde erkekler gün boyu çadırda üretimle

uğraşırken, kadın da var olan ürünleri satmakla uğraşmıştır. Göçebelik azalmasına rağmen, Çingenerler için göçebelik temel özelliklerden biri olarak kabul edilmiştir (Alus, 1992: 146-148). Dünyanın pek çok ülkesinde Çingenerleri yerleşik hayata geçirmek için uygulamalar yapılmış fakat bu uygulamalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tepecik Çingenerleri de, 1999 yılına kadar, Tepecikte yerleşik hayat yaşıyor olmalarına rağmen temel özellikleri olan göçebeliği yaşatacak bir uygulama içinde olduklarını dile getirmişlerdir. Yılın yaklaşık 3 ayı kendi imkânlarıyla yurdun değişik bölgelerine müzisyenlik yapmak için seyahat etmişlerdir. Bu durum şöyle anlatılmıştır: *“Biz ekmeğinin peşinde temiz insanlarız, çalma çırpmayı kimse isteyerek yapmaz. Ama bizim yediğimiz ekmeği kıskanıyorlar. 1999 yılına kadar biz yazları Edirne’ye, Balıkesir’e, Çanakkale’ye, Antalya’ya daha bir sürü yere transit arabalara binip müzisyenliğe çıkardık. Hem ekmek için hem gezelim diye. Anladın mı, sonra Tekirdağ’da kuyumcu hırsızlıkları olmuş Samsun’da da oldu. Bizim mahalleden iki kerkenez işe karışmış. Polis hepimizi içeri aldı. Döv babam döv bizi haşladı, gözden kaybolmayı yasakladı. Sonra bir daha çıkamaz olduk”*.

1.1.5.2. Yerleşik Çingenerler

Yerleşik Çingenerler, köy ve kasabalarda ve şehirlerde kendilerine yönelik algılardan dolayı yer sahibi olmayan ve boş olan topraklara gecekondular yaptıktan sonra buralara yerleşmişlerdir. Bu yerleşim yerleri halk açısından Çingene mahallesi şeklinde kabul edilmektedir (Alus, 1992:146- 148). Yerleşik Çingenerlerin hayatları göçebe Çingenerlerin hayatına göre kısmen düzgün sayılırdı. Büyük yerleşim yerlerinde bilhassa kenar mahallelere yerleşmişler. Şehir nüfusunun artmasıyla şehrin içinde mekânsal olarak kendilerine çizilen sınırlara hapsedilmişlerdir. Yerleşik Çingenerler derme çatma evlerde oturmuşlardır. Yerleşik Çingenerlerin erkekleri giyim kuşamda şehir hayatına yakışacak şekilde giyinmektedirler. Yerleşik Çingenerlerin kadınları fal bakmanın haricinde düğünlerde çalgı aleti çalarak oynamaktadırlar. Çingenerlerde erkekler kemancılık, sandalye hasırı örmek gibi işlerde çalışırlardı. Diğer taraftan, pek çok yerde yerleşik Çingenerlerin erkekleri ramazan ayında davul çalmaktadırlar (Alus,1992:146- 148).

Çingenerler, yerleşik hayata geçmelerine rağmen “yerleşiklerin çoğu” geçimlerini sağlayabilmek için hayatları yollarda geçmek mecburiyetindedir. Bu

şekilde, göçebe kalmaya devam ederler, yaşamları boyunca hem yerleşik hem de göçebelik birlikte yürümektedir. Daimi bir surette yeni yerleşim yerlerine göç edilmesi sebebiyle, ev çeşitleri ve yolculuk olanakları, klasik toplumlara benzer Çingenele teknolojidən faydalanması için engel oluşturmaktadır. Umumiyetle yerleşik hayat yaşayan Çingenele, etraftan toplanan saz kulübeler ya da paslı saçlar şeklinde oluşturulan tenekeden hazırlanan barınaklarda kalmışlardır (Martinez, 1992: 57-63). Çalışma sahamız olan Tepecik semtinin resmi olmayan ismi Tenekeli mahallesidir. Ekonomik imkânsızlıklardan dolayı evler paslı tenekelerden yapılmış daha sonra maddi imkânların iyileşmesi ölçüsünde tenekeler değiştirilmiştir.

1.1.6. Çingene Lisanı

Angus Fraser, Avrupa Halkları Çingenele isimli çalışmasında Çingene lisanını ele alır ve Çingene lisanın tüm zorluklara rağmen canlı bir lisan olduğundan söz eder (Fraser, 2005: 221-233) Sürekli olarak farklılıklara rastlanır, Çingenece konuşanların hepsi iki lisanlıdır kendi anadilleri ve yaşadıkları coğrafyalardaki halkın dilidir. Çingenele genellikle göçebe hayat yaşadıklarından dolayı yazılı bir kuralları yoktur. Çingenele Halk Edebiyatı ürünü olan ninni, şiir ve masalları kuşaktan kuşağa aktarsalar da, lisanları canlı fakat daimi bir şekilde farklılıklara maruz kalmıştır. Lisan ile ilgili bilimsel çalışmalar neticesinde Çingene lisanının Kuzey Hint lisanlarından 11.asırda ayrılmış oldukları ortaya çıkar. Lisanları, Çingenele Hindistan'dan göç ettikleri zamandan çok değişti. Çingenece'yi bu dönemde tek bir lisan olarak saymak mümkün değildi. Çingene lisanında Kuzey Hind lisanları gibi bir dil bilim mekanizması mevcuttur. Çingenece'de tüm ünlü ve ünsüz mekanizmalar Sanskrit lisanındaki mekanizmaların farklılaşmasıyla ortaya çıkmıştır (Fraser, 2005: 221-233).

“Romani dil, Çingenele ana vatanlarından ayrıldığından çok farklıydı (modern İngilizce ile Anglosakson arasındaki kadar farklı) ve artık kesinlikle tek bir dil sayılamazdı. Bu gün bin yıldan uzun bir geçmişe sahip olup, tek biçimliliği destekleyecek herhangi bir yazılı modele sahip olmayan Romani dilinin tek ya da standart biçimi yoktur” (Fraser, 2005). Slovak dilci Miklosich Çingene lisanının dünyanın her tarafında konuşulan modern Lehçeleri Avrupa menşei açısından on üç kısımda incelemiştir. On üç kısım: Yunan, Macar, Alman, Romen, Rus, İskandinav,

Sırp ve Hırvat, Fin, İspanya ve Gal lehçelerinden oluşmaktadır. Lehçelerdeki farklılıkların sebebi, Avrupa'ya göç eden Çingenerin lisanının, muhtelif Avrupa lisanlarından etkilenmesidir. Çingene lisanı bu lisanlardan çok sayıda kelime almış, diğer taraftan ses ve dil bilgisi yapılarını değişime uğratmıştır. Kafkasya'da ve Doğu Anadolu'da yaşayan Çingenerin konuşma dilleri bir tür Ermenice'yi çağrıştırır. Örneğin mort (deri), kotor (parça), bov (soba), graot (yük hayvanı) bunlardan bir kaçıdır. Düşman kelimesi Farsçadan Çingenece'ye 'transfer olurken' doshman halinden "dosman" şekline dönüşmüştür (Alpman,1997: 161- 167).

Çingene lisanı sözlü gelenek türü bakımından oldukça zengindir. Çingenerin yazılı gelenekleri yoktur. Çingenerin tarihinden bahsedilen hikâyeler ve gelenekler 'gizli' bir lisan özelliği göstermesinden dolayı uzun müddet yaşamıştır. Fakat göç eden Çingene topluluklarının birbirinden ayrılması, ayrı köy ve şehirlere iskân edilmesi sonucunda, bir kısım Çingene toplulukları öz benliklerinden uzaklaşmışlardır. Çingene topluluklarının bir kısmı Çingene lisanını ve kendi kimlik özelliklerini bile kaybetmişlerdir.

Macaristan, Rusya ve Fransa'da yer alan Çingener ortak bir Çingene lisanı hazırlamak için 1990 yılında Eylül ayında anlaşma yaptılar. Sonradan Çingene dili ile ilgili araştırma yapanlar Viyana'da toplanarak Çingene lisanındaki kelime dağarcığını zenginleştirmek için yaklaşık 4 bin menşeden faydalandılar.

Tepecik semtinde yaşayan yaşlı Çingenerden Çingene'ce yi bilen kullanan görüşmeciler dillerinin her geçen unutulduğunu gençlerin bu dili hiç öğrenemediklerini, kendileri ile birlikte dilin de mezara gireceğinden dert yanmışlardır. Bu dilin unutulmasının ve kullanılmamasının Çingene olmalarından dolayı üzerlerinde hissettikleri iktidar organlarının baskısından kaynaklandığını vurgulamışlardır. 1989 yılında Jivkov dönemi Bulgaristan'dan zorunlu göçle gelenlerin bile Çingeneceyi çok iyi kullandıklarını aktarmışlardır. 74 yaşındaki görüşmecinin Çingenece dilini konuşabiliyor musunuz? sorusuna cevabı şu şekilde olmuştur: *'Benim anam babam Romani konuşurdu ben de onlardan öğrendim. Kardeşlerim de konuşurdu. Ama benim evlatlarım öğrenmedi. Aslında devlet ters bakardı Romani diline. Sokakta konuştuğumuzda zannederlerdi ki birbirimize şifre atarız şifre veririz. O yüzden sabaha kadar arkadaşlarla dayak yemişliğimiz vardır. Adamlar yani bazı hemşeriler Bulgaristan'dan zulümden kaçıp Türkiye ye sığındılar*

ama görsen ki nasıl güzel Romani konuşurlardı. Bulgar dil için zulmetmemiş yasaklamamış...'

1.1.7. Çingener ve Müzik

Müziğin kelime anlamı duyguların ses ile anlatılmasıdır. Müzik, Çingener açısından bir hayat tarzı ve geçimlerini sağlamakta kullandıkları yöntemlerden en önemlisidir. Çingener hakkında çalışma yapan akademisyenlerin umumi görüşü Çingener kadar müziğe değer veren ve onunla iç içe yaşayan hiçbir etnik topluluğun olmadığı yönündedir. Dünyanın hemen hemen her yerine dağılan Çingenerler, toplumsal olarak dikkat çekici bir yapıya sahiptirler. Çingenerlerdeki müzik, dans ve kültürlerini mükemmel bir şekilde tanıyan biri, neşeli olduklarını çok rahat bir şekilde anlayabilir. 1884 yılında Bağdat'ta doğan 1933 yılında İstanbul'da vefat eden şair Ahmet Haşim de bir şiirinde Çingenerlerin neşeli ve müzikle iç içe olan yaşantılarına dikkat çekerken şu ifadeleri kullanmıştır: “Çingene, insanın tabiata en yakın kalan bir cinsidir. Zannedilir ki, bu tunç yüzlü ve fağfur dişli kır sakinleri, beşeri şekle istihale etmiş bir takım yeşil ağaçlardır. Çingene bizzat bahardır. Çocukluğumda gördüğüm baharlardan bugün hatırimda kalan hayal: yeşil, kırmızı, sarı şalvarlar giymiş, şarkı söyleyen ve el çırpan bir alay genç ki içinde tahta zurna çalıp bu musikînin vahşi kahkahaları ardından müşabih akisleriyle vadileri inim inleyen gene bir çingenedir”.

Çingenerlerde kendilerine has sanat içerikli kültürlerinin varlığından söz edilip edilmemesi de ehemmiyetlidir. Çingene topluluğu için müzik yüzyıllardır arkadaşlık, dostluk şarkısı haline gelmiştir.

Çingenerlerin yaşamı müzikle bağ kurmuş ve müzik, sanatsal faaliyetlere bağlanmalarını sağlayan en önemli etkidir. Müzik, Çingenerlerin hayatlarını kendi ağızlarından bizlere yansıtmaktadır. Usul olarak doğaçlama tekniği ile yapılan ve toplumun genelinde değişiklik göstererek dallanıp budaklanan kelimeler, kapsam olarak gündelik hayatın bütün ilkelerini kapsamaktadır.

16.asır'a baktığımız zaman Çingenerlerin Avrupa ülkelerindeki kralların karşısına çıkıp lüt diye adlandırılan müzikal aletle hem müzik yapmakta hem de dans etmekteydiler. Bu eylem genellikle Almanya, Fransa ve Rusya'da gerçekleşmekteydi. Çingenerlerin müzikte esas niteliği, öncelikle ümitsiz ve üzgün bir

biçimde başlayıp, sonradan ateşli bir ritme geçilerek fertlerin kanını kaynatmalarındır. Macaristan Çingene müziğinin çok kısa bir zaman içerisinde yayıldığı ülkelerden biridir. Topluluk kimliğinin meydana gelmesinde genellikle iş etkeni, geçimlerini 'müzikten' sağlayan Romanlarda da belirleyici özellik taşımaktadır: "Çingene müzisyenler, Osmanlı imparatorluğu'nun gerileme döneminde de toplumda baskın bir varlık göstermeye devam etmişler ve İstanbul yakınlarında ki köylerden gelen Çingene müzisyenlerin, yaşamını anlatan Alexander Paspari'ye göre Çingene 'gerek Hıristiyanlar'm, gerek Türkler'in olsun, tüm bayram ve kutlamalarda, köyden köye dolaşp müzik yapıyor ve şarkı söylüyorlar' (Marushiakova, Popov,2006: 34).

Müzik, farklı cephelerle değerlendirildiğinde, asırlardır Anadolu'dan Avrupa'ya yerleşen Romanların hem kendilerine has müziklerinin hem de kullanmış oldukları çalgı aletlerinin türleri öğrenilmiştir. Çingene sanatçılarının kullandıkları müzik aletlerinde toplu eğlence dünyası yönünde farklılık gösteren müzik aleti kullanımlarında da haddi hududu yoktur. Bu nedenle Çingene müzisyenlerin kullandıkları müzik aletleri, zaman içinde değişiklik göstermektedir. Çingene müzisyenleri tarihsel boyutta ele aldığımız zaman müzik meselesinde hangi müzik aletini tercih ettiklerini, döneme göre farklılık gösteren müzik aleti kullanımının sebeplerini incelediğimizde hem bölgenin hem de döneme ait hususiyetlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Mesela, davul vurmaları arasında en çok kullanılanıdır. Trakya ve Ege bölgesinde zurna ve davul birlikte kullanılmış, ne kadar çok zurna kullanılırsa davulda o kadar çok kullanılmıştır. Türk musikisinde genellikle davul ve zurna tercih edilmiştir. Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Çingene müzisyenlerin, Türk çalgı aletlerini kullanmanın yanında Türk müziğini de kendilerine göre düzenlemişlerdir (Altınöz, 2005 : 44-47).

Fakat gerek Türkiye'deki gerekse dünyadaki Çingene müziği geçimlerini sağlamak için yapmışlardır. Genellikle çalgıcılık ve çengilik süreciyle uğraşmışlardır. Hem şehirde yaşayan fertlerin zevk almasını sağlamış, hem de kendilerinin zevk almalarını sağlamışlardır. Bu durumda Çingene müzisyenlerin gündelik yaşamlarındaki hayat tarzları müziklerine de aksetmektedir. Müzik aletlerinden birini çalmak, dans etmek ve onlara kendilerine ait duyguları ekleyerek eğlendirmek, Çingene müzisyenleri için çok basittir (Alus, 1992: 33- 37). Gerçekten uzmanlaşan

Çingenelerin, bu vazifeyi başarılı bir şekilde yürütmek için ortaya koyduğu çalışmalar, uzmanlaşmayı sağlamıştır.

Bu husus gerek memleketimizdeki gerekse dünyanın dört bir yanındaki Çingenelerin hepsi için geçerlidir. Çingeneler için müzik geçim kaynağı ve olmazsa olmazlarıdır (Alpman,1997:163-164). Saha çalışmalarımız sırasında bir görüşmecinin “kirlilik” ve “ötekileştirme” konuları üzerine konuşurken aktardıklarını Çingeneler ve müzik ve eğlence hayatını aktarması açısından burada yer vermek istiyoruz : *“Çingeneyiz diye selam vermeyenler, horlayanlar (hor görenler) arkamızdan olur olmaz atıp tutanlar, beğenmeyenler her zaman bize muhtaç olurlar. Hayatının hep müriüvvetleri, mutlulukları bizimledir. (Ne demek istedin biraz açsanız) Evlenecek olur hayatının en güzel anı bize koşarlar düğünlerinde çalalım diye. Hani bizi beğenmeyenler nerede? Orkestrada (verilen paraya göre bazen dansöz kızlar olur). Düğünlerde herkesin önünde oynayan o kızlara para takıcaz diye bazıları sıra kollar, dokunmayın ulan!!hani biz cenabettik şimdi hani Çingene kirliydi dinsizdi. Sizin dininiz size hatunun göğsünü ellemeyi mi emreder. Düğün bitti mi? Evlenirken kim var güzelim biz varız. (Hepimiz Âdemin evlatlarıyız). Akşam gerdeğe girdiler baron tutturdu erkek çocuk hadi gözün aydın. Çocuk geldi sünnet yaşına hadi bakalım gidelim Çingene mahallesine şimdi. Neden gidelim? Çünkü cumartesi akşamı yine orkestra lazım Pazar gününe davul zurna üstü açık araba ya da at lazım, atın önünde göbek atacak güzel kız lazım, bunların hepsi kimde var işte beğenemediğin Çingenelerde var. Hey ya Rabbim Rasullallahım! Hani ne gerek var itmeye kakmaya aşağılamaya bizde insanız be gülüm. Bak hayatının her köşesinde illa ki bize düşüyorlar. Ramazan gelir Allah’ıma kalkacak oruca “sahur” da bizim çocuklar çalar davulu güm güm haydi kalkın “sahura”. Cennete gitse Çingenenin eli var. Şimdi ben Çingeneyim günahlıyım ayıplıyım benimle her haltı yiyen Gaco tertemiz sabi. Ben cehennemlerde yanayım o uçarak cennete gitsin.*

1.2. Klasik Etiketleme Kuramı ve Temel Argümanları

Sosyal bir varlık olan insanın, içerisinde yer aldığı ve yaşadığı toplumdan bağımsız ya da ayrı düşünülebilmesi doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu bağlamda birey ve toplum arasında sürekli bir iletişim ve etkileşim söz konusudur ve birey, hem içerisinde yaşadığı toplumu etkilemekte hem de toplum bireye etkide bulunmaktadır. Bu toplumsal etkileşim süreçlerini inceleme fırsatı verdiği için çalışmamızda etiketleme kuramı teorisi kullanılmıştır, ancak bu kuram kullanılırken kurama ait tüm argümanlar değil de konumuzla ilgili olan bazı argümanlara yer verilmiştir.

Toplumsal yaşam içerisinde bireye karşı ortaya konulan olumlu ya da olumsuz yaklaşımlar, birey üzerinde etkili olmakta ve bireyin kendisine yönelik benlik algısı, toplum tarafından söz konusu edilen bu geribildirim doğrultusunda şekillenmektedir. Konu ile ilgili olarak ülkemizde de yaygın olarak kullanılan “*Bir insana kırk kere deli dersen deli, veli dersen veli olur, adın çıkacağına canın çıksın*” sözleri de, toplumun birey üzerinde ne denli etkili olduğunu ortaya koymak adına anlam ifade etmektedir.

Aynı yaklaşım temelinde Çingene etnistesi ve kimlik sınırlarının belirlenmesinde, “etiketleme kuramı” önem arz etmektedir. Zira ülkemizde de Çingeneler tarihsel süreç içerisinde bir etiketlenmeye maruz bırakılmışlar ve “*vatansızlar*”, “*topraksızlar*” ve/veya “*unutulmuşlar*” “*tehlikeliler*” (Arayıcı, 2008:43) olarak değerlendirilmişlerdir. Bununla birlikte ne denli, etiketlenmiş olsalar ve olumsuz yönde etiketlenmeye devam edilse de, “Çingene azınlığı, ulusal ve kültürel halklardandır” (Martinez,1992: 57-63) ifadesi, tüm etnisiteler için olduğu gibi Çingene etnistesi için de kabul edilmek durumunda olunan bir ifadedir. Zira Çingene etnistesi de, diğer etnisiteler gibi kendilerini, diğer etnisitelerden ayıran tipik bazı özellikleri vardır etmektedir. Bu özellikleri ve nitelikleri itibarıyla de Çingene etnistesi, dışlanmayı gerektirmeyecek ve yargılanamayacak zenginlikler barındırmaktadır (Martinez,1992: 57).

“Etiketleme Kuramı”, “*Klasik Etiketleme Kuramı*”(Dolu, 2012: 385-424) bağlamında kendisini ortaya koyan bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda klasik etiketleme kuramı: sosyal yaşam içerisinde bazı bireylerin, resmi ya da gayri resmi olarak damgalanmasına yönelik etiketlerin kullanıldığı anlayışı

üzerine kurgulanmış bir kuramdır (Kızmaz, 2005: 149-174) ve hem bireylerin damgalanmasına ilişkin etiketleme sürecini hem de bu etiketleme sürecinin bireylerin davranışları üzerindeki etkisini incelemektedir.

Etiketleme Kuramı,” *Sosyal etkileşimin etkisini en güçlü şekilde yansıtan teoridir. Suç ya da sapma olarak görülen davranışları, birey ve sosyal çevre ile birlikte değerlendiren etiketleme kuramı, sosyal çevrenin bireyler üzerinde icra ettiği etkileri inceleyen ve bu etkileri modelleyen bir perspektiftir* (Dolu, 2012: 385-424).

Bu belirlemeler çerçevesinde, damgalamalar kim tarafından, kime karşı ve hangi ölçütlere göre uygulanmaktadır, neden bazı davranışlar toplumsal olarak “sapma” olarak tanımlanır ve neden belli insanlar sürekli damgalama için seçilirler?”(Dolu, 2012: 400-401) soruları üzerine kurgulanmıştır. Dolayısıyla söz konusu Çingene etnistesi en başta tipik özelliklerinden dolayı damgalanmışlar ve toplumsal algının “kirli” ya da “kötü” olarak etiketlediği ve ülkemizde “Çingene” denildiğinde akıllara gelen ve literatür araştırmalarının da desteklediği gibi, ülkenin esmer vatandaşları olmuşlardır. Çingeneler, her ne kadar yaşadıkları bölgelere göre bazen açık tenli olsalar da, toplumsal algı onları genel olarak “esmer” nitelemesiyle içinde olumsuzlukları barındıran bir sınırdan konumlandırmış ve dışlamıştır.

Çalışma içersinde de görüleceği üzere Çingeneler, toplum tarafından gerçekleştirilen etiketleme doğrultusunda kimlik sorunu ile karşı karşıya kalan ve bu nedenle de sürekli mücadele etmek zorunluluğunda olan bir etnisite olarak karşımıza çıkmaktadır. Çingeneler, etiketlenmiş ve dışlanmışlar olması yönüyle sürekli olarak kapalı bir toplum olarak yaşamak durumunda kalmışlardır, “Çingeneler üzerinde yapılan etnografik incelemeler: onların grup içi evlilik yaptıklarını, iffet üzerine kendilerine özgü belirli kurallar belirlediklerini, yaşamlarını düzenlemeye yönelik kendi kanunları bulunduğunu ve kapalı toplumsal yapıları dolayısıyla ancak kendileri ile özdeşleştirilen belirli meslekleri ya da işleri yapmak zorunda olduklarını görmek söz konusudur (Bozkurt, 2006: 287).

Etiketlenen gruplar, bireyler neden etiketlenmekte, neden dışlanmakta sorusuna cevap olarak ise, etiketleme kuramı kapsamında ortaya konulan saptamalar göstermektedir ki, bu etiketlemelerin, yasaların ve ceza adalet sisteminin öngördüğü hükümler doğrultusunda, orta ve üst sınıfa mensup bireyler ile özellikle de sosyal yaşamda görece daha baskın olan grupların çıkarlarının temsil edilmesini amaçlayan

kişi ve/veya gruplar tarafından uygulanması söz konusu olmaktadır (Dolu, 2012: 385-424). Zira sosyal yaşamda gücü elinde bulunduran bu kesimler: hangi davranışın “sapma davranışı” olarak nitelendirileceğinin ya da hangi davranışların meşru değil de gayrimeşru olarak kabul edileceğinin temel belirleyicisi olarak hareket edebilme gücünü ve hakkını kendilerinde bulabilmektedir (Bilgin, 2007).

1.2.1. Klasik Etiketleme Kuramı ve Sembolik Etkileşim Süreci Olarak Damgalama

Damgalama teorisinin temelini “sembolik etkileşim” adı verilen bir yaklaşım oluşturur. George Herbert Mead ve Charles H. Cooley’in çalışmalarına dayanan sembolik etkileşim, birey ve toplumun bir diğerini etkileyen ve her ikisinin sürekli etkileşim halinde olduğu dinamik bir yapı olduğunu iddia etmişlerdir.

Cooley (1902), “İnsan Doğası ve Sosyal Düzen” (*Human Nature and Social Order*) isimli eserinde, benliğin iki yansıması olduğundan bahsetmektedir: bireyin “kendi bildiği” benliği ve “toplum aynası”nda yansıyan benliği. Cooley’e göre birey kendisi hakkında bildiklerini dış dünyadaki görünümüne bakarak teyit etme ihtiyacındadır. Birey, toplumun kendisinin nasıl bir insan olduğuna dair verdiği geri bildirimlerle kendi hakkında bildiklerini, karşılaştırarak bu iki yansıma arasında bir fark olup olmadığını kontrol eder. Eğer ki her ikisi arasında bir fark varsa, birey bu farkı mümkün olduğu kadar en aza indirmek ve bu iki yansımayı birbiriyle uyumlu hale getirmek ister. Bu süreçte, dış dünyanın birey hakkındaki düşünceleri birey üzerinde oldukça önemli etkiler yapar. Özellikle çocukluk evresinde dış dünyadan gelen geri bildirimler bireyin benlik algısının ve kişiliğinin şekillenmesinde oldukça etkilidir (Goffman, 2009). Bu durum toplumun suç ve suçluya gösterdiği tepkilerin neden olduğu sonuçlar bakımından oldukça anlamlıdır. Bu bakış açısı “toplumsal tepki yaklaşımı” olarak da adlandırılan damgalama teorisinin özünü oluşturur (Dolu, 2012: 385-424). Sembolik etkileşimcilik kuramı bu belirleme kapsamında, “*ayna benlik kavramı*” üzerinde durmaktadır. “*Ayna benlik*” (Dolu, 2012: 385-403), bireyin sosyal çevresi ile etkileşimi esnasında, kendisi ile ilgili mesajları direkt olarak benlik algısına yansıtması ve kendisini bu yönde algılaması olarak ifade edilebilmektedir. Yani, bir kimse kendisinin nasıl biri olduğunu ancak kendisini toplum aynasında görerek anlayabilir. Diğer insanların kendileri hakkında ne

düşündüğünden hareketle kendilerinin nasıl insanlar olduklarını hayal ederler. Bireylerin kendilerine olan saygıları da bu süreçte ciddi şekilde etkilenir. Çevreden gelen olumsuz damgalamalarla bireylerin kendisini değersiz hissetmesine ve dış dünyadan gelen olumsuz karakteri benimsemesine neden olabilir (Dolu, 2012: 385-424). Kısaca, suç işleme ve neticesinde damgalanmayı birey ve toplum arasında cereyan eden dinamik etkileşim sürecinin bir sonucu olarak gören sembolik etkileşim yaklaşımına göre, kişilerin kendi benlik bilinci doğuştan gelen ve asla değişmez bir şey değildir. Elbette herkesin kendisinin nasıl bir insan olduğuna dair bazı subjektif değerlendirmeleri vardır, ancak bu yaklaşıma göre öz kimlik diğer insanlardan gelen yorumlamalardan, değerlendirmelerden ve kendisine karşı her türlü geri bildirimlerden de yoğun bir şekilde etkilenir.

Aşağıdaki bölümlerde bu mantığın çalışma konumuz olan Tepecik Çingeneleleri özelinde nasıl işlediği detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ancak öncesinde, araştırma konusu olan Çingenelelere, Çingene olmayanların yaptığı bazı geri bildirim, yorum, ifade ve tanımlamalara yer vererek Çingene öz kimliğinin oluşumunda etkili olan sembolik etkileşimde hayat bulmuş olan damgalamalara dikkat çekmek istiyoruz.

Örneğin: “Çingene” olmak “açgözlü”, “arsız”, “hırsız”, “ahlaksız” ve “yüzsüz” olmakla aynı anlamda değerlendirilmektedir ve “Çingene” denilince “çadırda ya da düzensiz evlerde yaşayan, hırsız ve pis insanlar topluluğu” anlaşılmaktadır. Bu tanımlamalarda abartı ve yanlışın olmadığını resmi sözlüğümüz sayılan TDK Sözlüğünde yer alan ifadeler okununca daha net anlaşılacaktır. Takdir edilmelidir ki, bu yönde nitelendirmelere maruz kalmak, her insan için olduğu gibi Çingeneleler için de onur kırıcıdır ve sosyal dışlanmayı örgütlemeye yönelik ifadeler olmanın ötesinde başka bir anlam içermemektedir.

Çingene İle İlgili Deyimler:

Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlük 1998 yılı basımında ise , “Çingene” kelimesini içeren tanımlamalar aşağıda verilen kapsamda yer bulmaktadır (TDK, 1998: 312).

- **Çingene:** Küçük “ç” harfi ile yazılmış olmakla birlikte, mecazi anlamı “cimri” olarak verilmiştir.
- **Çingenelik:** Mecazi anlamı “arsızca açgözlülük yapan” ve “cimri” olarak verilmiştir.

- **Çingeneleşmek:** "Cimrice davranmak" olarak tanımlanmıştır.
- **Çingene Defteri:** "Tutarı çok önemli olmamakla birlikte, küçük ve dağınık borçların bütünü" olarak tanımlanmıştır.
- **Çingene Çergesi:** "Derme çatma ve pis yer" olarak tanımlanmıştır.
- **Çingene Düğünü:** "Gürültülü toplantı" olarak tanımlanmıştır.
- **Çingene Kavgası:** "Önemsiz bir sorun üzerinden başlatılmış olmakla birlikte, yakası açılmadık küfürlere dahi varan kavga" olarak tanımlanmıştır.
- **Çingene Parası:** "Bozuk para ya da ufaklık" olarak tanımlanmıştır.
- **Çingene Pembesi:** "Göz alıcı çiğ pembe renk" olarak tanımlanmıştır.

Çingener için etiketlemeye ve damgalamaya yönelik söz konusu edilen ve günlük konuşma dilinde yer alan bazı olumsuz atıflar ve deyişler diğer nitelermeler de aşağıda verildiği gibidir:

"Çingene'nin Bismillahından kıl çıkar."

"Bahçeye zakkum, kapıya çingane (Çingene) bastırma"

"Çingen torbasından düşme (Yerli yersiz konuşma ya da her şeyi isteme anlamında kullanılmaktadır)."

"Buçuşun çocuğu"

"Çingen (Çingene) çalar, Kürt oynar."

"Çingene borcu (Sıklıkla borç verilmesi, ancak geri ödenmemesi dolayısıyla artık miktarı belli olmayan borç anlamında kullanılmaktadır).

Ülkemizde Çingener bağlamında bazı ifade ve tanımlamaların da, bu damgalama sürecine yönelik olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu minvalde toplumsal yaşam içerisinde daha çok olumsuzluk bildirmeye ve aşağılamaya yönelik olarak yer edinmiş olan bazı atasözleri ve deyimler, sanki "Çingene" nitelemesinin karşılığıymış gibi düşünülmekte ve genel kabul görmesi bakımından sıklıkla kullanılmaktadır. Mead'e göre, insanlar hayvanlar gibi uyarılara karşı basit tepkiler vermezler, bunun yerine davranışlarını bu uyarılmışlık durumuna göre ayarlayan diğerleriyle de bu durum ve anlamları temsil eden semboller aracılığı ile etkileşim kurabilen ve özbenlik duygusu geliştiren varlıklardır. Çingener için kullanılan ifadelere/ uyarılara genel olarak bakıldığı zaman aşağılayan, toplum sınırlarının altında konumlandırılan bir durum söz konusudur (Martinez,1992: 57-63).

1.2.2. Kendini Gerçekleştiren Kehanet

Damgalama süreci ve kendini gerçekleştiren kehanet bağlamında yapılan birçok araştırma: bireylerin, başkalarının beklentilerine uygun davranmak adına hareket ettiklerine yönelik kanıtlar ortaya koymaktadır (Dolu, 2012: 402-403). H. Andaç Demirtaş Madran, “Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar” (Ayan-Ceyhan-Çayır, 2011) isimli kitabın “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet” başlıklı yazısında, bu kapsamda sosyal yaşam içerisinde bireyler, belirli sosyal sınıflara ait olarak algılanmakta ve ait oldukları kabul edilen sosyal sınıfın temel parametreleri doğrultusunda ve kalıp yargılarla değerlendirildiklerinden söz eder.

Bu durum da neticesinde, o sosyal sınıf içerisinde yer alan bireylere yönelik birtakım ön kabullerin ya da beklentilerin söz konusu edilmesini beraberinde getirmektedir. İşte sözü edilen bu beklentiler ya da ön kabuller, hem algılayıcı konumunda olan bireyin hem de çok daha önemlisi hedef kişinin ve/veya kişilerin davranışlarını direkt olarak belirleyebilmektedir.

“Kendini gerçekleştiren kehanet” ya da “temel beklenti etkisi”, ilk olarak toplumbilimci Robert Merton tarafından ele alınmıştır. Merton konu ile ilgili çalışmasında, belirli bir duruma ilişkin tanımlamaların, kehanetlerin ya da beklentilerin, bir süre sonra bireyler üzerinde baskı oluşturduğunu ve bireylerin bu belirlemeler yönünde hareket etmelerini zorunlu hale getirdiğini ifade etmektedir (Dolu, 2012: 400-402). “Örneğin Roman/Çingener arasında gerçekten de hırsızlar vardır. Ancak kalıp yargılar bir grubun tüm üyelerini aynılaştırır, insanları bireysel niteliklerinden soyutlayarak damgalanmış bir grubun üyesi haline getirir. Bu da, birçok alanda ayrımcılığa neden olur. Örneğin bir Roman/Çingene iseniz iş bulmanız zordur. Dünyanın en dürüst Romanı/ Çingenesi olsanız da, insanlar sizi kafalarındaki kalıp yargılarla değerlendirirler” (Çayır, 2011: 268-307).

Araştırma kapsamında Tepecik Mahallesi’nde yaşayan Çingener için de aynı yönde belirlemelerin, etiketlemelerin söz konusu olduğu görülmüştür. Tepecik’teki Çingener, şehrin içinde fakat adeta bir köşeye sıkıştırılmış gibi bulunan bir mahallede yaşamaktadırlar.

Yapılan saha çalışmalarımızda Tepecik Mahallesi’ndeki bir grup (7kişi 19-24 yaş arası) genç erkekle görüşülmüştür. Öncelikli olarak gruptaki bireylerin görüşmelerde kendilerini çok vurgulu bir şekilde “Çingene” olarak adlandırdıkları

belirlenmiştir. Konuşmaların sonunda anlaşılan odur ki, bu Çingene olma vurgusu, aidiyet duygusundan daha çok Çingene etnisitesinin olumsuz damgalanmalarına karşı bir tepkidir.

Tepecik'te ve Türkiye'nin en büyük genelevinin bulunduğu mahallede ve Kurtuluş savaşı yıllarında Balkanlardan Türkiye'ye gelerek Tepeciğe yerleşen Çingenelerin devamı olduklarını belirten Genç Çingeneler görüşme sırasında, kendilerinin güvenilir, ahlaksız ve “kirli, karanlık işler” yapan kişiler olarak bilindiklerinden dolayı iş bulamadıklarını çok zorlandıklarını ve çaresizlik içerisinde, zorunlu olarak toplum tarafından yadırganan “kirli işler” yapmak durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Bu görüşme kapsamında yer alan görüşmecilerden biri konu ile ilgili şunları söylemiştir: *“Ben ilkokulu zor bitirdim. Sonuna kadar Çingene'yim. Ama ben de insanım ben de acıyorum, ben de üst baş giyiyorum. Hani senin ne ihtiyacın varsa bende de aynı ihtiyaç. Aradım, çok iş aradım, hani adam gibi sabah gideyim akşam geleyim az olsun ama helal olsun iş baktım. Sonuç boş; kimse iş vermedi, sebep ne? Neden iş vermediler? Tek sebep Çingene olmam. Her gün karnımız açtı. Sonra tuttuk bir yol gidiyoruz, sana söylesem sen de şey yaparsın.(küçük bir ricadan sonra) Ben anama babama bakıyorum para olmasa ne ile bakacaksın. Şimdi işte... Numaralı genelevde korumalık temizlik işte... yani hem o evin hem de çalışan bayanların işlerini takip ediyorum. Yeri geliyor eve gelenin her tür isteğini karşılıyoruz. Kafa yapmak istiyor, ona şeker buluyoruz. Kimse istemez hani erkek olarak bu işi yapmayı. Yerine göre bazen gelen adam pislik yapıyor her gün kavgaya da giriyoruz. İşte sağ olsun C... ayarladı o işi bize. Ama Kur'an çarpsın ben böyle olsun istemezdim, ama bana bunu biçtiler.”* ifadesini kullanmıştır.

Diğer görüşmeci şunları aktarmıştır: *“Çalışan kadınlar bazı günler izinli oluyor. Alış verişe falan çıkıyorlar. Çarşıya giderken otobüse binmek, ya da yürümek istemiyorlar işte taksiye biniyorlar. Hani şimdi basmışsın parayı, taksicinin kapının ağzına kadar götürüp getirmesi gerekir. Çalışan hanımlardan bazıları Kemeraltı'na inmişler eve dönecekken taksiye binmişler. Taksici nereye gideceksiniz diye sormuş, onlar da dürüstçe Tepecik'e o uzun sokağın sonunda ineceğiz demişler. Taksici biraz süzmüş, sonra hanımları arabadan indirmiş, “Fahişe Çingeneler, şimdi beni oraya kadar götürüp paramı vermezsiniz inin aşağıya” demiş. Şimdi bu kadınların suçu*

Çingene olmak mı ya da çalışıyor olmak mı hepsi öyle ya da böyle işi – gücü, hali – vakti yerinde olan düzenli insanlar. Allah biliyor hırsızlığın h sini okumazlar. Ne diyor Cübbeli Ahmet Hocamız “kerhanede Müslüman var, camide Kâfir var” hoca diyor bunu. Adam aslında o... korkmuyor, Tepecikten, Çingene’den korkuyor. Onlara göre biz hırsızız, çepçiyiz.

Bu durumu duyunca da, bizim mahalleden hani şimdi dürüst olayım o kadınların birkaçının akrabası, gerçekten şehir merkezinden başka bir taksiciye atlamışlar kendilerini mahalleye getirtmişler ve sonra taksiciye s.... çekmişler. Taksici hiçbir şey yapamamış tabi, başına bir şey gelir diye hemen tüymüş oradan... Ama ne oldu sonuçta. Onlar yazdı bizim çocuklar oynadı. Çingeneler Tepecikte böyle yaptı da bizim işimize mi geldi bize faydası mı oldu? Yok... Çingeneler artık acil durumda bile ticariye binmekte zorlanıyor. Kimse almak istemiyor.”.

Bu belirlemeler çerçevesinde anlaşıldığı gibi, kendini gerçekleştiren kehanet doğrultusunda birçok kalıp yargının gerçeğe dönüşmesi mümkün olabilmektedir denilebilir. Zira cinsiyet, ırk ve/veya etnik köken bağlamında söz konusu edilen ayrımcılık doğrultusunda ve birçok süreçte ve daha birçok toplumsal belirlemede kendini gerçekleştiren kehanet etkilidir (Dolu, 2011: 385- 423).

1.2.3. Geçmişe Dönük Yorumlama

Dezavantajlı grup bireyleri tarafından işlenen bir hata, kusur ya da suçun ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar bu kimseyle yaşadıkları geçmiş hatıraları bu yeni bilgilerle yeniden düşünürler yeni gerçeklikler inşa ederler. Örneğin, bir kimsenin hırsızlık yaptığının ortaya çıkması, geçmişte bu kimsenin olduğu ortamlarda kaybolan şeylerin de bu kişiler tarafından çalınmış olabileceği düşüncesini akla getirir. Geçmişte sebebi bilinemeyen olaylar, öğrenilen yeni bilgilerle ve oluşturulan kurgularla doldurulur. Kişi, aslında hiç yapmamış olduğu şeylerden gıyabında sorumlu tutulur. Böylece, kişi geri dönüşü olmayan bir şekilde insanların gözünden düşer ve dolayısıyla yapılan bu yorumlardan haberdar olmadığı için kendisini savunamaz. Zaten haberi olsa bile inandırıcılığını yitirmiş olduğu için bütün çabaları boşunadır. Artık kişi, insanların gözünde bambaşka bir kimse haline gelmiştir (Dolu, 2012: 401-402).

Bununla birlikte geçmişe yönelik yorumlama, çalışmanın konusunu teşkil eden Çingenerler için de damgalanma sürecinin temel argümanlarından biridir. Zamanın akıp gitmesine rağmen “biz” ve “öteki” arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve toplumun diğer kesimleri ile irtibatı adına yeterli çabalar gösterilememiştir. Buna bağlı olarak Çingene toplumu, toplumun diğer kesimleriyle olumlu ilişkiler kuramamış/kurmamış ya da kurmasına müsaade edilmemiş ve sosyal hayatın dışında kalarak ve her zaman geçmişe yönelik yorumlamalarla damgalanmaları ve dışlanmaları desteklenmiş, kuvvetlendirilmiştir. Daha önce geçtiği üzere, sembolik etkileşimcilik bir yönüyle toplumun sosyal etkileşimler aracılığıyla her gün nasıl inşa edildiğini yorumlamaya çalışmaktadır, ancak saha çalışmalarımızda muhataplarla görüşmelerimizde ortaya çıkan duruma göre, insanların Çingenerlerle *olumlu* iletişimi yok denecek kadar azdır. Fakat geçmişe yönelik yorumlamalarla önyargılarla ve olumsuz bilgilerle her gün ötekileştirme ve dışlama aktif olarak devam etmektedir. Örneğin, bugün için Çingenerlerin büyük oranda “*hırsız*” oldukları düşünülmektedir.

Saha çalışmalarımız sırasında da bir üst amirinden izin alarak görüştüğümüz 8 güvenlik gücü mensubu da Tepecik sakinleri için “hırsız” olduklarını hatta bu konuda çok mahir olduklarını ifade etmek için ‘*bunların ataları hırsız, sivrisineğin gözünden sürmeyi çalarlar*’ ifadesini kullanmışlardır. Bu durumun babalarından yadigâr kaldığını baştan beri Çingenerlerin hırsız olduklarını söylemişlerdir.

Her ne kadar bakış açısı böyle olsa da mutlaka ki, kalıp yargı anlamında bugün için tüm Çingenerlerin aynı şekilde algılanmalarını gerektirmemektedir. Zira bu yöndeki bir önyargı, önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere, bugün için Çingenerlerin iş bulmalarını sosyal hayatın içinde yer almalarını zorlaştırmakta ve dünyanın en dürüst insanı olsa dahi, Çingene olan birinin “*hırsız*”, “*namussuz*” ve “*tehlikeli*” olarak nitelendirilmesine neden olabilmektedir. Görüşmeciler, Gacolarla oturmak, konuşmak, dost olmak istemelerine rağmen diğerlerinin bu durumdan her zaman kaçındıklarını diğerlerinin kendileriyle iletişime geçmek istemediklerini ifade etmişlerdir. 51 yaşında evli 3 çocuklu günlük işler yaptığını ifade eden görüşmecimiz şunları aktarmaktadır:

“Biz en azından bizim mahallemize gelen öğretmenle, doktorla ebeyle oturup konuşmak onlardan öğrenmek istiyoruz. Hani onlar devlet adamı, daha görgülü daha bilgili. Hani onların bize karşı tavrı olmaz diye düşünüyoruz. Diğerlerine bizi

öcü gibi anlatmışlar, o cahiller de inanmışlar. Ama hepsi aynı kafadadır. Ne sorsak bize kısa kısa cevap veriyorlar. Mahallenin ortasında oturuyoruz gözüniün ucuyla selam versem mi vermesem mi hesabı yapıyorlar. Mahalleye yeni gelmiş Bismillah, ama korkuyor. Bizimle kim oturup konuşur kim çayımız içer halımıza oturur bilir misin? Yani bizi kim adam yerine koyar bilir misin; yani ya çok dindar olanlar yani aşırı dinci olanlar ya da Allah bilmez ney o? Şey...komünist olanlar. Bize fayda bunlardan var ama onlar da çok az vardır. (arada yine gülüşmelerle Allah Allah diye bağırımlar ve bir başkasının kaptikalizim gelecek zulüm bitecek demesi üzerine diğerinin Allah belanı versin kaptikalizim değil o Kominizma gelecek zulüm bitecek düzeltmesi yapması ve sonunda bir başkasının) “hadi be oradan onlar da gelse biraz çoğalsalar gene bizi beğenmezler, biz gene kalırız Çingeneliğimizde ; bakacak eskiye ha bu Çingeneymiş diyerek gene bizi koyacak kapıya.”

“Çingene” ifadesinin, geçmişten beri toplumun büyük bir kesiminde ismi anılınca dahi belirsiz korkuları ya da çekinceleri anımsattığı gibi, günümüzde de belirli çekince ve korku ifadesine bürünülmesine neden olmaya devam ettiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında “geçmişe dönük yorumlama” etkili olmaktadır.

Türkiye kapsamlı Çingene araştırmaları incelendiğinde, araştırmacıların büyük bir bölümünün Çingene tarihinin İbrahim Peygamber’e dek götürdüğü görülmüştür. İbrahim Peygamberin ateşe atılmasında Çin ve Gane isimli kardeşlerin cinsel münasebeti sonrasında meydana gelen lanetli bir etnisite olarak anılmaktadırlar. Çingeneler, tarihin seyri içerisinde yasak ilişki neticesinde iki kardeşin soyunu devam ettirmeleri algısıyla “*manen kirli*” olduklarına dair tarihsel bir hükmün icrasını günümüzde de yaşamaktadırlar. Bu bağlamda görüşmecilerimizin aktarımlarına yer vermek istiyoruz. “*Bizim başta yanlış yaptığımıza inanıyorlar. İki kardeşin yatağı sonrası güya bizim Çingeneler olmuş. Böyle inanıyorlar, böyle görüyorlar. Hadi öyle oldu e şimdi tövbe ettik diyoruz bu sefer tövbemizi saymıyorlar. Bunlar Allah’ın hususi çocukları*”.

Bu ve benzeri geçmişe ve günümüze dair anlatılarla Çingene tarihi, “*Kirlilerin Tarihi*” olarak anılmış ve buçuklara sıkıştırılmış sahipsiz bir halkın tarihi olarak değerlendirilmiştir (Mars,1998). Bunun için nerede yaşarlarsa yaşasınlar, yalnızlık Çingenelerin vatani olmuştur. Tarih boyunca maruz bırakıldıkları yalnızlık, bugün

Çingenelerin damgası haline gelmiş ve onlara yabancılaşma kapılarını açmıştır. Zira en kalabalık şehirlerimizde dahi yalnızlığa itilmişler ve bir önyargının kurbanları olarak yalnızlıklarını yaşamaya terk edilmişlerdir.

Çingenelerin hem genel yaşamlarını hem de dikkat çekici bulunduğu için dini yaşamlarını içeren fıkraların birçoğu da Çingenelerin “Geçmişe Dönük Yorumlama” şeklinde damgalanmalarında etkili olmuştur. Zira Çingeneler, tarihsel süreç içerisinde olduğu gibi bugün de dini yaşama karşı lakayt davranışlar sergileyen bireyler olarak bilinmektedirler. Bu fıkralardan biri de aşağıda verildiği gibidir:

“Çingene bir gün mescide gider. Namaz kılmak için saf tutulur ve Çingene, mahallenin belalısı Kara Rüstem’in yanına düşer. Namazın sonunda imamla birlikte herkes sağ tarafına selam verirken, Çingene sol tarafındaki Kara Rüstem’e selam verir. Namaz bitiminde Çingene’ye sorarlar, neden sol tarafına önce selam verdin diye. Çingene cevap verir; Tanrı affeder, ama Kara Rüstem affetmez, der”.

Çingenelerin dini yaşamını konun edinen ve İzmir Çingenelerince anlatılan bir başka fıkra ise aşağıda verildiği gibidir: *“İki erkek Çingene trene kaçak olarak binmişler. Biletçinin geldiğini gördüklerinde de hemen namaza durmuşlar ve hiç ara vermeden namaza devam etmişler. Ancak biletçi yorulmuş ve baş kondüktöre gidip durumu anlatmış. Kondüktör, “Bir de ben bakayım” demiş. Kaptan geldiğinde Çingeneler yorgunluktan namaza ara vermişler. Kaptan sormuş; “Ey Müslüman kardeşler... Şu İslam’ı bana da öğretseniz olmaz mı?” ve “İslam’ın şartı kaç?” diye sormuş Kaptan. Kendisine soru sorulan Çingene, diğer Çingene’ye “Savakereyim? (Ne diyeyim)” demiş. Ötesi Çingene’de “Kur ’anı bir sefer görmüştüm çok kalındı, Vaker 1.500 (1.500 olduğunu söyle)” demiş”.*

Bu fıkralar, ilk anlatıldıkları günden bu yana Çingenelerin dinsel bilgilerinin yetersizliğine ve dinselliğe karşı lakayt bir tavır içinde olmalarının bir göstergesi olarak değerlendirilmekte ve din üzerinden de damgalanmaktadır.

1.2.4. “Suçlu Damgası”nın Diğer Statüleri Baskılaması

İnsanlar, içinde buldukları farklı ortamlar gereği farklı davranma ihtiyacı duyarlar. Bu hem bir ihtiyaç hem de bir gerekliliktir. İşinde çaycı olan bir kimse, eşinin kocası, çocuklarının babası, mahalle takımının da kalecisi olabilir. İşte bütün bu farklı statüler ve roller kişinin sosyal yaşamın çeşitli alanlarında uyumlu bir

yaşam sürmesine imkân sağlar. Baskın statüler çoğu zaman bu esnekliğin bittiği noktaları temsil eder ve bazı durumlarda baskın statüler ciddi sorunlara neden olur. Bir kimseye atfedilen “suçlu” damgası baskın bir statüdür, bireyin bütün iyi ve güzel özelliklerini ezer geçer (Dursun, 1997: 309-322). Kişiyeye atfedilen ayıp, kusur, hata veya yanlışlığın gerçek bir durum olması da gerekmez. Bir iftira ile bir insanın hayatı yerle bir olabilir. Bir kadına atfedilecek iffetsizlik isnadı gerek o insanın, gerek ailesinin, gerekse o toplumun hayatında yıkıcı bir etki yapar. Bir kere “ahlaksız”, “hırsız”, “güvenilmez”, “suçlu” vb damgalarla nitelenen bir kişi—halk tabiriyle—”ağzıyla kuş tutsa bile” artık kimseye yaranamaz. Bu nedenle bir kimsenin “suçlu”, “sapkın” olarak nitelendirilmesi bu kişi için baskın bir statüdür, bu kişinin sırtından çıkarıp atamayacağı bir damgadır. Suçlu baskın statüsü bir cilttir; elbise değildir (Dolu, 2012/a : 72).

Damgalama sürecinde baskın statünün ne denli belirleyici olduğu ile ilgili olarak (Dolu 2012/a: 74-102): şehrin iç kısımlarında yaşayıp ile alt sınıfa mensup bireylerin, şehrin dış kısımlarında yaşayıp ve üst sınıfa mensup bireylerden daha yüksek suç ihtimaline sahip olduklarına yönelik bir algı olduğunu belirtmektedir.

Saha çalışmaları sırasında da görüşmeciler, konuşma aralarında sorularla direkt ilgili olmasa bile konuşmalarının bazı kısımlarında ve özellikle konuşmalarının sonlarına doğru: *“hepimiz bu ülkenin öz evladınız Türk’üz ve Müslümanız”* cümlesini özellikle vurgulamışlardır. Bu vurgulamalardan ortaya çıkan sonuca göre Çingene, kendileri için baskın statü olarak görülen olumsuz damgalarından, olumsuz Çingene imajından rahatsızlardır. Bu durumu ortak değerler ve güçlü olan üzerinden kendilerini konumlandırma ve gösterme çabasıyla gözler önüne sermektedirler. Geçmişten kendilerine ait bir takım ifadeleri aktarmaktadırlar. Bir görüşmecimiz, *“Çingene temiz, çalışkan ve ahlaklı insanlardır. Babamızın anlattığına göre biz Kurtuluş savaşında gelmişiz, yani Rumlarla biz yer değiştirmişiz. Hakiki bildiğin Türklerin bir koluymuşuz. müslümanmışız. Hakiki Türk ve müslüman olmasak neden bizi göç ettireceklerdi. Sonradan işler nasıl olmuşsa bilmiyoruz bozulmuş işte. Bazı Çingene her yerde pislik, hırsızlık yapar olmuş, üçkâğıtçı, işe yaramaz, serserilik yapar olmuşlar. Sonra herkes Çingeneyi kötü kabul etmiş”* belirlemesinde bulunarak, Çingene ile ilgili genel kabul gören statüyü dile getirmiştir. Yine bu grupta, özenle konuşmaya çalışan konuşurken kendisinin diğerleri tarafından

kesilmeden dinlenilmesini isteyen lise mezunu hâlihazırda bir avukat yanında getir götür işçiliği yaptığını ve bir dönem amatör mankenlikte yaptığını ifade eden 27 yaşındaki kadın görüşmeci konu kapsamında yazdığı anı defterinden bize şunları aktardı:

“Çingeneyiz ne garibiz ne de yalnız. Ne de sizin zannettiğiniz gibi mide ve sex düşününü değiliz. Siz uydurdunuz bizim için homili gırtlak tumba yatak sözünü. Sordular karama nerelisin? Diye. Biz de elhamdülillah Tepecikliyiz, Çingeneyiz diyemedik. Ama siz zaten bilirdiniz biz Çingeneyiz. Gerisini siz çizdiniz, yazdınız, biz de yaşadık. Bizi en mundar mahlûk ettiniz. Aynalar da sizin gibi değişti. Onlar da artık bize sizin dediğiniz gibi diyor. Madem dünya kahpe, siz de kahpenin patronusunuz, kahpe olmayan korksun Çingenenin kahpesinden. Çizileni yaşatma günü.”

Dışarıdan yapılan olumsuz tanımlamalar ve baskın statü değerleri doğrultusunda artık Çingeneler de, kendilerine atfedilen özellikleri ve geniş gruplar içerisinde kimliklerini kabullenişlerini, bilakis Çingeneliğin en belirgin göstergesi olarak görmeye başlamışlardır. Zira sadece toplumun geneli tarafından değil, devlet görevlileri tarafından da Çingeneler için söz konusu edilen ve direkt kabul gören birtakım davranışlardan bahsedilebilmektedir (Marsh, 1998: 48-71).

Araştırma kapsamında Tepecik Mahallesi’nde görüştüğümüz Çingenelerden birinin aktardıkları yine Marsh’ın ifade ettiklerini desteklemektedir: *“Ben, bize karşı herkes tarafından eşitsiz davranıldığını düşünüyorum, düşünmüyorum biliyorum çünkü yaşıyorum. Devlet, halk, millet, vatandaşı...İşte herkes bize diğerlerine davrandığı gibi davranmıyor, çünkü eşitlik yok. Karşıyaka’ da cam kırılrsa polis bizim mahalleyi basıyor. Kahvehanede oturuyoruz Gültepe’de kavga olmuş biz Kuruçay’dayız, polis Kuruçay’daki kahveyi bastı, nüfus kâğıdı kontrolü yaptı. Ben ve birkaç kişiyi daha aldı. Bizi götürdüler sorguladılar, suçumuz yok, anlaşıldı sonra saldılar. Ben komisere hani güzelce sordum. Gültepe’de olan kavganın sorgusu neden Kuruçay’da yapılıyor dedim. Hani orda da çok kavgacı olan Kürtler var. Komiser baba adam çıktı gel dedi bizi aldı çay ismarladı. Biri orda Çingenelerden falan bahsetmiş onlar da basmışlar. Sonrasında sizinle ilgili kanun var. Devlet sizi hep kontrol altında tutmamızı istiyor, biz kanunu uyguluyoruz dedi. Dosyaları çıkardı N... ‘e okuttu. Yazılı kanunda devlet emretmiş. Sanki İzmir’de ne olay olsa*

önce Çingene'ye bak demiş. Devlet bize namussuz ol dürüst olma diyor abicim. Her eve çöp tenekesi lazım bizde toplumun çöp tenekesiyiz. Çöpte ne aranır.” Anlatılan olay üzerine küçük bir araştırma yaptık. Araştırma neticesi görüşmecinin kanun olarak ifade ettiği maddenin, Polisin Disiplinde, Merasim ve Topluluklardaki Rolüne ve Polis Karakolları teşkilatı ile Vazifelerine Dair Talimatnamesi'nin 134. Maddesinde yer alan ve gerekli tedbirlerin alınması gereken şahıslar bölümünün 5. bendinde “esaslı bir mesleği olmayan Çingeneler” ifadesinin var olduğunu ve maddenin hala yürürlükte olduğunu öğrendik. Formel ve enformel olarak Çingenelere biçilen baskın statü de toplumun kalıp yargı olarak yine Çingenelerden beklediği olumsuzlukları içermektedir.

Bir görüşmecinin aktarımları da, Çingenelerle ilgili olarak baskın statüyü daha net olarak ifade etmektedir:”*Bize başka yol bırakmıyorlar ki. Yaptığımız işler belli bunu gaco yapsa başka muamele biz yapsak başka muamale yani. Gaco yaparken ‘yazık iş bulamadı el arabasında çöp çöp dolaşarak ekmeğin peşinde koşuyor’ diyor. Bizi görünce, ‘uğursuz Çingene gidip çalışacağına çöplerde geziyor diyor ya da çöp bahane hırsızlık yapacak ibine’ diyor. Başka iş elimizden gelmiyor yaptığımız iş budur. Ama onda bile durum bu yani. Kur’an çarpsın çöpteki kağıdı bile bazen vermek istemiyorlar, bize aldırıyorlar. Bekliyor Çingene olmayan gelsin alsın diye. Hayatta bize düşen budur. Bir böyle iki böyle en sonunda bizde de azıcık pazusuna güvenen başlıyor milleten hacılamaya (çalma). Ekip kurup yapanlar bile var. Bak yine söylüyorum Kur’an çarpsın onlar da memnun değil böyle yapmaktan. Ama başka yol bırakmıyorlar.”* (43 yaşında erkek, evli 3 çocuklu hâlihazırda kağıt toplayıcılığı yaparak geçimini sağlıyor)

Çingeneler için olumsuz Çingene algısı baskın statü olarak gelişmiş ve kendilerine yüklenen baskın statüye uygun olarak bir takım davranışlarda bulunmaya başlamışlardır.

“Baskın statü” için verdiğimiz örnek, “ kendisini gerçekleştiren kahanet” argümanını da ilgilendiriyor olabilir. Örneklerin birden fazla argümana uygun olması etiketlenmenin farklı cephelerinin birbirlerini tamamladığını göstermektedir.

1.2.5. Ötekileştirme

“Ötekiler: Sapma Sosyolojisi Çalışmaları” isimli eseriyle damgalama sürecine ilişkin tartışmalar yeniden alevlenmiş ve damgalama teorisine ayrı bir açılım getirilmiş oldu. Bütün toplumlar sosyal hayatın düzenli bir şekilde devam edebilmesi için birtakım kurallar koyarlar ve bazı hareketleri doğru ve kabul edilebilir, bazılarını ise yanlış ve kabul edilemez bulurlar. Birisi bu kuralları ihlal ettiğindeyse toplum tarafından bu kişiye güvenilemeyeceği gibi bir bakış açısı geliştirilir ve bu kişi artık Becker’in tabiriyle “öteki” biri olarak görülür (Becker, 1991: 1). Ne var ki kuralları çiğneyen kişiler de kendileri hakkında hüküm vermeye çalışan kişileri “ötekiler” olarak görür. Bu durumda hem kuralları koyanlar hem de kuralları çiğneyenler birbirleri nezdinde “öteki” durumuna düşerler. Böylece her grup kendi normlarına uymayanları, “ öteki” olarak görmeye başlar (Dolu, 2012: 385-424). Herkes diğerkinin ötekisi haline gelmektedir. “Öteki”, bir ya da daha fazla kişi, kültür ve/veya toplum tarafından, geçmiş ya da güncel durum referans alınarak, sınıfsal, etnik vb. olarak farklılaştırılmış ve ayrıştırılmış olan kişi, grup, sınıf, halk vb. şeklinde de tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda “Ötekileştirme” esas olarak, toplumsal boyutu ile gerçekleştirilmektedir (Ulağlı, 2006: 121).

Çingenelerin genel durumlarının belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen saha araştırmaları ve bu araştırmalar kapsamında yazılan kitaplar göz önünde bulundurulduğunda, şu cümleyi kurmak kaçınılmaz olmaktadır:

“Çingeneler, ötekileştirilmiş bir grubu ifade etmektedir ve ötekileştirme ile birlikte, öğrenilmiş çaresizlik içerisindeyler. Etnisite olarak da, bu sosyal psikolojik durum içerisinde yer aldıklarının farkındadırlar” (Marsh, 1998: 48- 51).

Konu ile ilgili olarak Edirne Roman Dernekleri Başkanı Erdinç Çekiç, 30 Eylül 2013 tarihinde yaptığı bir konuşmasında şu belirlemede bulunmaktadır (Zaman Gazetesi, 2014):

“Hak aramanın yollarını bilmiyorduk. Şimdi hak ihlallerini belgeleme becerisi ediniyoruz. Kendi sorunlarınla kendin ilgilenmiyorsan, dışarıdan yapılan her şey havada kalmaya mahkûm. Öyle bir ötelenmişiz ki her şeyimizi yağma etmişler...”

Kolukırık (2009) da araştırmaları kapsamında, Çingenelerin toplumsal geri duruş belleğine sahip olmaları ve ötekileştirilmeleri bağlamında konu ile ilgili olarak şu belirlemelerde bulunmaktadır:

“Bu tarihsel dışlama bilinci ile bağlantılı bir geri duruştur. 10 yüzyıldır Çingenerler bütün dünyada dışlanıyorlar”.

Bununla birlikte Çingenerler on yüzyıldır dışlanmalarına ve dışlanmaları kimi zaman soykırıma dönüşmüş olmasına karşın, sesleri çoğu zaman çık kısıp kalmış ve bazen onlara yönelik soykırımlar bile görmezden gelinmiştir. II. Dünya Savaşı’nda Nazilerin Yahudileri toplama kamplarına doldurarak katlettikleri konuşulmuştur ve dahi konuşulmaya devam etmektedir. Ancak göz ardı edilen bir gerçek de şudur ki: II. Dünya Savaşı’nda sadece Yahudiler topraklarından edilmemiş ve sadece Yahudiler işkenceye maruz bırakılmamışlardır. Bu süreçte Çingenerler ve Polonyalılar da aynı yönde muamelelere ve işkencelere maruz bırakılmışlardır. Ancak belirtildiği üzere Yahudiler haricinde Çingene etnistesinin soykırıma maruz bırakılması çoğu zaman söz konusu dahi edilmemiş ve adeta görmezden gelinmeye çalışılmıştır (Arendt, 1997: 27-31).

Polonya’da ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) topraklarında Çingenerler, hem ölüm kamplarında hem de açık arazilerde katledilmişlerdir. Nazilerin geçtikleri her yerde Çingenerler tutuklanmış, yaşadıkları yerlerden sürülmüş ve öldürülmüşlerdir. Yugoslavya’da Yahudilerin ve Çingenerlerin idamları 1941 Ekim’inde ormanlık arazilerde gerçekleştirilmiştir. Bölgede yaşayan köylüler, idam yerlerine götürülmek için kamyonlara zorbalıkla bindirilen çocukların ağlayışlarını ve çığlıklarını unutmamanın mümkün olmadığını belirtmişlerdir (Arendt, 1997: 27-31).

Bu süreçte Naziler tarafından katledilen Çingene sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, “Yahudi soykırımı (Holokost)” tarihçilerinden Raul Hilberg’e göre soykırım öncesinde Almanya’da 34 bin Çingene yaşamaktaydı ve bunların büyük bir bölümü de soykırımda öldürülmüştür (Arendt, 2010: 41-54). SSCB topraklarında Ukrayna ve Kırım bölgesindeki katliamlardan sorumlu olan Einsatzgruppen Raporları’na⁵ göre ise, bu topraklarda yaklaşık 300 bin Çingene

⁵ **Einsatzgruppen (Hareket Birlikleri):** Nazi Almanya’sında Heinrich Himmler’in kontrolünde ve Reinhard Heydrich yönetimi altındaki Alman Ordusu’nun işgal ettiği bölgeleri ev ev arayarak Yahudileri, Çingenerleri ve Polonyalıları öldüren seyyar infaz birlikleridir. Toplama kampları kurulmadan önce infazlarda etkin rol oynamışlardır. En önemli eylemleri Babi Yar Katliamı’dır. Gezici birliklerdir ve sürekli hareket halinde olup bir infazdan ötekine doğru eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Çukur kazıp öldürüp gömme işi oyalayıcı olduğundan ve öldürme sırasında çok fazla mermi harcandığından bunun yerine toplama kampları kurulmuştur. Einsatzgruppen’lerin kendilerine verilen görev gereği, 1941 – 1945 yılları arasında 1,3 milyondan fazla Yahudi ve Çingene’yi kurşuna dizdikleri tahmin edilmektedir. A, B, C ve D isminde 4 Einsatzgruppe timi vardı ve her birlik 600 – 1.000 askerden oluşuyordu (vikipedi).

katledilmiştir. Yugoslav resmi makamları tarafından yapılan açıklamalar doğrultusunda da, sadece bugünkü Sırbistan sınırları içerisinde öldürülen Çingene sayısı 28 bindir. Polonya’da katledilen Çingeneler içinse tahmin dahi yapılamamaktadır. Bazı tarihçiler de bu rakamın 1 milyona kadar çıkabildiğini ifade etmektedirler (Arendt, 2001: 13-18).

Çingene etnisitesinin “ötekileştirme’sinde” geline vahşet, tahammülsüzlük durumunu aktarabilmek için yukarıdaki örneklere yer verdik. Aslında ne baskın grup ne de alt konumlu gruplar homojendir. Her grup içinde, olumsuz özelliklere sahip insanlar olabilir. Ancak baskın grup, ötekileştirmede alt konumlu grubu, o grubun en kötü üyesiyle tanımlar ve bu durumu homojenleştirir; öte yandan kendini, en iyi üyelerinin özellikleriyle tanımlar (Çayır, 2012). Örneğin, Tepecik Çingenelerinin ötekileştirilmesinde mahallede bulunan genelev de etkili olmaktadır. Toplum algısında genelev ahlaksızlık yuvası olarak algılanmış ve bu ahlaksızlık Çingenelelere de teşmil edilmiştir. Çingeneler arasında gerçekten genelevde çalışanlar vardır. Ancak sorun Çingene grubu ötekileştirilirken bunun grubun tümüne yönelik bir nitelik gibi sunulması ve insanların Çingenelelere bu tarzda yaklaşmasıdır.

1.2.6. Klasik Etiketleme Kuramı ve Damgalama Süreci: Sapma ve Birincil ve İkincil Sapma

Damgalama Teorisi bağlamında Edwin Lemert (1951), damgalama sürecinin “*Birincil Davranış Sapmaları*” ve “*İkincil Davranış Sapmaları*” şeklinde söz konusu edildiğini belirtmektedir. “*Temel ve İkincil Dereceden Sapmalar*” başlıklı makalesinde Lemert (1951) hem birincil hem de ikincil anlamda sapkın davranışlarının sadece doğal nedenlerle ortaya çıkmadığını, etiketleme ve damgalama sürecinin de bu yönde hareket etmeye neden olabildiğini belirtmektedir (Göksu, Karakaya, 2009: 27-43). Sosyoloji biliminin temel konularından birisi olan sapma ise, sosyal normlarla uyuşmayan davranışlar olarak tanımlanmıştır. Sapmayı sosyal normlara uygunluk açısından belirleyen de yine toplumdur (Dolu, 2012: 393-95).

Lemert’in ortaya koyduğu görüşe göre, herhangi bir sapma, toplum o davranışa negatif bir statü yükleyene kadar anlamlı değildir. Sapkın davranışlara mantıklı

izahatlar getirildiği ve toplumca kabul edilebilir sınırlar içinde tanımlandıkları müddetçe birincil sapmalar olarak kalırlar (Dolu, 2012: 389).

Lemert'e göre, "*ikincil davranış sapmaları*" da, bireyin kişiliği içerisinde atipik bir bölüm ya da grup organize etmeye başlaması ve bunların içerisinde kendisine özel bir rol ya da bir anlamda yaşam alanı oluşturmaya başlaması ile birlikte gündeme gelmektedir. Bu bağlamda sapkın davranış, kişinin kendisine gösterilen sosyal reaksiyonun bir neticesi olarak ortaya çıkabilmekte ve kişi tarafından açık ya da kapalı problemlere karşı, uyumsuzluk ve saldırganlık davranışları anlamında ikincil davranış sapmaları sergilenebilmektedir(Dolu, 2012: 390).

Lemert tarafından yapılan belirlemeler doğrultusunda görülmektedir ki, bir davranış sapması, sosyal tepkiler neticesinde ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle de bireylerin sapkın davranışları ile sosyal etkiler arasında doğrusal yönde karşılıklı bir ilişki bulunduğu ve sapkın davranışın dozunun sosyal etkinin dozuna bağlı olarak belirlendiği söylenebilir. Neticesinde sosyal etkinin artması ile sapkın davranışın dozu da artacağından, sapkın kişi ile toplum arasındaki ayırım da belirginleşmeye başlayacak ve bu noktada da sapkın kişi, direkt olarak bu sapkın davranışı ile anılarak takma isimlerle, lakaplarla, basmakalıp ifadelerle damgalanacaktır (Dolu, 2012: 391-392).

Lemert bu süreci, aşağıda verilen aşamalar bağlamında ifade etmektedir (Dolu, 2012: 389-392) :

1. Aşama: Temel (Birincil) Sapma Aşaması

Sapma davranışının ilk görülmeye başlandığı aşamayı ifade etmektedir. Bu aşamada sapma davranışı, farklı bireysel nedenler doğrultusunda da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin: bireysel anlamda söz konusu olan cinsel karmaşanın beraberinde getirdiği sapma davranışları gibi (Dursun, 1997: 311). Araştırma konumuz gereği Tepecik de doğmak Tepecik'li Çingene olarak dünyaya gelmek, Çingenerin seçme şanslarının olmadığı bir durumdur. Bu aşamada kendilerine genelevin gölgesinde yetişenler olarak ilk damgalama yapılmaya başlanmaktadır. Yani toplumdaki birtakım insanlar kendilerini daha doğarken birincil sapma içerisinde görüp "piç" olarak damgalanmaktadır. Bu bağlamda görüşmecilerimizden

biri, Çingene olmaya yönelik bir önyargı olduğunu düşünüyor musunuz sorusunu cevaplariken aktardıkları bu durumu açıklar mahiyettedir:

“Biz küçükken çok anlamazdık ama sonra... Sonra az büyüyünce çok iyi anlamaya başladık. Mahalleden ayrıldığımızda diğer insanlar sorardı bize nerde oturuyorsunuz derlerdi. Biz Tepecik dediğimizde pis pis sırtarak aşağı mahalle çocuğu derlerdi. Aşağı mahalle ya da aşağı demek genelev anlamına gelir. Küçücük supyansın ama işte böyle derlerdi. Ha aşağı mahalle çocuğu ha da piç demek, ne beklersin ki kimden ne bekleyecen”. Bu bakış açısıyla birey, genelev ile ilişkilendirilerek birincil sapma içerisinden ikincil sapmaya doğru psikolojik olarak itilmektedir.

2. Aşama: Sosyal Tepkiler ve Cezalar

İkincil sapma davranışlarının görülmeye başlandığı bu aşamada, aynı zamanda birey için dedikoduların, reddedilmelerin, soyutlanmaların başlaması anlamında, olumsuz sosyal etkilerin gündeme gelmeye başladığı aşamayı ifade etmektedir (Dursun, 1997: 311). Bir başka görüşmecinin aktardıkları yine bu durumu ifade eder şekildeydi:

“Bizim türkümüzü Neşet baba yazmış “Fakir isen, esmer isen ya cingen derler ya abdal haşa” hem esmeriz hem fakiriz, Çingeneyiz. Hakkımızda söylenmeyen yoktur... Neşet baba bakmış halk ne diyor, ne uyduruyor şeyinde o da yapmış bunu bir türkü, halk bizi arsız yüz­süz, fakir hırsız olaraktan görmek istiyor. Kendi kafasında bizi öyle nukuf (işlemek) ettirmiş.”

3. Aşama: Daha Fazla Birincil Sapmalar Aşaması

Hem birincil hem ikincil sapma davranışlarının birlikte sergilenmeye başladığı aşamadır ve bu aşamada sapma davranışları çok daha ileri boyutlara varmıştır (Dursun, 1997: 311). Görüşmeci bir kadının ifadesi 3. aşama, ileri birinci sapmalar aşamasının sosyal hayattaki pratiğini ifade eder şekildeydi:

“Bizde bir hal var anlayamıyorum. Sütten çıkmış akkaşık değiliz, bunu kabul ediyorum çok zaman kendi kendime değişeyim diyorum. Ama biz paçamızı yırtsak ta yine Gaconun bakışı değişmiyor, uğursuz, sersem, cepçi olarak bakıyor. Ben de madem öyle pilavdan dönenin çatalı g..... dönsün. Vallahi elimden ne geliyorsa

yapıyorum. Bu kış yolda oturuyoruz Fuarın Dokuz Eylül kapsamında Polis hiçbir şey yokken geldi, dağın buradan dedi. Abi kime ne zararımız var dedim. Bir tanesi kalk lan, kalk diyorum diye bağırdı. İki polistiler, sonra bir yürüdük sen kime lan dersin diye. İnsan kendi eşine böyle demez. Biz onlara onlar bize fuarın güvenlikçileri onlara yardıma geldi. Merkeze götürdüler tartakladılar orda bizi. Ben davacıyım diye bağırdım ama kim dinler, akşama kadar bin türlü hakaretle nezarete tuttular. Akşamüstü küfür köstek kovdular bizi.” Toplum nezdinde etiketlenen Çingene grup üyeleri damgalanma ve dışlanma neticesinde normal bir durumda dahi birincil sapma davranışları göstermektedirler.

4. Aşama: Daha Güçlü Cezalar ve Reddetme

İkincil sapma davranışlarının görülme sıklığının artmasına neden olan yaptırımların, sosyal dışlanmaların ve damgalanmaların görüldüğü aşamayı ifade etmektedir (Dursun, 1997: 312).

5. Aşama: Daha Fazla Sapma ve Cezalandıranlara Yoğunlaşarak Onlara Düşmanlık Besleme (Dolu, 2012: 390)

Kendisine toplumsal yaptırım uygulanan bireylerin daha fazla sapma davranışı göstermesi ve yanı sıra cezalandıranlara karşı da hâkim kültürün değer yargılarıyla kendi durumlarının kıyaslanarak düşmanlık ve direnç gösterilmeye başlandığı aşamayı ifade etmektedir (Dursun, 1997: 312).

Görüşmelerimiz sırasında Tepecik Mahallesinde yaşayan daha doğrusu kendilerine göre bir takım zorunlu nedenlerden dolayı Tepecikte yaşamak zorunda kalan Çingene olmayanlardan bir görüşmecimizin aktardıkları:

“Ben direk açıktan açığa bir hırsızlıklarını görmedim, çok söyleme yüz­süz edersin çok dövme arsız edersin diye bir söz var, bunları tanımayan bunların rahat hareketlerine bakıp olur olmaz her şeyi söylemişler. Poliste dövmüş. Yani, arsız, yüz­süz etmiş devlet bunları. Bunlarda zıvanadan çıkmış. Her yol var. Biz onlara Çingene şu, bu diyoruz ya onlarda bize kendi aralarında her şeyi söylüyorlar. Ben içlerinde yaşıyorum, beraberiz, inan iyi insanlar. Ama her gün baskı altındalar”. Çingene görüşmeci ise şunları bizimle paylaşmıştır:

“Çingene bakış nasıl öyle mi?Eskiden vur şabana gitmez yabana birinin tavuğunuler bile bizden bilmişler. Dayağı da yemişler küfrü de Dedelerimiz. Aman ses etmeyin, aşre tutan ele, mızrap tutan ele kötülük yakışmaz demişler. Ondan biz kavga ederken oynamaya başlarız. Ama artık zurnanın zırt dediği yerdeyiz. Yok öyle çatına çat patına pat karşılık veriyoruz. Onlar bize düşmandı şimdi biz de kendimizi savunuyoruz”. Gerek Çingene olmayan gerekse de Çingene olan görüşmecinin aktarımlarından ortaya çıkan sonuç zamanla Çingenelerin hâkim unsurun değer yargılarına göre daha fazla sapma geliştirmeleri ve negatif duygularla hareket etmeleridir.

6. Aşama: Damgalananın Bireyin Direkt Olarak Sapkın Kabul Edilmesi

Bu aşamada sapkın davranışlar sergileyen bireyler toplumsal yaşamdan direkt olarak uzaklaştırılırlar ve kişi, toplum tarafından artık bir kalıba oturtulduğundan, tamamıyla kendisine yüklenen role endeksli olarak hareket etmeye başlar ve damgalanır (Dursun, 1997: 312).

Tepecik Çingenelerinin sapma davranışları göstermelerinin özünde de bu anlamda, etiketlenmeleri ve damgalanmaları yatmaktadır denilebilir. Bu bağlamda söz konusu mahallede yaşayan Avrupa emeklisi kendi grupları içerisinde “zengin” “sosyete” olarak nitelendirilen Çingenelerle de yapılan görüşmelerimizde, kendilerinin rahat bir hayat sürüyor olmalarını gayri meşru kazanca bağlayan böyle düşünen insanlarla karşılaştıklarını ve bu yöndeki bir önyargıdan ve ayrımcılıktan uzak kalamadıklarını ve her zaman üzerlerine gidildiğini ifade etmişlerdir.

“Allah nasip etti Avrupa’ya gittik. Önce bekâr gittim sonra eşimi çocuklarımı aldım. Sonra evli olan abimi kardeşlerimi aldım. Çok güzel çalıştık. Emekli oldum. Emekli olduğum gün vatanıma döndüm. Ne olursa olsun insanın toprağı başka, ezanı duymak başka. Birileri varsın inanmasın, öteye varınca göreceğiz. 28 yıl çalıştım Avrupa’da az çok servet yaptık. Hatay’da Nokta’da 3 tane dairem var. Kiracılar var içinde. İyi insanlar ama biriyle çok problem oldu kiramızı ödemedi. Mahkemelik olduk sonuç alamadık. Para gitti ama bizi üzen olay emeklerimin bir kenara atılıp sanki benim o daireleri gayri meşru yoldan elde ettiğim şeklinde sözleri duymam oldu. Karşı taraf mahkemede “efendim bu adam Tepecikte yaşıyor. Bana ve çocuklarıma zarar verebilir 4 yıllık kiracısıyım bir takım kirli işleri var beni tehdit

ediyor korkuyorum. Benim kendisine borcum yok düzenli olarak kiramı elden veriyordum” dedi. Mahkemede hâkim uyardı, ben birkaç kelime edeyim istedim sözümü dinlemediler sonra aleyhimize sonuç çıktı. Hâkim, biraz daha konuşursan karşı tarafa manevi tazminat ödetirim dedi. Geçip giden bir olay ama bu önyargı bizi öldürüyor, bizi yakıyor, bizi toplum önünde, devlet önünde çaresiz yalnız bırakıyor.”

Toplumsal yaşamda maruz bırakıldıkları durum dolayısıyla Çingenerler, genellikle sosyal güvenlik kapsamında yer almadan ya da bir sözleşme imzalanmadan çalıştırılmaktadırlar ve işlerinin mahkemeye polise devlet kurumlarına düşmemesi, uğramaması için özel bir çaba sarf etmektedirler. Çünkü işler görüşmecilerin ifadesiyle “devlete düştüğünde” mutlak suçlu Çingenerler genel kabulüyle olaylara yaklaşıldığı için çoğu zaman sonuç alamadıklarını ifade etmişlerdir. Çalıştıkları işler ise çoğu zaman geçici, yarı zamanlı ya da kayıt dışı olabilmektedir. Aynı zamanda bu işleri yaparken Çingenerlerin güvenlik kaygıları tamamen göz ardı edilerek çalıştırılmaktadırlar. Vasıfsız ve sapkın olarak görülmeleri dolayısıyla Çingenerler, genelde el emeğine ve beden gücüne dayanan işlerde çalıştırılmaktadırlar ve kalfalık ya da ustalığa dayalı zanaatkârlık kapsamındaki işlerde istihdam edilmeleri oldukça azdır.

Görüşülen Çingenerler: zaten genelde iş bulamadıklarını, buldukları işlerde de “aklı bir karış havada”, “hırsızlık potansiyelli” ya da “iş bilmez” sapkınlar olarak nitelendirildiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte zaruri durumlarda izin istemek ya da az çok zam istediklerinde de, herhangi bir neden gösterilmeden işten çıkartıldıkları gibi yaptırımlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Büyük bir çoğunluğu işsiz olan ya da düzenli bir işe sahip olmayan Çingenerler, ya işportacılık ya da dilencilik gibi toplumun sapma olarak gördüğü bir takım işleri yapmak zorunda bırakılmaktadırlar. Ama bunları yaptıklarında da kendilerine, “Neden daha düzgün bir iş bulup çalışmıyorsun?” gibi sorulara muhatap olmaktadır.

Sonuç olarak bu tür durumlarda yaşamak durumunda kalan ya da böylesi bir yaşama zorlanan, çaresiz bırakılan ve terk edilen Çingenerler, klasik etiketleme kuramı ve damgalama süreci: Birincil ve ikincil sapma aşamalarında anlatılan teorilerin hayata dair pratikleriyle desteklenmesi, ifade edilmesiyle çok net olarak söylenebilir ki Çingenerler toplumsal yaşam içerisinde sapma davranışlarını en fazla sergileyen kesim olarak damgalanmış durumdadırlar. Bu durumu Tepecik Mahalle

sakini bir görüşmeci veciz bir şekilde ifade etmeye çalışmış, diğerleri de bu ifadeye katılmışlardır:

“Hanım sokakta, çocuk sokakta, ben sokakta... İş yok, güç yok, ekmek yok... Akşama kadar deli tavuk misali dönüyoruz, dolaşıyoruz. Elde yok avuçta yok aç ayı fırın delermiş derler... Şimdi gel de işte şey...yapmayın, aç mezarı çok ama or... mezarı yok, gel de hırsızlık yapma... Sen bir gün dayanabilir misin açlığa, her gün evladının ağlamasına, bizimde yüreciğimiz var, biz her gün baklava börek yiyelim handa sarayda oturalım demiyoruz diğerleri gibi karnımız doyacak kadar çalışalım ama işte bizim hayatımız bu...”. (İçersinde makarna kırıntıları olan boş tencereyi göstererek)

1.2.7. Kötülüğün Dramatize Edilmesi

“Herhalde hemen hiçbir toplumda “ben hiç suç işlemedim” diyebilecek bir kimse yoktur. Çok iddialı gibi görünse de, çoğu insan kendi çocukluğunu düşündüğünde mutlaka ufak tefek hatalar yaptığını, belki bir derste kopya çektiğini, arkadaşının silgisini aşırıldığını hatırlayacaktır. Elbette bunlar çocukluk evresinde olan ve yetişkinlik döneminde gülüp geçtiğimiz hadiselerdir. Peki, bu eylemler “sapma mıdır ?”Nereden baktığınıza ve nasıl görmek istediğinize bağlı olarak bu eylemleri sapma olarak tanımlamak elbette mümkün. İşte tam da bu noktada Frank Tannenbaum, 1938 tarihli “Sapma ve Toplum” (Crime and the Community) isimli eserinde sapma ve sonucunda suçlanan/ damgalanan bireye gösterilen toplumsal tepkilerin suçlu üzerinde meydana getirdiği dönüşümden bahsetmektedir (Dolu, 2012/a: 71). Toplum çoğu zaman bir çocuğa, gence yaptığı hatalardan dolayı “haylaz çocuk”, “yaramaz çocuk” gibi sevgiyle karışık tatlı-sert bir üslupla yaklaşır. Bir yandan yaptığını onaylamazken diğer yandan ise yapılan hatayı yaşının küçüklüğüne ve masumiyetine vererek küçüğü affeder. Ancak yapılan hatalar zamanla birikir ve toplumun durmadan benzer hataları tekrarlayan insanlara karşı tahammülü azalır. Belli bir noktadan sonra da insanların sabrı taşar. Bu noktadan itibaren iş polise intikal eder, polis gelir ve sorumluyu gözaltına alır. Karakola götürülen, belki de ellerine kelepçe vurulan bu kimse için artık içinde yaşadığı dünya bir başka hal alır. Toplum artık bu insana karşı “haylaz” ya da “yaramaz” demez, çünkü artık “suçlu” dur. Polisten sonra savcının ve hâkimin karşısına çıkarılan birey toplumun ve ceza

adalet sisteminin kendisine bakışından ve gösterilen tepkilerden oldukça derin bir şekilde etkilenir. Evine geri döndüğünde sokaktaki insanların bakışlarındaki farklılığı hemen fark eder. Artık toplumla arasında ciddi bir mesafe oluşmuştur. Bazı insanlar bu tür kimseleri güvenilmez ilan ederler ve iletişimi keserek bir daha konuşmazlar. Diğerleri ise çocuklarının bu tür insanlarla arkadaşlık kurmasını istemez çünkü “kötü arkadaş yılandan çiyandan bile daha tehlikelidir” atasözü insanların belliginde kazılıdır. Yapılmaya çalışılan şey aslında bir yandan toplumun kendisini kötü insanlara karşı koruma içgüdüleriyle hareket etme çabası olarak karşımıza çıkarken, diğer yandan farkında olmadan hata yapan ve sapma işleyen insanlara bir daha normalleşme şansı vermeme gibi vahim yanlışlıkların yapılmasına neden olur. Tannenbaum, toplumun yaptıkları hataları durmadan insanların yüzüne vurmasını, sürekli hatırd tutmasını ve en uygun vesileler denk geldiğinde yeniden gündeme getirmesini “kötülüğün dramatize edilmesi” (*dramatization of evil*) kavramı ile ifade etmektedir. Yapılan hataların sürekli olarak gündemde tutulması, yapılan yanlışlıkların düzeltilmesine fırsat verilmemesi ve toplumun yanlış yapan insanlara gösterdiği bu tür tepkiler, bu insanların hatalarını arkada bırakarak yeni bir başlangıç yapmasının önüne geçer ve bireye eskiye dönüşün mümkün olmadığı mesajını verir.

“Sosyal Patoloji” isimli eserinde Edwin Lemert (1951), insanların bir şekilde yukarıda anlatmaya çalıştığımız türden hatalar yapabilecekleri ve hatta sapma işleyebileceklerini, bunun da normal bir durum olduğunu ifade etmektedir. Ne var ki, Lemert’e göre insanları sapkın bir kariyere yönlendiren ve suç işlemeye devam etmelerine neden olan asıl şey, yaptıkları hatalar sonrasında insanlara bir daha normale dönmelerine fırsat vermeyecek şekilde tepkiler vermektir. Toplumdan gelen acımasız ve ölçsüz tepkiler bireyi giderek toplumdan uzaklaştırır, içine kapatır ve bireyi topluma düşman haline getirir (Dolu, 2012/a: 72). Bunun neticesinde birey tepkisini göstermek için yeniden sapma ya da sapma olan bir harekette bulunur. Buna toplum çok daha şiddetli tepkiler verir. Birey ise inadına benzer davranışlarda bulunarak kendisine karşı geliştirilen acımasız tepkilere karşı direnir. Bunun neticesinde birey giderek kendine biçilen rolü benimser ve suçlu bir kimse haline gelir. Bu etki-tepki durumu toplumun bu tür insanları tamamen kaybetmesine neden olur (Dolu, 2012/a: 278).

Böyle bir işlemten sonra kişi artık farklı bir dünyada yaşamaya mahkûm edilmiş olur, çünkü artık damgalanmıştır. Dolayısıyla bireyi suçlu yapan şey, kişiyi suçlu olarak tanımlayarak damgalayan, kişiye suçlu bir kimliğe sahipmiş gibi yaklaşarak ayırımı tabi tutan, her fırsatta kişinin hatalarını ve suçlu özelliklerini ön plana çıkararak kişiyi suçlu olarak betimleyen ve en nihayetinde de kişiye suçlu olduğu bilincini kazandırmaya çalışan bir süreçtir. Suçlu bireylere yardım amacı taşıyan bütün bir süreç de kişiyi ya kendisine karşı ya da çevreye karşı suçlu olarak lanse ettiği sürece, kişiye gerçekten yardımcı olmaktan çok, kişideki suçlu yaftasını perçinleyici bir etki yapacaktır. Yapılması hedeflenen iyileştirme ile varılan sonuç arasında büyük uçurumlar doğacaktır. Ne kadar iyi niyetli olunursa olunsun, kişinin hataları ve kusurları ne kadar çok konuşulur ve değilirse, kişinin o rolü benimseme olasılığı da o denli artar. Bu kısır döngüden çıkış yolu ise bu konudan mümkün olduğu kadar az bahsederek kötülüğü dramatize etmemektir. Hatta mümkünse başka konulardan bahsederek ilgiyi başka yöne çekmek daha faydalı olacaktır (Dolu,2012).

Çalışma konusu Çingenelerin içinde de suç işleyen bireyler olabilir. Ancak Çingenelerin bütününe bu durumu yaymak ve bu hafızayı sürekli canlı tutmak zamanla Çingeneleri kapalı toplum haline getirmiş, Tepecik mahallesi suç işleyerek gizlenen veya suçun ve suçlunun merkezi haline gelmiştir. Bu yönüyle Çingenelerin sosyal yaşamdan dışlanmış olmaları, onların tercihine dayanmamakla birlikte, bugün için bilerek ve isteyerek sosyal yaşamın dışında kalmayı tercih etmelerini beraberinde getirmiştir. Araştırma kapsamında Tepecik'e yakın bir okulda görev yapan eğitimci bu konudaki fikirlerini şöyle belirtmiştir:

“Okula ilk atandığımda çevremdekiler semt ilgili olarak çok olumsuzluklar anlattılar. Okulumuzda Çingene ve Çingene olmayan öğrencilerimiz vardı. Mesleğinin önemini bilen bir eğitimci olarak hiçbir zaman ayırım yapmadım. Kulağımı olumsuz anlatılara kapattım. Bu yüzden diğerleri tarafından çok defa bir üst amirime şikâyet edildim. Şikâyetlerden bir şey çıkmayınca problemi kendileri çözmek isteyen veliler oldu bu okulda üzerime yürüdüler. Beni suçladıkları durum Çingene öğrencilere ilgi göstermem, onları dövmemem, aileleriyle görüşmeler yapmamdı. Evlerinde çaylarını içerek onları diğerleriyle aynı seviyede görmeye çalışmamdı. Velilerimiz herkese davrandığım gibi Çingene öğrencilere de davranmamama asla tahammülleri yoktu. Çingenelerle olan temasımı diğerleri adeta

kendilerine kötülük yapıyormuş gibi yorumladılar. Oysa Çingeneleri aşağılayan, diğerlerine Çingeneleri şikâyet edenler, Çingeneleri cezalandıranlar yani bu konuda velilerle görüş birliği sağlayan bazı eğitimciler daha sorunsuz eğitim yılı yaşadılar. Ben ısrarla bu durumun sebebini sorduğumda ısrarla aldığım cevap ‘onlar Çingene, bizim çocuklara davrandığınız gibi davranamazsınız’ garip ama cevaplar böyleydi. Korkarım bu düşüncenin altında onlar insan değil düşüncesi bile vardır. Bu durum atalar mirası, atlar kültü şeklinde nesilden nesile aktarılmaktadır.” Çingenele ilgili olarak durmadan anlatılan bu olumsuzlamalarla damgalamaya dair hafıza sürekli canlı tutulmaktadır.

Yine araştırma sahamızda bizi kırmayarak görüşme talebimize olumlu yanıt veren diğer eğitimci okuldaki Çingene çocuklara dair şunları ifade etmektedir:

“11 yıl çalıştım o mahallede. Çok zeki çocuklarda vardı. Fakat okula korkarak geliyorlardı. İşin kötüsü bu çocuklar okulda korktukları ile karşılaşılıyor. En azından hiç kimse yanlarına oturmak istemiyor. Çocuk saflığında her iki taraf adına da bunun anlaşılması zordur. Bir zaman sonra çocuklar artık zıvanadan çıkıyor. Parlak zekâları önyargının karanlığında sönüp gidiyor. Birileri bunu, Çingenelere karşı olan tutumu bir vatan görevi edasıyla yapıyor. Bununla tek başına mücadele olmaz. Politikalar üretmek lazım.”

Meslek hayatında 23 yılını geride bırakmış, Kadın eğitimcimiz bu konuda şunları söylemektedir:

“Aslında bu okuldaki durum avantaja dönüştürebilir, fakat tam tersi oluyor. Elde olmayan sebeplerle diyelim Çingeneler hakkında diğerlerine kötü şeyler anlatılıyor. Bu yüzden diğerleri korkar çekinir hale geliyor/ getiriliyor. Çocuklar bu okuldan önyargılarla çıkıyorlar. Aslında birbirlerini tanıma, sevme için güzel bir fırsat. Çocuk masumiyetinin bunu gerçekleştirmesini beklerken büyüklerim müdahalesi ile işler tersine dönüyor. Aslında velilerde bu tutumlarından rahatsız olup üzüliyorlardır sanırım bir takım nedenlerle kendilerine engel olamıyorlar. Kendilerini çocuklarını savunma içgüdüleriyle böyle davranıyorlar. Çingeneler her zaman kötü, diğerleri genelde iyi gibi bir yaklaşımla bu tür hareketler sergiliyorlar. Çocuklar önyargılarla çıkıp gidiyorlar. Önyargılar bazen fiziksel şiddete dönüşüyor. İçinden çıkılmaz hale geliyor, gruplaşmalar oluyor Çingene çocuk suçlu tarafa doğru adeta kovalanıyor”

Kötülüğün dramatize edilmesi ile grup üyeleri, içinde yaşadığı toplumla çatışmaya sürüklenir. Sonuç olarak da toplumdan giderek ayrılır, böylece toplumun kınamalarından ve eleştirilerinden kendisi gibi uyum sorunu yaşayan gruplar içinde yer alarak korunmaya, gizlemeye çalışır. Ancak bu durumda çözüm olmaz farklılıklar daha da ön plana çıkar, uçurumlar artar (Dolu,2012: 385-424).

Saha çalışmalarımız sırasında görüşmeciler Çingenelerin, aktarımlarından bazılarını bu konu ile ilgili olmasından dolayı burada yer veriyoruz, belirlemelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Âlem, yani herkes Çingene olmayan herkes, bize çok af edersin uyuz köpeğe bakar gibi bakıyorlar ve Çingenelerde çekiniyorlar, İnsan bazı insandan korkar çekinir ama bunlar Tepecik’li deyince en yaşlımızdan en küçüğümüzdən bile korkuyorlar. İşsiziz, eskisi gibi imkânlar kalmadı. İşe başvurduğumda bulunuyorum, iş vermiyorlar. Allah’ın hamallığını bile eğer kimseyi bulamazlarsa bize veriyorlar. Biz çalışıyoruz o sıra Kadifekale’den Kürtler gelse hemen bize üç beş kuruş verip sıvıştırıp bizi yolluyorlar. PKK’lı Kürtleri bile bizden üstün tutuyorlar. Tabi onlar Müslüman ya! Bizde Müslüman’ız Allah’ımız var Muhammet Mustafa’ya bizde inanıyoruz. Olmuyor işte. Tepecikte yaşadıklarını öğrendikten sonra bizim çocuklarımızı okula almamak için her türlü zorluğu pislği çıkarıyorlar. Öğretmenler, çocuklarımıza bazen iyi davranıyorlar, kimi Allah için iyi davranıyor kimisi de bizden korktuklarından çekindiklerinden iyi davranıyor...”

Bazen mahallemizde ufak tefek kavgalar oluyor, diğer mahallelerde olduğu gibi... Başka bir mahallede kavga olduğunda birkaç polis gelir, kavga edenleri, barıştırıyor ve gidiyor. Ama bizim mahallemizde kavga olduğunda, zannedersin ki şehirdeki bütün polisler mahalleye akın ediyor ve mahallede birkaç gün süren sıkıyönetim ilan ediliyor. Hatta çoğu zaman canları sıkılan polisler mahalleye geliyor ve o ya da bu sebeple evlerimize baskın veriyorlar. Çocuklarımız korkuyor. Sebepsiz yere polis eve girmesin diye uğraşıyoruz karşılık veriyoruz vermiyor değiliz, ama buna karşın yine biz suçlu oluyoruz, hakkımızı savunuyoruz kendi çabamızla size kanun var bize yok (...).

Ekmek için sokağa çıkarız bazen. Bazen çıkmayız erkeklerimiz çalışır getirir. Fal bakmak isteriz başkalarına. Fakat kimse durduk yerde gel falıma bak der mi bizde ısrar ederiz biraz. Polis zabıta görse zannedersin ki biz onlara tecavüz

ediyoruz öyle kovalarlar bizi. Kaç babam kaç. Yakalanıyoruz tabi kadın erkek gibi koşamaz Söyledikleri cümle hemen küfürdür. Direk or... diyorlar bize, or... yapsam böyle rezillik çeker miyim? Ama kafada bitirmiş olayı. Azıcık direnssek biz hemen iftira atıyorlar ya da neden öyle dedin kardeşim desek, niye hepiniz “yollu” değil misiniz diyorlar”. Yaşlılarımız falcılık yapıyor. Ama onlar bunu şöyle düşünüyorlarmış biz yaşlıyız genelevde çalışamıyoruz ondan ek iş falcılık yapıyoruz kızlarımız gelinlerimizde fahişelik yapıyorlar zannederlermiş. Şimdi normal kadına böyle desen cinayet çıkar ama bize diyorlar...

Kötülüğün dramatize edilmesi bağlamında damgalama ile ilgili olarak, Çingene çocuklarının eğitim süreçlerinde de birtakım yaklaşımlara maruz kaldıkları da gün yüzüne çıkmaktadır. Yukarıda geçen görüşmecî öğretmenlerimizin aktarımlarına ek olarak Çingene görüşmecilerimizin anlattıklarını burada konuyu daha anlaşılır hale getirmesi için aktarıyoruz. Görüşülen Çingeneler şu şekilde ifade etmektedirler:

“Çocuklar daha ilkokulda okurken bile başarısız yapıyor hep en arkada sırada oturuyorlar. Öğretmene güzellikle sordum, “ben de üzülüyorum onun için, elimden geleni yapıyorum ama ders dinlemiyor ve durmadan konuşuyor, dersi bozduğu için en arkaya oturttum” diyor. İkinci üçüncü sınıfta olsa anlarım bunu vallahi billahi birinci sınıfta ilk hafta bitti ikinci hafta hoca böyle söyledi. Kim üzülüyor kime üzülüyor Çingeneyiz ama salak değiliz. İlk günden en arkaya oturtulmuş. Nereden bildiler ki tembel, nereden bildiler ki dersin huzurunu bozar... sanki Allah mısın sen haşa! E sen zaten ilk günden arkaya oturt sıkı sıkı tembihle.. Şimdi dövme kalktı ama sözler dövmeden beter ve durmadan tembel de, adam niye ders çalışsın ki... Sonrada, anan – baban ilgilenmiyor senle, biz mi ilgileneceğiz diyorlar. Bu tek benim çocuğumda değil sor herkesin çocuğu böyle... Aman Çingene okurda doktor olur sonra sizi eller aman ezin kafasını....iş bu

Hatta bir okul var, Çingene çocukları okulun sınıflarına dağıtmamışlar, hepsini bir sınıfa toplamışlar, başlarına da yaşlı sinir hastası okulun en sevilmeyen hocasını dikmişler. Adam bizim çocuklarla kafa bulur. Bu çocuk niye okula gitsin ki... İlk haftadan ben okumayacağım diye başlıyorlar. Biz de okuldan alıyoruz, çalışmaya başlıyor çocuklarımız. Sonra yolda görmüş öğretmeni, sormuş neden okula gelmiyorsun. O da demiş, çalışıyorum. Öğretmen de beni gördü saydı durdu. Ayıp değil mi bu yaşta çalıştırmaya başlamışsın çocuğunu diye... Ya havle bela...

Gel de anlat. Var bir kızım, okuyacağım dedi. Tamam dedim, okutayım seni... Bayram varmış, çocuk seçerlermiş şiir okutmaya. O da heves etmiş, ben de şiir okuyacağım diye, güzel okur şiiri... Ama sen olmazsın demiş öğretmeni... Orada üstün başın temiz olmalı, cicili bicili ütülü kıyafetler giymelisin, sen olmazsın... Hem de herkesin içinde demiş bunu... Gitmedi bir daha okula kızım...”.

Türkiye’de Çingeneler az eğitim gören, en az başarı gösteren, en az okula devam eden ve okuma – yazma oranları en düşük kesim olarak bilinmektedir. Gerçekten öyle oldukları için mi bu şekilde biliriz, yoksa böyle bildiğimiz / bilmek istediğimiz için mi bu şekildedeler...

1.2.8. Braithwaite ve Birleştirici Utandırma Kuramı

Damgalama Kuramı bazı bilim adamları tarafından bazı yönlerden eleştirilmiştir. Örneğin: Kişinin birincil sapma davranışında bulunmasına neden olan ve aynı zamanda sapma davranışının devamlılık göstermesine neden olabilecek etkenler ile kişinin sapkın bir kendilik algısı ve düzenli bir suç kariyeri geliştirmesine de neden olabilecek etkenler göz ardı edilmektedir. Ayrıca bu teori, toplum tarafından her hangi bir tepkiyle karşılaşmamasına rağmen pek çok insanın neden devamlı suç işlediğini açıklayamamaktadır gibi yönlerden eleştirilmektedir. (Dolu, 2012: 404-405).

Damgalama teorisine getirilen eleştiriler sonucunda bu teoride bazı değişiklikler yapılması gerektiği yönünde görüşlerde ortaya atıldı. Bunlardan en önemlilerinden biri J. Braithwaite (1989) tarafından geliştirilen “Birleştirici Utandırma Teorisi”dir. Braithwaite, kişiye yapıştırılan “suçlu” etiketinin hangi durumlarda suç davranışının devamlılığını sağladığını, hangi durumlarda ise suç davranışını önlediğini açıklamaya çalışmıştır (Dolu, 2012: 385-424).

Utandırma ifadesi, kısaca toplumun bir davranışı onaylamadığını gösteren ve kişinin pişmanlık duymasını amaçlayan sosyal tepkilerdir. Braithwaite’a göre utandırma, ayrıştırıcı (dışlayıcı) da olabilir, birleştirici de. Braithwaite, önceki damgalama teorisinde kişinin suç davranışının devamlılığını sağlayan damgalama, ayrıştırıcı utandırmadır der. Ayrıştırıcı utandırmada ise yanlış davranış onaylanmadığı gibi yanlış davranışta bulunan bireyinde de onaylanmadığına dikkat çeker. Ayrıştırıcı utandırmada suçlu damgası vurulan kişinin toplumla tekrar

bütünleştirilmesi amacı güdülmeyeceğinin vurgusunu yaparken, ayıplanan kişi ve yanlış davranışı bir bütün olarak ele alındığı için kişi hatasını düzeltse dahi kendisine vurulan damgadan kurtulamayacağını ifade eder.

Birleştirici utandırmada ise durumun çok farklı olduğunun altını çizer ve suçlunun kendisi üzerine değil, hatalı davranışı üzerine odaklanıldığını söyler. Ayıplanan da kişi değil, hatalı davranıştır. Birleştirici utandırmada yanlış davranış onaylanmaz, fakat yanlış davranışta bulunan kişinin kimliği, bütünlüğü ve saygınlığı korunur. Birleştirici utandırmada suçlu damgası vurulan kişinin toplumla tekrar bütünleştirilmesine gayret gösterildiğinin ve ayıplanan kişiye hatasını düzelttiği an toplum tarafından yeniden kabul edileceğinin gösterildiğini vurgulamaktadır (Dolu, 2012: 400-414).

J. Braithwaite (1989) tarafından geliştirilen “Birleştirici Utandırma Teorisi” için ilgili alan yazın incelendiğinde temel önermesinin, ayrıştırıcı utandırma, (damgalama) sonraki sapma davranışını ve etiketlenmeyi, sosyal dışlanmışlığı beraberinde getirip arttırırken, birleştirici utandırma ise sapma davranışını azaltır ve toplumla bütünleşmede önemli rol oynar önermesidir (Sokullu – Akıncı, 2012:42-53).

İki utandırma türü her kültürde var olan bir sosyal kontrol mekanizmasıdır (Sözuer ve Topçuoğlu, 2014/a: 27-31). Bu iki utandırma mekanizmasının hangisinin daha yaygın olduğu ve hangi gruplar için hangisinin kullanıldığı noktasında genelleme yapmak yanlış olacaktır. Söz konusu değerlendirmelerden sonra, Birleştirici Utandırma Kuramı’na ve Braithwaite’e (1989) göre damgalama, her zaman ayrıştırıcı olmayabilir, birleştirici yönü ile de kendisini ortaya koyabilir görüşünün söz konusu Çingeneler için gündelik hayat deneyimlerini dinledikten sonra, sosyal hayatta araştırma sahası Çingeneleri için geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü damgalama, davranışa değil bireye veya bireyi de içine alacak şekilde davranışa yöneltilmektedir. Örneğin: araştırma kapsamında Tepecik Mahallesi’nde görüştüğümüz 67 yaşında işsiz 7 çocuklu, ilkokul mezunu uzun yıllar müzisyenlik yapmış olan görüşmeci Çingenelerden biri damgalanan davranışla bireyin özdeşleştiğini anlatmak için şöyle aktarımda bulunmuştur: “Çingene olarak doğmak hani Tepecik’te dünyaya gelmek demek hani bu ellerimdeki benler gibi hani nasıl doğarken bu benler bende vardı ben ihtiyarladıkça karardı şişti. İşte

aynen sanki öyledir. Erkeksen işsiz, hürsüz olarak, kadınsan yani kız olarak doğmuşsan da yollu, çiçekçi, falcı, hani işte cazgır doğmak gibi manalara gelmektedir. Ağzınla kuş tutsan sen yaptığın için suç olur, sen söyledığın için ayıp olur yalan olur.” ifadesini kullanmıştır. Görüşülen 34 yaşında, evli, 3 çocuklu, ilkokul mezunu ve ev kadını olduğunu belirten bir kadın, konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Bizde de camiye giderken, mezar ziyaretine giderken ya da başka durumlarda ya da zamanlarda, mesela kandillerde arınmak, temiz olmak çok önemlidir. Sadece ilişkiden hemen sonra gusül almamak var yani. Ama bu “onlarda” olduğu gibi, çok katı ya da hemen olması, yapılması gereken bir kurala bağlanmamıştır. Büyüklerimizden böyle görmüşüz. Allah bizi öyle de seviyor, böyle de seviyor.

Biz arınmayı kendimiz için yapıyoruz. Allah zaten tertemiz, bizim kirimiz ona ulaşmaz, bulaşmaz. Kimseye de bulaşmaz. Arınma kişiseldir biz de, kişiyi ilgilendirir yani, Senin gusül abdestin var diye başkasına kötülük yapmıyor musun? O abdest sözüm ona senin gusül abdestin seni engelliyor mu? Otuz dört yaşındayım, hayatım boyunca hep birilerine temiz olduğumu gösterebilmek için, anlatabilmek için mücadele ettim, hep bunun savaşını verdim. Gördüğün gibi tertemizim ama nedense ötekinin yanında bir türlü temiz sayılmıyorum”.

Görüşmecinin anlatılarında vurgulanan damgalama şekli, birleştirici değil de ayrıştırıcı bir rol üstlenmektedir. Görüşmeci kendi etnistesinin de bir takım manevi inançları olduğunu vurgulayarak, kendi temizlik anlayışlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Bunda yadırganacak bir durum olmadığını ifade ederek kendi inançlarının gereğini yaptığını ve bu durumun anlaşılması için bu uğurda mücadele ettiğini fakat kendilerinin eylemleri üzerinden değil de kendilerine vurulan damga üzerinden değerlendirildiklerini ifade etmektedir.

Araştırma kapsamında da görüşülen Çingenerden bazıları da, kendilerine yönelik algı ne olursa olsun, bu algıyı doğrulayacak bir davranış sergilememeye özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda Çingene kimliğini, içerisinde yer alınan topluma Çingenerin doğruları üzerinden anlatma çabası içerisinde olduklarını / olacaklarını ifade eden görüşmeciler, çok zorlandıklarını zaman zaman hiç anlaşılmadıklarını ve bu yüzden bazen her şeye rağmen ses çıkarmadıklarını ve sessiz kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Görüşülen ortaokul mezunu, düzenli iş sahibi nadir Çingenerden biri ve bekâr olduğunu belirten 29 yaşındaki bir kadın konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Ben ve kardeşlerim Çamdibi Mahallesi’ndeki okula devam ettik. Babam orada yemiş mağazasında çalışıyordu. Babam daha iyi olur diye oraya yazdırmıştı. Biz okula giderken annem hep “Çingene olduğunuzu söylemeyin”, “Sorarlarsa biz Kayseriliyiz deyin” gibi lafarla uyarırdı bizi. Arkadaşlarımıza Tepecik’ten geldiğimizi hiç söylemezdik.

Babam, hep Çingene olmayan insanlarla bir arada bulunmak isterdi. Hep onlar gibi davranmaya çalışırdı. Onlar tarafından haksızlığa uğrasa bile hiç ses çıkarmazdı. Yemiş mağazasının yanında cami vardı. Yazın oraya devam ederdik, biraz da babam zorlardı gidelim diye... Hani gidelim de bizimle ilgili “bak camiye de geliyorlar” desinler diye zorlardı. Bizde Müslüman’ız, ama bizim üzerine basıp göstermemiz gerekiyor. Ama hep biz eksikiz. Cami’ye başladığımızda imam bizim Çingene olduğumuzu anlamış, babamın yanına gitmiş konuşmuş. Daha on bir – on iki yaşındaydık. Babam o akşam bizi iyice yıkadı. Gözlerimizden yaş gelene kadar burnumuza ağzımıza su çektirdi. Ağladık sızladık, ama babam bize imamın tarif ettiği gibi gusül aldirmişti. İmam Efendi camiye geldiğimizde hiç kimsenin abdestine bakmaz, ama bizi dışarıya çıkarır başımızda durur ve bize tekrar abdest aldırırdı.

Evde babam da abdest falan alırdı kendine göre dindardı, bize de öğretirdi. Bizi horladılar, dışladılar ama ne yaparlarsa yapsınlar, biz namaz da kıldık, oruç da tuttuk, Çingene’yiz diye bize Allahcığımızı bile çok gördüler”.

Araştırma kapsamında görüşülen 28 yaşında, erkek, günlük yevmiyelerle çalışan, evli ve bir çocuk sahibi olduğunu belirten bir görüşmeci ve gruptaki diğer görüşmeciler ortak konuşmalarla şunları söylemişlerdir:

“Ben, Çingene olduğumu yaşadığım çevreden biraz uzaklaşınca hep saklamak istedim. Hani kendi içimde Çingene değilmişim gibi davranıp, Çingene olmamanın mutluluğunu yaşamak ve tatmak istedim. Öyle oldu ki artık inanmaya başladım, sanırım gerçekten biz bir lanete uğramış olabiliriz. Kur’an- Kerimde lanete uğrayan birçok halk var belki de onlardan biri biz olabiliriz yani. Çünkü Çingene olduğunuz anlaşılınca ya da siz Çingene olduğunuzu söylediğinizde, kesin bir şekilde bir dışlama oluyor ve insanlar size tiksintiyle bakıyor. Tamam Gaco dışlıyor hor hakir görüyor ama bunda bir sebep var diyorum ben. İşte o da lanet olabilir.”

Diğer görüşmecimiz şunları aktarmıştır:

Ben de bir insanım... Benimde kendime göre düşüncem, bilgim, görgülerim var. Bir yere giderken gelirken, yani normal yaşantımızda biz de temizleniyoruz. Hatta ben kendime çok bakarım, kendimize dikkat ediyoruz yani. Ama manevi temizlik için abdest meselesi bana çok garip geliyor ve kabul etmiyorum. Manevi olarak kirlenen kişinin temizliği duşla ya da suyla alınan abdestle olacağına inanmıyorum. Buna inanmayan ve Çingene olmayan binlerce kişi vardır. Ama biz Çingene olarak bunu dile getirince bakışlar hemen geçmişten gelen bilgilerle yani bize bakışla, “Vay adi pislik!”, “Vay cenabet!”, “Siz zaten böylesiniz” gibi sözlerle bize sataşıyorlar. Ben annemden babamdan nenemden duyduğum öğrendiğim bu cinsel ilişkiyle insan kirlenmez. Kadının özel hali olursa biterse abdest gerekir.”

Görüşmeci gruba dönerek öyle değil mi siz böyle yapmıyor musunuz, anlatın çekinmeyin bizde Müslüman’ız bize göre bu böyle değil mi şeklinde çağrısı üzerine 41 yaşında evli 4 çocuklu kadın okuryazar belgesi olan görüşmeci:

“Aslında cinsel ilişkiden sonra yani hemen abdest almak bizde yok. Bize Gacolar cenabetsiniz diyorlar ya, biz kendimizin o işten sonra cenabet olduğunu sanmıyoruz ki abdeste alalım. Ama ay hali bitince hemen abdest alırız o başka bir şey yani. Hem İslam akıl dini. Sen şimdi yatmışsın sonra kalk abdest al bu bize doğru gelmiyor. Evet, çoğumuz yataktan sonra abdest almıyoruz. Yani Çünkü gereğini inanmıyoruz.” Bu belirlemelerden, Çingenelerin, kendilerine ait kimlik ve benlik algılarının olduğu ancak kendilerine ait kültürel kodlar üzerinden anlaşılacak yerine damgalandıklarını ve dışlandıklarını ifade etmişlerdir. Fakat bu durumun söz konusu grup için diğerleri tarafından çok yaralayıcı ifadelerle gündeme getirilmesinden dolayı her zaman bir sır gibi saklandığı da ortaya çıkmaktadır. Görüşmecilerin bu minvalde anlattıkları:

“Biz Çingene’yiz, bu gerçek... Bunu bırakamayız, değiştiremeyiz. Çingene’yiz ve biz de insanız ve bu toplumun içindeyiz. Biz artık her şeyi diğerlerinin isteğine uydurma çabasına düşmüşüz. Ya uyduruyoruz kendimizi onlara onlar kabul etmese de. Bazen de babamızdan anamızdan gördüğümüzü yapıyoruz ama saklıyoruz, gizliyoruz. Bizim de her insan gibi kendimize göre düşüncemiz var inancımız âdetimiz töremiz var. Bizimde kendimize göre temiz olduğumuzu imanımızın olduğunu onlara anlatmalıyız. Ama ona ters geleni söylediğimizde bizim birimiz ben yapıyorlar. Çok çalışmalıyız.”

2. ÇİNGENE ETNİSİTESİNDE KİRLİLİK VE SOSYAL DIŞLANMIŞLIK KAVRAMLARININ TAHLİLİ

Bir bölüm öncesinde Etiketleme kuramı ele alınmış, kuramın argümanları çerçevesinde Tepecik Çingenerinin damgalanması üzerinde durmaya çalışmıştık. Bu bölüm içerisinde ise Etiketlemenin sonucu olarak ortaya çıktığını düşünülen “kirlilik” ve “sosyal dışlanma” üzerinde durulacaktır.

Damganın özü, farklılığın vurgulanıp ön plana çıkarılmasına dayandığından ve farklılığın onarılması imkansız olduğundan, dolayısıyla da, daimi bir dışlanmayı haklı çıkaran bir farklılık olmasından dolayı(Bauman, 1998: 92) İzmir Tepecik Çingenerinin tek seçeneği kalmış gibi görünmektedir ki o da sosyal dışlanmadır.

Etiketleme kuramı ile çalışmamızda merkeze aldığımız kirlilik iması ve sosyal dışlanma arasında sıkı bir ilişki vardır. Damgalama kişileri sosyal dışlanmaya iterken, dışlanmışlıkta kişinin toplumdaki kopmasına ve dolayısıyla sosyal dışlanmasına neden olabilmektedir. Bu ekseninde cereyan eden damgalanma süreçleri ile kirlilik yakıştırmaları ve sosyal dışlanma halleri birbirlerini besleyen, biri diğerini netice veren kısır bir döngüye dönüşmektedir. Bunun neticesi olarak kişi kendisine ve yaşadığı topluma karşı yabancılaşmaktadır. Yine bu durumun sonucu olarak hâkim söylem de “damgalıları” sosyal sınırların dışında konumlandırarak kendilerinden daha aşağıda görmektedirler. Bu duruma yansıtması açısından 39 yaşında erkek görüşmecinin aktarımları şu şekildedir: “*Abicim biz ne yapsak kabul etmiyorlar. Genelevde her gün karıya en çok kaçanlar gacolar. Bizimkiler de gider ama keşke saysak 100 tane gacoysa yemin billâh 10 tane Çingenedir. Hoca demiş, kitap yazmış güya, bizim kardeş zinasıyla olduğumuza inanmışlar. Hani bizi nesebi bozuk piç görüyorlar. Ya hadi atalarımız öyle yaptı. Adem kime kaydı. E bak gördün mü onlarda aynı. Ama iş Çingene olunca farklı. Bizi çöp tenekesi gibi görüyorlar. Ekmek Mushaf çarpsın böyle. Sonra bizde vuruyoruz aldırmaçlığa. Freni patlamış BMC kamyonu gibi a—na ko—ruz ortalığın. Yaptığımız ayıp mı günah mı? ayıbın da günahın da Allah'ı. Başka yol koymuyorlar*” Görüşmecinin de ifade ettiği gibi Çingener tarihî ve sosyal nedenlerle damgalanmakta damgalandıkları için dışlanmaktadır. Bu durum birbirini besler mahiyettedir.

Ayrıca, yaşadıkları toplumda farklı görüldüklerinin farkında olan ve bu durumu yaşayan Çingene etnisitesi, başta günlük hayatı çevreleyen durumlar olmak üzere, diğer alanlarda da “kirlilik” yakıştırmalarına ve imalarına maruz kaldıklarını yapılan görüşmelere dayalı olarak söyleyebilmekteyiz. Ancak bu “kirlilik” iması ve yakıştırmalarının kaynağının, Çingenelerin dışında bir durum olarak, toplumun derin yapısı içerisine yerleşerek kök salmış olan çarpık kavrayışlarından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu şekliyle Çingene etnisitesi “kirlilik” yakıştırmaları çerçevesinde dini ve toplumsal yapının belirli bir yerinde konumlandırılmaktadır.

Bataille’ ye göre, kurbanın faileri öldürmenin bir kıyım bir suç olduğunun farkındadır. Ancak failer ortaya çıkacak “ iyilik” uğruna öldürme yoluna başvurmaktadırlar. Bu yönüyle kurban etmenin hedefi “ iyiliktir”(Bataille, 2004: 59). Dolayısıyla, İzmir Tepecik Çingene etnisitesinin başta “kirlilik” olmak üzere çeşitli olumsuz şekillerle sorunlu bir topluluk olarak kavranışında, Bataille örneğinde olduğu gibi iyilikten kaynaklı yüce amaçlara hizmet ediyor olma çarpık toplumsal yaklaşımlarının da olabileceğini söylemek abartı olmayacaktır. Gelen başlıklarda kirlilik kavramı analiz edilecektir.

2.1. Kirlilik Kavramının Tahlili

Kirlilik: Douglas’tan esinlenerek ifade edersek, beden, ölüm ve hayat ve düzene dair kendisinden korktuğumuz ve öğrendiğimiz her şeydir şeklinde genel bir cümle kurulabilir. Kutsal değerleri, bedenimizi, yaşadığımız çevreyi ve düzenimizi kirleten bir sürü şeyden bahsedebiliriz fakat bunların neden kirletici durumda olduklarını açıklamak istediğimizde kir ve kirliliğe dair sağlık anlayışından, kültürlere ait olan değerlerden, antropolojiden ve dinsel öğretilerden yola çıkarak kirletenin özelliklerine bağlı olarak açıklamalar yapmaya çalışırız. Bu bağlamda, Örneğin, bedenle ilgili olarak günümüzde de hala kirli ve kirletici olan/ sayılan biyolojik zorunlulukların, Çiçek Öztekinin 2005 yılında çevirdiği Rebalais ve Dünyası isimli eserde de beden’e dair, dışkılamak, işemek, diğer sümüksü salgıları bedeninin dışına çıkarmanın Antik dönemlerden itibaren de öğrenilen, kirli sayılan ve kirlilik oluşturan ve bulaştığı yeri kirleten, aşağılayan bir durum olduğunu görürüz.

Ölüme dair korku ve öğrentiyi ise Bauman, Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri isimli eserinde, yeni ortaya çıkan alışkanlıklarımız neticesinde

ölmek üzere olan birinin derhal hastaneye kaldırılması eylemiyle ölümün gözlerden hemencecik uzaklaştırılması gereken bir durum olduğunu ve bu durumun sadece cenaze törenlerinde değil, ölüme dair ilk belirtilerin başladığı andan itibaren olduğunu söylemektedir. Bauman'a göre bu yönüyle ölüm, yakışsız, kirli ve kirlilik yaratan bir şeye dönüşmüştür. Sistem ve düzenin devamı ve korunmasına yönelik "Kirlilikle" tanımıyla ilgili olarak adı geçen eserinde Douglas şöyle der, "Bir örüntünün muhafaza edilmesi için ona dâhil edilmemesi gereken şeyler kirlilik ya da pisliktir" (Douglas, 2007: 64).

Görüldüğü gibi kir ve kirleten durumu açıklamak istediğimizde ölüm, hayat, sağlık, din ve düzen, vb. durumları referans alarak açıklamalar yapmaya çalışırız.

2.1.1. Kirlilik Kavramının Ortaya Çıkışında Post Yapısalcı Kuram

Post-yapısalcılık, 20. Yüzyıllarda Fransız ve kıta Avrupa'sı felsefecileri ve teorisyenlerinin entelektüel görüşlerini kapsar. İnsan kültürünün yapılar aracılığı ile anlaşılabilirliğini savunan ve bu görüşlerini özellikle dil üzerinde modelleyen yapısalcılıktan büyük oranda etkilenen ama ondan farklılaşan bir düşünce akımıdır. Bu düşünce hareketi, post-modernizm, anti-humanizm, aydınlanmanın reddi ve var oluşu fenomenolojiden (Sarup, 2004: 27-39) de büyük oranda etkilenmiştir. Aslında Post-yapısalcılık, Ferdinand de Saussure'ün temellerini attığı yapısalcı dilbilime karşı eleştirel nitelikte ayrı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte yapısalcılıkla pek çok ortak özelliğe sahip olması nedeniyle literatürde kimi zaman yeni yapısalcılık olarak da adlandırılmaktadır (Ulusoy, 2012: 118-141). Yapısalcılık kuramının, doğruluğu metin içinde görme ısrarına karşın, post-yapısalcılık doğruluğu, okuyucu ile metnin karşılıklı etkileşiminin bir üretkenlik biçimi olarak sunmuştur. Yani, yapısalcılığın tersine gösterilenden gösterene doğru bir yer değiştirme olduğunu göstermiştir. Böylece, insan öznesinin "örnek" bir bilinç taşımadığı ve dil yoluyla yapılandığı gerçeği, post-yapısalcılığın ayırt edilebilir yönü olarak belirlemektedir (Sarup, 2004: 12-17).

Bu çalışma açısından post-yapısalcılık kuramıyla "kirlilik" söylemini birlikte düşünmemizin sebebi,"kirlilik" söyleminin oluşumunda: Post-yapısalcı kuramın, duyguların üretiminde diğer kültürel gereçlerin oynadıkları role bir önem atfetmelerinin yanı sıra, duyguların dil yoluyla oluşturulan bir doğaya sahip olduğu

yönündeki vurguları ve bunların içsel haller olarak değil de, toplumsal yaşama yönelik özellikleriyle dile getirmeleri etkili olmuştur (Lupton, 2002: 45-49). Buna göre, temel bir duygunun, yani ötekinin belirlenmesi ve sınırlarının çizilerek düzeni koruma duygusunun tetiklediği ve hâkim kültür tarafından üretilen “kirlilik” algısı da, bir söylem pratiği olarak, dil vasıtasıyla oluşturulmakta ve böylece dışarıda bırakılanlarla yani Çingenele mal edilebilmektedir. Dışarıda bırakılanlara karşı dil vasıtasıyla oluşturulan “kirliliğe” ilişkin söylem pratikleri, “onlar ve bizler” arasındaki sınırların oluşmasında ve bariz hale gelmesinde etkili olmaktadır. Böylelikle kirlilik başta olmak üzere tüm duygusal tepkilerde neyin “temiz ve murdar”, “güzel ve çirkin” olduğuna dair algılar ve duyuşlar kültürel kabuller tarafından belirlenmektedir (Lupton, 2002: 57-65). Görüşmecilerimizin pratik hayattan aktarımları anlatılan konuyu açıklık getirecek şekildedir: “Çingeneyiz diye bize olmadık sözü edenler var ya önce pisliğimizden dem vururlar, sonra gıdım gıdım abartırlar dedikleri çirkeflikleri... en son kendileri de kendi çıkardıklarına inandılar. Keşke bir sefercik gelsek gitsek bizi görse ben onu görsem. Sonra bunları söylese ben derim tamam, bir şey görmüş belki. Dilin kemiği yok abam. Her şeyi söyler. Zenginlik fakirlik değil söyledim. Bende güzelim, bende iyiyim, benimde adamım var, çocuğum var, arım var. Kendisi kendi bildiği gibi uydurmuş sonra ona inanmış gider...”. Bir söylem pratiği ile ortaya çıktığını düşündüğümüz “kirlilik” algısı yöneltildiği şeyden önce yani karşı tarafın ne olduğunu nasıl olduğuna bakılmadan “bir bilinç taşımadan” (Sarup, 2004: 12-13) kendinin sınırlarının ortaya çıkması, belirmesi için dil yoluyla yapılanmaktadır.

2.1.2. İzmir Tepecik Çingene Etnisitesinde Tehlike ve Kirlilik İlişkisi

Douglas, kirlilik ve tehlike arasındaki bağıntıyı yani kirliliğin bir tehlike olarak ne zaman ortaya çıkacağı sorusunu, toplumsala dair düzen ve düzensizlik arasındaki etkileşimden hareketle açıklar. Douglas’a göre düzene ait değerler, düzen dışı şeyler tarafından saldırıya uğrayıp düzenin varlığını tehdit ettiğinde bu tehlike durumu artık kirlilik haline gelir. Çünkü toplumu ve toplumsalı oluşturan fikirler çok güçlü normlar etrafında birleşerek bir düzen meydana getirmişlerdir, düzenin, sağlam sınırları, kıyıları ve dâhili bir yapısı vardır (Douglas, 2007: 133-145). Bu yapıya ait olmayan, düzen dışı, dışarıya ait her şey, insan bedenine benzer şekilde

kokuşmuşluğun, çürümüşlüğün ve iğrenmenin kaynağı olan beden sıvılarının bedenden yani kendilerine ait sınırları aşarak dışarı çıktıklarında, çürümüşlüğü ve iğrençliği bedene bulaştırma tehlikesinden dolayı derhal bedenden uzaklaştırılmaları gibi, düzenin kendisini tehdit ettiği için sadece tehlikeli değil, aynı zamanda kirlidir der. Çünkü, tekrar Douglas a başvurarak ifade etmek gerekirse, “ayrımın olmadığı yerde kirlenmeden de bahsedilemez (Douglas, 2007: 196). Kir ve kirletici olma, düzenin dışında, düzene ait olmaması yönüyle düzenin dışında görülenlere iliştririverilir. Bu şekliyle, aslında kirli ve tehlikeli olan, düzenin üretimidir.

Douglas’a göre düzen saldırıya uğradığında tehlike bir kirlilik haline gelir. Kendisinden uzaklaştırılmadığı zaman bulaşarak düzeni tehdit eder, düzeni bozar hale gelebilmektedir. Bu tehlike durumu bertaraf edilirken de hedef olarak doğrudan kişiler değil de, onların eylemleri hedefe oturtulmaktadır.

Foucault’a göre: İktidar ilişkisini tanımlayan önemli görülebilecek şeylerden biride, doğrudan ve aracısız olarak başkaları üzerinden değil, fakat başkalarının eylemleri üzerinden yani “eylem kipi” ne yakın tarzda hareket edilmesinin esas görüldüğüdür. Benzer şekilde, kişileri veya ötekileştirilen bir topluluğu, toplumun hâkim olan grubuna göre daha aşağılarda konumlandırın ve dışlayan “kirlilik sosyal kategorisi” de, çoğunlukla doğrudan ve aracısız olarak “kirli” olarak kabul edilen insanlar üzerinden değil, onların eylemleri üzerinden eylemde bulunan bir durum olarak kendisini dayatmaktadır (Foucault, 2007: 58 - 73).

Yani, doğrudan hedefte olan kişiler ve ya topluluklar değildir, onların yaşam pratikleri değersiz kılınarak toplumun bütünlüklü yapısının devamı için daimi bir “ötekiliğe” kendi kendilerinin eylemleri üzerinden sevk edilirler. Bu hem toplumun bütünlüklü yapısını devamlı yenileyen, tamir eden hem de dışlanan toplulukların “ötekiliğini” bizzat kendilerine yükleyen kendilerini suçlayan fiili bir durumdur (Foucault, 2007: 58 - 73).

Sözü edilen bu kirlilik ve tehlike riski, çok güçlü imajlar etrafında kurulmuş olan ve toplum olma bilincini destekleyen normların yani düzenin dışında olarak konumlandırılan, dışarıdakilere yani “ötekilere” derhal yapıştırılması, verilmesi gereken bir şeydir. Douglas’a göre “ötekilere” yapıştırılan damga, toplumun kendine ait olarak sınırlarını çizdiği bütünlüklü yapısının çözülmesine, bozulmasına, kokuşmasına verdiği tepkinin bir şekli ve düzeni devam ettirme, koruma altına alma

yöntemlerinden biridir. Çünkü toplumun bütünlüklü yapısının korunması ve devamı, tehlikeli, kirli olanın ayrımı ve tanımlanması ve tanınması ile belirginleşecektir.

Ayırma, sınıflama, temizleme, sınır çizmeye yani ötekileştirmeye ve ihlalleri cezalandırmaya ilişkin fikirlerin ve yaptırımların esas işlevinin, bünyesi gereği düzensiz olana düzen dayatma olduğunu savunan Douglas, bir düzen görüşünün yaratılabilmesinin de, ancak, dâhili ve harici, üst ve alt, kadın ve erkek, kirli ve temiz vb. ayrımların abartılmasıyla mümkün olabileceğini düşünmektedir (Douglas, 2007: 27). Abartma neticesinde belirginleşen sınırlarda ötekileştirilen kirliye karşı tahammül etme sınırı daha da düşmektedir.

Yanı sıra, kirliye karşı tahammül sınırlarını düşüren “sadece” toplumun bütünlüklü yapısının korunması ve düzene dair kaygılar değildir. Daha öncesinde bu yapıya katkı sağlayan dinsel sistemlerin de kendilerini duru, tertemiz ve berrak olarak sunmalarıdır. Kirli, iğrenç, murdar şeyler bu sistemlerde sınıflandırılıp, belirlenip serpilme sonrasında topluma ve düzene referans olunmaktadır. Dini inançlar gibi güçlü bir referansa dayanarak kategorik hale getirilen kirlilik yaşamı anlamlandırma saflaşmada arzu edilene ulaşmada da gizil bir güce dönüşür (Kristeva, 2004: 115- 129).

2.1.3. İzmir Tepecik Çingene Örneğinde Senkretik Din Algısı ve Kirlilik

Kirlilik algısı din konusu da önemli bir yere sahiptir. Literatürde Çingenerin dinsel yaşamı hakkında oldukça farklı bilgiler olmasına rağmen, genel olarak Çingenerin buldukları ülkenin dinini kabul ettikleri yönünde bir anlayış vardır (Özkan, 2004: 104). Hangi dinsel inanış olursa olsun “kirlilik” algısının oluşmasında, biçimlenmesinde dinsel inanışlar da çok etkili olabilmektedir. Dine ait değerlerin temsilcisi olarak görülen kutsal nesnelere, kendini iğrencin ve kirlinin üzerinden belirginleştirmeye çalışır (Kristeva, 2004: 102-129). Bu bağlamda kirli ve kirlilik dinsel değerler üretiminin merkezinde yer alır. “Kirli” ve “Temiz” karşıtlığını, dini değerler, “Kutsal” ve “Tabu” olarak sınıflamaktadır. Tabu kavramı kutsalın karşısında olan ve “Polinezya dilinden alınmış olan, temas edilmeleri durumunda tehlike yaratan bir tür kirlenmiş” ve yasaklı nesnelere, insanları veya yapılmaması gereken eylemleri ifade etmektedir” (Arslan, 2003: 40). Lale Arslan’ın 2003 yılında çevirisini yaptığı Dinler tarihine giriş eserinde tabu kavramı tek yönlü olarak ele

alınırken, Freud ise tabu kavramını kutsalı da içine alacak şekilde: Hasan İlhan'ın 2012 yılında çevirisini yaptığı Totem ve Tabu eserinde, terimin iki zıt anlamı üzerinden analiz eder. Ona göre, tabu kavramının ilki, kutsal olan her şeydir. Diğeri tehlikeli, yasaklı olan, kirli anlamlarına gelen kutsalın içindekidir. Tabu kavramı esas itibariyle emirlerde kendini göstermektedir. Aslında ister yapılması emredilmiş olsun ister yapılması yasaklanmış olsun ikisi de tabudur (Freud, 2003: 50 - 71).

Kutsalın korunması, kirlinin ortaya çıkması yani belirlenmesi ve bunlardan uzak kalmak, temas etmemek temas edilmişse de arınmak, temizlenmek dinlerin en temel öğretilerindendir. Dinler, dinsel öğretilerin/ örüntülerin korunması için ona yönelik tüm tehditleri veya ona bulaşmaması gereken şeyleri kirli saymışlardır (Douglas, 2007).

Douglas'ın bu ifadesinde de dikkatleri üzerinde toplayan kelimesi “bulaşma” kelimesi olsa gerek. Bulaşıcı olan kirlilik, dine ait bir yaptırım veya arınma ile hemencecik giderilmelidir. Bu yapılmadığı sürece kirlilik, düzenin sonunu getirecek ve bozacak, kokuşturacak bir tehlike durumuna dönüşecektir. Örneğin Müslümanların “boy abdesti/gusül” olarak adlandırdığı arınma şeklide, cinsel ilişki, rüyalaşma, adet/aybaşı bitimi gibi durumlarda zihinsel ve manevi kirlilik durumunun oluştuğu zannedilerek kirlilikten yani “tabu” dan su ile arınma şeklidir. Bu durumda ki “yıkama”, sadece bir tür hijyen gereği ya da özeni değil, bundan fazlası, zihinsel ve manevi bir kirlilik-temizlik karşıtlığından beslenen “dini bir arınma” biçimidir. Bir tür hal değiştirmedir.

Bu bağlamda aşağıda üzerinde durulacağı üzere kirlilik: gerek toplumsal düzen gerekse de dini değerler açısından, basitçe ifade edilecek olursa, dokunma mikrop bulaşır, hastalanırsın, kirlenirsin şeklinde ki kavrayış biçimimizde olduğu gibi sadece bir sağlığa uygunluk meselesi değildir. Aksine, sahip olunan kutsal ve toplumsala ait değerleri yıkarak, toplumun var olması ya da silinip gitmesi gibi paradoksları bünyesinde barındıran, çok tehlikeli, korkutucu ve bir o kadar da asla izin verilmemesi gereken toplumsal bir kavrayıştır. Bu kavrayış dini referanslara dayandırılarak daha da güçlü hale getirilmiştir. Düzen dışında kalan inanışlar her ne olursa olsun “tabu” kabul edilmiştir. Burada Tepecik Çingenlerinin inanç değerlerini anlamaya çalışarak konuya açıklık getirmiş olacağımızı düşünmekteyiz.

Çingenerler yerleştikleri memleketlerin inancına görüntü olarak sadece inanırlar (Altınöz, 2005: 88). Tarihçi Mustafa Tayyib Bilgin'e göre: Müslüman ya da Hıristiyan olmaları sadece isimden ibarettir. Avrupa'daki kiliselerin birçoğu Çingenerleri mecburi olarak Hıristiyan yapmak için ne kadar uğraşılsa da Çingenerler öz kimliklerini bir nebze de olsa da korumayı başarmışlardır. İslamiyet'e inananlar mescitlere gider, üstelik kendi hocaları bile olurdu. Türk-İslam dünyasının büyük seyyahı Evliya Çelebi'nin bakış açısına göre ise Çingenerler: "Kâfirler ile kızıl yumurta, Müslümanlar ile kurban bayramı ve Yahudiler ile kamış bayramları" düzenlediklerini belirtilmektedir (Altınöz, 2005: 89 - 90).

Yani Çingenerlerin inançsal boyutu ele alındığında dünyadaki bütün Çingenerlerin aynı dine inandıklarını söylemek yanlış olur. Çingenerler hangi ülkede kalıyorsa o ülkedeki fertlerin geneli hangi dine inanıyorsa Çingenerlerde o dine inanmışlardır. Dünyadaki bütün Çingenerler çoğunlukla yaşadıkları ülkelerin inançlarını benimsemekle beraber yaşamlarını inandıkları bu dinler doğrultusunda çeki düzen vermeye çalıştıklarını da söylemeliyiz. İnançla münasebetleri şekerrenge olanlar bulunduğu gibi İslam inancının hâkim olduğu yerlerde "sıkı" dindarlar görülebilmektedir (Altınöz, 2005: 93).

Avrupa'daki Çingenerler Hıristiyan, Türkiye'deki Çingenerler Müslüman'dır. Bu duruma geniş perspektifte incelenirse, İran, Suriye, Arabistan, Türkiye ve Kuzey Afrika Romanlarının hepsi İslâmiyet'i kabullenmiş ve Avrupa'nın Güneydoğusundaki Romanlarında büyük bir bölümü yine İslam dinine inanmış, Avrupa ve Amerika'daki Çingenerler Hıristiyanlığı tercih etmiştir (Özkan, 2000: 21).

Nerede yaşıyorlarsa oranın dini inançlarını benimsemekte zorluk çekmeden kabul etmelerinin dışında yaşadıkları yerin dinleriyle ve mezhep çeşitliliğinin yoğun olmasına göre de uyum sağlayabilmişlerdir. Türkiye'nin batısında yaşayanlar Hanefi mezhebinde olmasına karşılık Doğusunda yaşayanlar diğerlerinin Şafii olmasından dolayı şafidirler. Çingenerlerin tamamını kapsayan bir inanç sistemi mevcut değildir. Çingenerlere has hususi bir dinden de bahsedilememiştir.

Memleketimizde yaşayan Müslüman Çingenerler inançlarında ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan bazıları Bektaşî-Alevî diğer kısmı ise Sünnî mezhebine göre hareket etmektedirler. Bilhassa göçebe yaşam sürenlerin geneli Bektaşî- Alevî, yerleşik yaşam sürenler ise Sünnî Müslüman'dır (Özkan, 2000: 23-24).

Tepecik Çingeneleri kendilerini sünni müslüman olarak tanımlamışlar. Hz. Muhammed'in (s.a.v) ismi anıldığında ellerini kalplerine götürerek sevgilerini göstermişlerdir. Kul hakkına dikkat edilmesini vurgulamışlar. Hırsızlığı günah olarak görmüşlerdir. Ancak ahiret inancı konusunda “ *e vallahi anlatıyorlar gidip de gelen yok. Hep beraber gidince göreceğiz. Ama Allah önce bu dünyayı yaşamamızı emretmiş. O yüzden kul hakkına girmeden insan güzel yaşamalı. Bazen bizden zorluyorlar hayır yapın diye ahrette karşımıza çıkacak diyorlar. Bizim babamızdan atalarımızdan duyduklarımız karşılık beklemeden vermek gerekir. Bize böyle diyenlere biz sen bu dünyada bize kilim ver biz ötede sana atlas halı vereceğiz diyerek kapıların. Sonra çıkıp derler Çingene ahrete inanmıyor, bizler inanmıyor değiliz varsa gidip göreceğiz ama ahret ahret diye diye bu dünyayı geçemeyiz. Biz bu dünyada açılıyor bu dünyada doyuyoruz*” bu konuşmalardan ahirete inançlarının oldukları, ancak kendi hayat tarzlarına uygun kültürel bir din algısı olduğunu görmekteyiz.

Yine Sünni İslam inancında önemli yeri olan cinsel ilişkiden sonra boy abdesti alma konusu yaygın din anlayışına göre farklı bir formatta karşımıza çıkmaktadır. Yine “kirlilik” ve arınma üzerine konuşurken konu sınırlarında cinsi münasebetten sonra arınma durumlarının nasıl olduğu sorulmuş verilen cevaplarda sünni akide de anlatıldığı gibi ilişkiden hemen sonra tüm vücudu yıkamayı çok manasız bulduklarını dile getirmişlerdir. Hemen tüm vücudun yıkanmasını Allah'ın insanların mutlu olması için verdiği zevki, hazzı boşa çıkarmak olarak görmüşler. “Ne zaman yıkanılmalı” sorusuna ise “*camiyeye gideceksen, mezarlığa gireceksen yıkanmadan gidilmez, o zaman hemen yıkanıp abdest almak gerekir*” cevabını vermişlerdir.

Cinsel münasebet sonrası gusül abdesti almayı sünni düşünceden farklı ve biraz daha geniş yorumlayan Çingeneler, kadınlar arasında adet hali ve lohusalığa karşı çok farklı bir bakışa sahiptirler. Adet döneminde kadınlara uğursuzluk bulaştığı görüşünde olan Çingeneler adet dönemi bitişinde bu halde kurtulmak için hemen yıkanarak aynen Sünni akidesinde olduğu gibi abdest alarak temizlendiklerini ifade etmişlerdir. “*Kirli olan kadına kötü ruhların pisliği bulaşır. Kan kesilince biz hemen abdest alırız. Çarşıda olsak yani evden uzak olsak en azından ağzımıza burnumuza su çeker başımıza su az su dökeriz. Eve gelince yine tertemiz abdest alırız. Başımıza temiz beyaz örtü takarız ki komşular bilsin diye*”. “*Biz kirliyken zorda kalmasak*

yemek yapmayız, hamur karılıyorsa başına varmayız, turşu kuruluyorsa yanında bulunmayız. Erkeğimizi çocuğumuzu öpmeyiz. Yani kimseyi öpmeyiz”. Bu zaman zarfında bu kadınlardaki pisliklerin, diğer insanlara bulaşmaması için azami gayret sarf edilmektedir. Çünkü Çingenerlerdeki “temiz” ve “kirlî” inancı bunu gerektirmektedir.

Tepecik Çingenerlerinin ölü hakkındaki inançları bölge halkı inançlarına yakın olmakla beraber bazı farklılıklar vardır. Ölen şahıs kötüyse Cehennem’de yedi gün acı çekeceğine inanmaktadırlar. Bu yüzden ölen ve kötü olarak ölüp imansız gittiğine inanılan kimse için bir kenarda ateş yakarak onun günahlarının ateşte erimesi için yüksek sesle ağlayarak onun adına bağışlanma dilemektedirler. Vefat hastanede gerçekleşmişse zorla da olsa cenazeyi hastaneden alarak eve getirip evinde rahatça uyuyup dinlenip öyle uğurlama uygulamaları mevcuttur. Bu uygulama halen devam etmektedir Cehennemde yedi gün geçirecek olan ölen şahsın yakınları bu korkuyu üzerlerinden atmak ve ölene yardımcı olmak için ölünün ruhuna mevlit okuturlar. Ölen kişinin yedi’si olarak bilinen bu durum İzmir bölgesinde yaygın bir uygulamadır.

Görüşmeler sırasında Çingenerler eskiye nazaran günlük yaşantılarında dinin tesirini şimdilerde daha çok hissettiklerini dile getirmişlerdir. Bu duruma Mahallelerinde bazı tarikat ve cemaatlerin çeşitli adlar altında dini faaliyet gösteren mekânlar açmalarının etkili olduğunu söylemişlerdir. Aynı durum ve etki siyasi iktidar durumu açısından da görülmektedir. Çingene kadınlarının bir kısmı daha önceden başı açık olarak gezerken daha sonradan başlarını kapatmışlar ve erkeklerin bir kısmı ise camiye adımını bile atmazken daha sonradan namaza başladıkları ifade etmişlerdir. Belki de bu durum din esaslı siyasi temsilciliğin gücü ve egemenliği altında ‘ötekileştirilen’ ve ‘dışlanan’ toplulukların, bütüne dâhil olması şeklinde ifade edebiliriz. Kadın ve erkek temsiliyeti ise yine “beden” hakkında meydana gelmektedir: Kadın, bedenine yönelik dini bir emirle, ‘başörtüsü’ takıp hareket ediyor; erkekler ise, dinsel bir pratikle kamusal alan içerisinde, bir başka deyişle ‘öteki’ erkeklerle toplandığı dini mekânlarda namaz kılıyor. Böylece, kimlik inşa etme sürecinde, kadın, bedensel sınırlarında, erkek de kamusal alanda gerçekleşen eylemleriyle dinin pratiklerini yansıtmaktadır.

Julia Kristeva, “Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Bir Deneme” isimli

eserinde (Kristeva,2004: 129-131) “kirli olarak damgalanan nesne ya da fiiller ister simgesel yani düzenle isterse dine ait değerlerle uyuşmayan şeylerle ilişkili olarak tanımlansın, iki tanım arasında bir fark yoktur. Çünkü her ikisinde de kirliliği tanımlayan hâkim söylemle sınırları çizilmiş bir bilgi vardır. Hâkim olan düzen grupları, kendi düzenin devam ve temadisi için bir takım referanslardan güç alarak her geçen gün kendi konumunu sabitleme yoluna gitmiş ve toplumun bütünlüklü yapısında farklılaşma, çatışma ve ötekiliği yaratmıştır” demektedir.

2.1.4. Çingene Bedeninde “Kirlilik “ Algısı

Bireylerin damgalanmaya maruz bırakılmalarının nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilecek olan kirlilik algısı da, temelde “leke”, “iğrenç” ve kirlilik” metaforu ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda “Kir, kirli veya kirlilik olarak algılanan şey ya da düşünce nasıl şekillenmektedir?” sorusunun bariz bir yanıtı olmamakla birlikte, bu yönde bir soruyu yanıtlamak da sanıldığı kadar kolay olmayacaktır.

Mary Douglas’ın Saflık ve Tehlike isimli eserinde ifade ettiği gibi günümüz Avrupa’sına özgü kirlenme fikri ile “ilkel” kültürlerin kirlenme fikirleri arasında göze çarpan iki temel ayrım bulunmaktadır. Bu ayrımlardan birincisi, kirden sakınmanın bizim için bir hijyen yani dokunursak kirleniriz düşüncesinin olması ya da estetik kaygıların olması ve dinsel inançlarla ilintili olmamasıdır (Douglas, 2007: 58- 73). Bu anlamda günümüz Avrupa’sında kir anlayışının dinle ilintisinin kopmasının altında toplumsal yaşamın ve kültürün sekülerleşmesi vardır diyebiliriz. Ancak bizim toplumumuz açısından ele alındığında bazı toplumlarda olduğu gibi dinsel inançların da hala çok etkili olduğunu söyleyebiliriz. Douglas’ın ifadesinde ikinci ayrım ise, bizim kir anlayışımızın, hastalığa neden olan her türlü organizmalar ve maddelere (patojenik) ilişkin bilgimizin tesiri altında olmasıdır (Douglas, 2007).

“Kirlenme” ye dair açıklamalarını bu doğrultuda oluşturan ve açıklamaya çalışan Mary Douglas, sosyal ve kültürel değerler sisteminin bilince dayattığı kir ve kirlilik sınıflamalarının bedenide kuşattığını ve sınırladığını da ifade etmiştir. Douglas, sosyal yapının da kirlenmeye maruz kalan beden üzerinden sembolik olarak okunmasıyla çözümlenebileceğini savunmuştur. Douglas, kirlenme ve kirlilik kavramları üzerinden yola çıkarak toplum yapısı için tehlike arz eden herhangi bir

şeyin toplum yapısının küçük bir yapı taşı (bütünlüklü yapı içerisinde bütünü yansıtan küçükler) olarak tahayyül edilebilecek olan beden için de tehlikeli olarak görülüp kabul edildiğini vurgular. Douglas, Toplumsal düzenin korunması ve devamı adına sınırların korunması ve sabit hale getirilmesi gerektiği ve sınırı aşan tüm hareketlerin toplum tarafından yasaklı/yasak olarak nitelendirilmesi gibi, bedensel deliklerden, gözeneklerden çıkan birtakım sıvılar/maddeler de bedensel sınırlarından taşıkları ya da çıktıkları; içinde kalmaları beklenen sınırları terk ettikleri andan itibaren 'tabu' olarak nitelenmeye başladığı örneğini verir. Dolayısıyla bu tartışmalarla sosyal yapı ve sosyal yapının korunması, düzen ve sosyal sınırların anlaşılması esnasında beden'e bu çabanın bir sonucu olarak toplum tarafından sembolik bir değer kazandırıldığını aktarmıştır. Toplumsal sınırların sembolik olarak bedensel sınırlara dönüştüğünü ifade etmektedir (Douglas, 2007).

Toplumsal sınırların sembolik olarak bedensel sınırlara dönüştüğünün hayat pratiğindeki yansımalarını ve “kirliliğin” Çingene bedenlerindeki sosyal dışlanmışlık algısı halini ve çizilen toplumsal sınırlara tepkilerini görmek açısından saha çalışmalarımız sırasında görüştüğümüz, İzmir Tepecik doğumlu 47 yaşında 17 yıl genelevde çalışmış bir görüşmecinin aktarımlarına yer vermek önemli olacaktır: görüşmecimizin aktarımlarında, görüşmecimizin bedeni hem güç aracı yanı sıra güç üzerindeki mücadeleler sitesi olmuştur.

“Elimde olsaydı bu dünyaya çingene olarak gelmek istemezdim. Ya Rasullallahın gücüne gitmesin ama bizi canının sıkın olduğu dönemde yaratmış. Hiç bir yerde yerimiz yok, kimse adımızı kitapta okumaz. Anam kardeşime Anakadın ismini koymuş büyüyünce çocuklarına ana olsun diye. Bana Akkadın ismini koymuş. Doğduğumda akça pakça süt gibi bir çocukmuşum. Ak olsan ne kara olsan ne Çingene misin b..... Akkadın ak ama talihi kapkara. Genç kız olduğumda hep bu mahalleden gitmek istedim taşınalım dedim ama gidemedik başka mahallede oturacak bir ev bulamadık. Çingene'yiz diye kimse ev vermedi. Zannettiler bizim çirkefimiz onlara saçılacak, bulaşacak. (Bu ifadede kirliliğin bulaşıcı bir şeymiş gibi görülmesi ve toplum algısında Çingenelerle ilgili kirlilik algısının Çingeneler tarafından kabullenildiği göze çarpmaktadır) Çıksak gitsek de zaten yaşatmazlardı. Burası bizim çöplüğümüz herkes Çingene iç içe yaşar gideriz burada. Onlar orada

biz burada. Allah'ın selamını vermezler, bir şey sorsan sert sert cevap verirler ya da doğruyu söylemezler.

Çingene'yiz diye selam vermeyenler, horlayanlar (hor görenler) arkamızdan olur olmaz atıp tutanlar, beğenmeyenler her zaman bize muhtaç olurlar. Hayatının hep müriüvvetleri, mutlulukları bizimledir. (Ne demek istedin biraz açsanız) Evlenecek olur hayatının en güzel anı bize koşarlar düğünlerinde çalalım diye. Hani bizi beğenmeyenler nerede? Orkestrada (verilen paraya göre bazen dansöz kızlar olur). Düğünlerde herkesin önünde oynayan o kızlara para takıcaz diye bazıları sıra kollar, dokunmayın ulan! hani biz cenabettik şimdi hani Çingene kirliydi dinsizdi. Sizin dininiz size hatunun göğsünü ellemeyi mi emreder. Düğün bitti mi? Evlenirken kim var güzelim biz varız. (Hepimiz Âdemin evlatlarıyız). Akşam gerdeğe girdiler baron tutturdu erkek çocuk hadi gözün aydın. Çocuk geldi sünnet yaşına hadi bakalım gidelim Çingene mahallesine şimdi. Neden gidelim? Çünkü Cumartesi akşamı yine orkestra lazım Pazar gününe davul zurna üstü açık araba ya da at lazım, atın önünde göbek atacak güzel kız lazım, bunların hepsi kimde var işte beğenemediğin Çingenelerde var. Hey ya Rabbim Rasullallahım! Hani ne gerek var itmeye kakmaya aşağılamaya bizde insanız be gülüm. Bak hayatının her köşesinde illa ki bize düşüyorlar. Ramazan gelir Allah'ıma kalkacak Oruca "sahur" da bizim çocuklar çalar davulu güm güm haydi kalkın "sahura". Cennete gitse Çingene'nin eli var. Şimdi ben Çingene'yim günahlıyım ayıptıyım benimle her haltı yiyen Gaco tertemiz sabi, sübyan ha. ... oradan, ... ben bu adaleti düzeni. Ben cehennemlerde yanayım o uçarak cennete gitsin. Şimdi devam edeyim oğluma, Adam evlendi, oğlu oldu oğlan büyüdü, oğlanın içi gımgım eder durur. Haydi, aşağı mahalleye (genelev) milli olacak kimin elinde eh işte orasını demeyeyim, Merdi Kıpti şecaatin arz edeyim derken sirkatin söylemiş.(Görüşmeci grubumuz 7 kişiydi aynı anda gülüşmeler oldu. Çingene dilinde bazı kelimelerle konuştular sonrasında devam et be ne olacak isim yok resim yok dediler) Ama gerçek bu. Hiç kimse isteyerek namussuzluk yapmaz. Anaları kaçarlar bizden aman bunlar Çingene diye ama biz iç içeyiz aslında. Anasının ilklerinde babasının ilklerinde oğlunun ilklerinde hep Çingeneler var. Görüldüğü üzere toplumun, kendi içersinde kabul edilse de edilmese de bütünlüklü bir yapısı var ve bu yapı devam edip gitmektedir. Ötekileştirilen Çingene etnisitesi ve bedeni zannedilen tam aksine zihin dünyasında olmasa da gerçek dünyada kendisini

ötekileştiren ile iç içedir. Toplum kendine göre yapmayı ayıplı, yasaklı gördüğü uygun görmediği bazı işlerde alt sınırlarda konumlandığı ötekine müracaat etmektedir. Görüşmecilerimizin aktarımlarına devam ediyoruz.

(İlk deneyimini yaşayacak olan Gaco genci size denk geldi mi?)

Açtırma bana eskileri hafız selime 3 altın verdim günahlarımı affetsin diye. (Hafız selim mi affedecek günahları?) Ben bilmem öyle gördük öyle yaptık. Emekli olunca emekli maaşından yaptım, verdim, Hani haram para olmaz denilir ya onun için.

Bu ifadelerden Çingenlerin diğerleri tarafından kabul edildiği şekliyle değerleri olmayan bir topluluk olmadığını anlayabiliyoruz. Hakim kültürün değerlerine uymasa da kendilerine göre dinsel inançlarının ve değer yargılarının olduğunu görmekteyiz.

“17 yıl genelevde çalıştım. Gacolar gelir kısıla büzüle, genelevde ince yağsız olanı gözleri ahu olanı arar. Bizi arar beni arar Çingene olmak orada aranır vasıftır, dışarıda yüzümüze bakmayan orada bize karşı süt döken pisik gibi olur. Hiç nazımız cazımız olmaz bizim de erkeğimize karşı Çingenler erkeğine saygı duyar. Dışarıda bizim yüzümüze bakmayan baksa bile pis pis gülenler sırtanlar sözüüm ona aslan parçaları yatakta kedi kesilir. Her tarafımıza saldırırlardı kedi gibi miyavlıydılar. Nerde o dışarıdaki halleri? Nerde Çingene? Nerde bizim uğursuzluğumuz, Pislüğümüz? Düştü mü kapıma, yatağıma elletmezdim her yerimi yalvarırdı azcık göğüs açayım diye hayır derdim. Bir dokunayım bir bakayım bir öpeyim diye kızanı gelmiş köpek gibi havlardı. Ama açmazdım, elletmezdik. İşte orayla gör işini bas git.

Bu ifade de dışlanmışlığa karşı tepkinin dışavurumu vardır, sözü edilen kişi, bedenini kendi kontrolü altında olduğunu ve fırsat bulmuşken kendisine çizilen toplumsal sınıra bir tepki olarak kendi bedenini sınırlandırarak göstermektedir.

Ben anlardım bize önyargısı olanı dışlayanı. Ama zamanla da tanırdım bilirdim iyi insanları. Onların yeri bambaşka onlarla isterdim dışarıda muhabbet edeyim. Emekli olmamı sağlayan böyle bir müşterimdi ne iyi adamdı Allah Razı olsun bana hayatı öğretti. Avukat falandı...

İşi bitti mi kaçarak giderler buradan zannedersin silahla içeri sokmuşuz onları. Bu kaçış aman ha başkaları görmesin başkaları duymasın bilmesin kaçışı. Hem

keraneye gelmişsin bu kötü bir iş, birde kalkıp Çingeneyi Kaçak çalışan travestiler vardı onlarında bazısının güzelliği bir içim su olurdu onlardan çıkanla bizden çıkan daha ayrı bir çıkardı: zannedersin biz onları Kapıdan çıktı mı başı önde direk dışarı. Şimdi çoğu yıkıldı ama çıkınca etrafta küçük küçük banyo evleri, hamamlar var hemen oraya gidip abdest alırlardı.” Douglas’ dan hareketle Çingene olmayanların yaptıkları bu ilişkiden sonra direk hamama gitmeleri zihniyet dünyalarında ki “kirlilik” den somut olarak kurtulmak istemeleri anlamına gelir. Farklı etnisiteler arasında saflık ve kirlilik kavramları önemlidir. Sınıflandırmada bunlar göz önünde tutulur. Douglas’a göre, toplumun üst tabakalarında yer alanlar ile özellikle Brahmanlar ve rahipler “saf” olarak bilinir. Toplumsal sınırın daha aşağılarında konumlandırılan ve bulaşıklık, berberlik ve çöp toplama gibi kirli işleri yapanlar da “kirli” olarak değerlendirilirler. Saf tabaka kendilerini mümkün olduğunca kirli tabakadan uzak tutmaya çalışır. Bir temas ve yakınlaşma halinde derhal o “kirlilik” uzaklaştırmaya çalışılır. Kültürler arasında fiziksel ve manevi temizlik, kirlilik oldukça önemli bir ölçüttür. Cinsel ilişki sonrasında dinsel referansla insanların kirlendiği dini ifadesiyle cünüp olduğu bilinen bir durumdur. Ancak konumuzu ilgilendiren ve dikkat çekici yönü Çingene bireyle ilişkiden sonra yaşanandır şimdi bu hususu aktarmaya devam ediyoruz. *“Onların şeyine mezhebine göre Çingene’yle ilişki yaşadysan, iki kere abdest gerekir hem ilişki yaşayıp cenabet oldun hem Çingene’yle seviştin diye. Gacolaraya göre, bu günahı kurtulmak için tuğlayı ayağının altına alacaksın o tuğla eriyip yok olan kadar yıkanacaksın. Duyduğumda ne güldüm be... . Eh be adam erir gider, günahı eriteceğim diye”.*

Anlatıcının ağzından direk aktardığımız bu ve benzeri anlatılarda, Çingene diğerleri tarafından kışkırtılmış bir formda manevi olarak kirli sayıldıklarını görmekteyiz. Çingenelele yaşanan ilişki neticesinde gelişen bu kışkırtılmış kirlilik hali diğerleri tarafından tehlikeli ve hemen kurtulması gereken bir durum olarak anlaşıldığını gözlemleyebiliriz. Çingenelele kirli olarak inşa eden düzen mensubu bireyler bu manevi kirlilikten kurtulmak için somut tezahür noktalarından biri olarak hamamlara koşmaktadırlar.

Bireylerin cinsel hazları için söz konusu yere gitmeleri ve orada ilişki yaşamaları ve sonrasında temizlenmek için vakit geçirmeden banyolara gitmeleri, Douglas’ın kirliliğin tehlike oluşturan boyutu olarak açıkladığı “bulaşma” riskini

düşündürmektedir. Kirli sayılan sınıftan birinin bedeninde ilişki yaşamış ve kirlenmiştir. Abdestlenme ritüeli ile sözü edilen “kirlilik” ten arınma ve günden temizlenme edimini yerine getirerek düzenin devamı ve bozulmasının bir an evvel önüne geçme heyecanı vardır. Ancak elbette ki bu arınma ve temizlenme normal bir ilişki neticesinde meydana gelen kirlilikten daha farklı olmalıydı. Yukarıdaki görüşmecinin aktarımlarını Çingene olmayan hamam işletmecisi görüşmecinin anlatımları ile genişletmek istiyoruz.

“Kirlilikle” ilgili olarak konumuza yardımcı olması açısından Tepecik semtinde uzun süre umum banyo işletmeciliği yapmış olan Yunanistan doğumlu 74 yaşında şu an emekliliğini yaşayan (görüşmek istememize bir anlam veremediği için uzun süre görüşme taleplerimizi reddeden sonrasına ricamıza olumlu cevap vererek bizi mutlu eden) erkek görüşmecimiz şunları aktarmıştır:

Uzun süre Tepecikte hamam işletmeciliği yaptınız. İşletmenizi burada açmanızda özel bir sebep var mıydı? Yaklaşık olarak 45 yıl işletmecilik hayatınız olmuş ve yoğun olarak Çingeneleşenlerin yaşadığı semtteydiniz onların kirlilik temizlik tutumları ve manevi temizlik sayılan abdeste bakışları ya da bu konularda sizin onlara bakışınız onlarla ilgili deneyim ve tecrübeleriniz nelerdir.

“Şimdi biz bir yönüyle Avrupalı sayılırız. Türkiye’de çok şehre gitmişliğimde var. Nerede bizim Göçmenlerimiz varsa hemen belli olur. Evleri, bahçeleri, harımları tertemizdir, düzenlidir. Boyalıdır. 1990’da Todor Jivkov zamanı gelen Göçmenlerde var onlarda aynı şekildedir. Biz yemeyiz içmeyiz evi barkı tamir ederiz. Çok para olduğundan değil yani. Şimdi bu Romanlarda bizim tam tersimiz. Biz bulduğumuz parayı ev bucağ yaparız ya da olanı güzelleştirmeye çalışırız. Onların böyle derdi yok. Bu gün olanı u gün yerler. Eve çeki düzen vermeye de ya da evimiz olsun diye çok bakmazlar. Başını sokacak bir baraka buldu mu Onlara yetiyor. Biz Yunanistan’dan geldik. Bunların çoğu da bizim oradan gelme. Onlar da Avrupa gördü ama Orda da aynı böyleydiler. Yani kendilerine göre temizdiler diyeyim. Ben uzun süre işsiz kaldım iş bulamadım. İş yok karı yok canım sıkkın. Bir gün geldim buraya (biraz duraklayıp içten bir gülüşle) düzdüm birini. İşim bitti çıktım, ulen abdestlenecem doğru düzgün bir hamam yok. Tamam dedim ben o gün abdestsiz yürüdüm gittim. Gel zaman git zaman bir küçük bir umum banyo açtım. Havlular tertemiz, içeriyi hafta bir beyaz kireç yapardım. Kısa zamanda tuttu bizim yer.

Genelev büyüdü genişledi herkes bilir oldu bizim işler bizim işler arttı. Umumhaneye giden koşa koşa bize gelirdi. Cenabet olmuş yıkanacak. Hatta ben Gusül nasıl alınır diye dört duvara tarifini asturdum. Herkes çok beğendi hani. İçerde her milletten insan çalışırdı. Çingenelerde çalışırdı. Onları düzenler banyoya gelince vaktine göre 3,5,7,11, sefer gusül alırdı. Hani nesebi sonra bozulmasın diye.(Nesebi nasıl bozuluyor ki) Hani Çingene'yle yatınca , yapınca. Sonra evlenecek kendi eşiyle de şey yapacak. Çingeneciğin şeyi işte kendi karısına geçmesin bulaşmasın diye.

Görüşmecinin anlatılarını burada analiz etmek yerinde olacaktır, Douglas'a göre: "ötekine" bulaşma ve karışmadan dolayı düzenin bozulması tehlikesi ve korkuları var olmuştur. Bundan dolayı düzenin korunması ve devamı için ona yönelik bir takım şeyleri veya ona bulaşmaması gereken her şey kirli olarak görülmüştür. Çingene olmayan Çingene ile ilişki yaşamıştır aslında bir tür "bulaşma" meydana gelmiş ve "tehlike" oluşmuştur. Normal dışılık yaşanmıştır.

Yine Douglas'dan devamla: Normal dışılığın "kirli" ve "bulaşıcı" sayıldığı ve bunların düzene ait bir tehdit oluşturduğunda ilkel toplumlarda bile kontrol altına alınmaya çalışıldığını açıklamıştır. Batı Afrika kabilelerince benimsenen: aynı rahimden iki insanın çıkamayacağını kabul eden bu yüzden ikiz doğan çocukların doğduğu anda öldürüldüğü anlatır ve böylelikle toplumsal düzeni tehdit eden normal dışılığın ortadan kaldırılmaya çalışıldığını bahis eder. Normal dışılık ister fiziki, ister manevi olsun düzene karşı bir tehdittir ve önüne geçilmesi gerekir.

Douglas'ın dikkat çeken ifadelerinden biri de,"bulaşma" kavramıdır. Bulaşma kavramı, gerek cinsel ilişki neticesinde üstte geçtiği şekliyle ve gerekse diğer Çingene olmayan görüşmecilerimizin aktardığı şekliyle: Tepecik mahallesinde geçerken Çingene olmayanların bir takım dua ve sureler okuyarak o mahalleyi bir an evvel terk etmek ve o mahallenin uğursuzluğunun üzerlerine geçmesini engellemek istemeleri: Batı Afrika toplumlarında olduğu gibi belki fiziksel değil ama metafizik bir ritüelle ve bir arınma ile "kirliliğin tehlikesinin" giderilmesi eylemi vardır. Hamam işletmecisi olan görüşmecimizin aktarımlarına devam ediyoruz:

"Ben o zamanlar Müftüye sordum Çingene ile şey edince temizlenmek için değişik bir şey yapmaya gerek var mı? ?öyle bir şey var mı dedim zina zinadır ama onlar pis ya belki hastalık daha çabuk bulaşır falan demişti. Ben halk bize gelip "kırmızı tuğla eritene kadar yıkanmak gerekir" diyor falan dedim. Müftü efendi

s...lemedi. Tabi giden su bizim. Bende başka bir hocaya sordum İmam Birgivi'den fetvayı verdi. Normal halk ile 1 Gusül. Çingene ile olursa içleri rahat etsin diye 3-5-7-11 en fazla 11 sefer yıkansın. Daha fazla yıkanmak haram olur dedi". Yine bu aktarımlar da vurgulanan artık nasıl bir çekinceyse maddi kirden ziyade Çingeneliğe ait manevi kirden korunmaktır. Yine aklın ve kalbin rahatı için normal dışılıktan yine normal olmayan ritüellerle kurtulmak isteği yatmaktadır. İslam'ın bu konuda yani biriyle yaşanılan bir ilişki sonrasına manen temizlenmek için ayrı ayrı kategorileri yoktur. Ancak buradaki halk kültü dinsel inançların önüne geçmiştir. Değişik bir inanç oluşmuştur.

"Çingenelerde bizim hamama gelip yıkanırlandı. Onlara saat 11 den sonra gelin derdim. Hani diğer müşteriler rahatsız olmasın diye. İlk zamanlar evde sıcak su bulmak zordu onun için Onlar normal yıkanmak için gelirdiler. Onlarda cenabetse bizim gibi abdest alırlardı, ama çok dikkat etmezlerdi. Erkekleri çok bilmem ama hamam haftanın bazı günleri sabah saat 5.00'dan 11.00 'a kadar kadınlara olurdu. O zaman aybaşı olanlar isterse şeyde çalışsın gelip güzel güzel abdest alırlardı. Çingeneler aybaşından sonra abdestine çok dikkat ederdi. Bizim hanım hep anlatırdı bana. Ben çok takdir ettim. Olsun belki çıkıp oraya gidecek ama dinini yerine getiriyor."

Yukarıdaki anlatılarda, hâkim unsurlar tarafından gerek ötekiliğe bağlı olarak gerekse yaptıkları işe bağlı olarak önyargı ile yaklaşılan, dışlanan ve "kirli" ve "tehlikeli" olarak görülen Çingenelerle diğerleri açısından dinsel inanışlar ve kültürler ve manevi arınma araçları açısından çok bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Örneğin Gacoların ve Çingenelerinde "boy abdesti" ya da "gusül abdesti" olarak adlandırdıkları ve cinsel ilişki, rüyalanma, adet ya da aybaşı bitimi sonrasında söz konusu olan "manevi kirlenmişlik hali", su ile giderilebilmektedir. Ancak hakim unsurun zihinsel algısında toplum sınırının daha aşağılarında konumlandırılan Çingenelerle temas halinde bu durumdan kurtulmak için daha fazla çaba sarf etmek gerekiyor. Ancak her iki etnisite içinde, su ile yıkanma temelinde ek olarak dini öğretiler olan niyet etmek, ağza ve buruna su çekme edimleri vardır. Kirlenmişlikten uzaklaşmayı ifade ederken, sadece sıhhî açıdan ya da bedensel temizlik açısından değil, aynı zamanda ve belki de daha çok zihinsel ve manevi temizliği içermesi ya da

zihinsel ve manevi kirlilikten arınmayı/ kurtulmayı içermesinden dolayı iki taraf içinde önemli görülmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünü yine araştırma kapsamında görüşülen Çingenerin, günlük yaşantılarında özel anlamda “kirlilik” algısı ve genel olarak da Çingene olmanın, “Gacolarla” ilişkilerinde nasıl belirleyici olduğunu ortaya koyan görüşmeci aktarımlarına yer veriyoruz. Çingenele yönelik “kirlilik” algısına ilişkin olarak araştırma kapsamında yer alan 34 yaşında, evli, 3 çocuk sahibi, ilköğretim mezunu ve ev kadını olduğunu belirten bir kadın görüşmeci şunları belirtmektedir:

“Her şey onların elinde... Temiz olanlar onlar, dürüst olanlar, ahlaklı olanlar onlar. Bizim hiçbir şeyde, hiçbir yerde yerimiz yok, olamaz da. İnsan bu, kirlenir; üstü başı kirlenir, vücudu kirlenir, ahlakı da ruhu da kirlenir. Herkes kirleniyor. Çingener de kirleniyor, ama bizim kirlenmemiz içler acısı. Herkes suya girip çıkıp temizlenir, yani suya girer temizlenir. Abdest alır, gusül alır, arınır. Elbisesini, eşyalarını makineye atar, yıkar temizlenir. Ama bizim temizlenmemiz olmuyor. Abdest de alsak, hâşâ zemzemi bulup da onunla yıkarsak, yine bize kirli gözüyle bakıyorlar.

Otuz dört yaşındayım. Hayatım boyunca hep birilerine temiz olduğumu gösterebilmek için, anlatabilmek için mücadele ettim, hep bunun savaşını verdim. Ama inanan olmadı. Olduysa da çok az kişi oldu. Çingene misin, kirlisin. Sonunda diyorum ki, canıma tak etti, kirliyim, pisim. Söyleyin. Hâşâ... Allah'ınızın suyu bizi arıtmaya yetmedi. Allah'ın suyunu da kendilerine benzettiler. Kim kirli, kim temiz bilinir bir gün...”.

Çalışmanın bu aşamasında, damgalanmaya, kirlilik algısına neden olan Kirlilik ve Çingene Bedeninde “Kirlilik” Algısı bağlamında değerlendirmeler ve belirlemelerde bulunulmuştur.

2.1.5. Farklılaşma-Çatışma ve Ötekileştirilen Çingene Etnisitesi

Başta belirtmek gerekir ki, ilgili literatür incelendiğinde insanlar arasındaki uzlaşmazlık ve çatışmaların temelinde genellikle kişiler arası farklılaşmaların, sosyal statülerin, beklentilerin, çıkar kaygılarının vb.neye dayalı durumların önemli rol oynadığı gözlenmektedir. Oysaki tam bir kolektif birlikteliğin de yine, tek tip görünüm arz eden benzerler arasında değil, ancak çeşitli renkliliklere, farklılıklara

sahip olan unsurlar arasında mümkün olabileceğinin de sıkça dile getirilmesi dikkat çekicidir. Arslantürk ve Amman *Sosyoloji/Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler* adlı çalışmalarında bu konuyla ilgili olarak, şu tespitte bulunmuşlardır: “En ilkel topluluklardan günümüze kadar uzanan tüm insanlık tarihi, diğer canlılardan farklı olarak insanın, ‘üniform’ (tek tip) bir yapıda olmadığını göstermektedir. Bu ‘üniform’ olmayışın, yaş, cinsiyet, vücut yapısı, zekâ düzeyi vb. ‘tabii’ özelliklerinin yanı sıra, servet, eğitim, itibar, nesep vb. ‘sosyal’ nitelikleri de vardır” (Arslantürk ve Amman, 2009: 357). Kısaca, insanlar arasında tarihin ilk günlerinden itibaren beden’e dair yani cinsiyet, ten rengi, bedensel güç veya güzellik gibi veya soy bağı, etnik kimlik ve ekonomik imkânlar ve sosyokültürel avantaj ya da dezavantajlardan dayalı farklılaşmalar hep var olmuştur ve var olmaya da devam etmektedir.

Çatışma ise kısaca maddi ve manevi amaçlar veya çıkarların farklılaşmasından doğan en az iki grubun karşı karşıya gelmesi ve uyuşmazlığı olarak tanımlanabilir. Yine Arslantürk ve Amman (2009: 343)’ın eserlerinde ifade ettikleri gibi, çatışma süreci içerisinde, çatışan tarafların amaçlarının farklı olduğu ve sonucunda maddi ve manevi amaçlarında uzlaşmazlıkları çok açıktır. Çatışma durumu ise üç şekilde cereyan etmektedir:

- 1.Sözlü çatışma, 2.Şiddetin kullanılmadığı fiili durum (grev tehdidi gibi)
- 3.Şiddetin kullanıldığı aşama(yaralama, bombalama, kundaklama gibi).

Söz konusu Çingenelerin aktarımlarından ortaya çıkan sonuca göre, Çingeneler farklılıklarından dolayı iktidar organlarınca kendilerine karşı olan önyargılardan dolayı kolluk kuvvetleri tarafından zaman zaman, ki suçlu içlerinden bir kişi dahi olsa geneline şiddet uygulandığını bunun neticesinde ise mahallede çıkan olaylarda durumun ne olduğu sorulmadan ne olursa olsun herkesin de kolluk kuvvetlerine karşı direnç uyguladıklarını dile getirmişlerdir. Diğer kesimler tarafından da sadece Çingene olmalarından dolayı gerek sözlü gerekse hal ve tavır ile şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

İnsanlar arasında çok çeşitli sebeplerden ötürü uzlaşmazlık ve çatışma durumu ortaya çıkabilmektedir. Zira Tarih bilimi büyük ölçüde savaşlar tarihinden oluştuğu için bu durum farklı boyutlarıyla sosyal bilimlere de sıkça konu edilmiştir.

Sosyal yaşam ahenkli bir bütünlüğü gerektirmekle birlikte, zaman zaman çatışmalar gündeme gelebilmektedir. Ama bu noktada esas olan, çatışma yönetimi

anlamında sürecin doğru yönetilebilmesi ve neticelendirilebilmesi olmalıdır. Zira hiçbir olayda ya da durumda, hiç kimse yüzde yüz haklı ya da yüzde yüz haksız olamaz. Neticesinde her olayın ya da durumun, belirli oranlarda haklı, belirli oranlarda haksız tarafları vardır. Zira insan zaten mutlak adalet duygusundan yoksun bir varlıktır.

Çatışma yönetimi sürecinde, taraflar arasında sağlıklı bir iletişimin tesis edilebilmiş olması ve empatinin varlığı, bir anlamda işin seyrini değiştirmiş olacaktır. Yani, birbirlerini anlamaya çaba sarf eden ve bunu sağlıklı bir diyalog ve çözüm süreci ile mümkün kılmak isteyen bireyler ancak sorunları çözümleyebileceklerdir. Oysa tarafların sürekli birbirlerini suçladıkları ve söz konusu olan durum her ne ise, o durumun bir diğer taraftan kaynaklandığını düşünmeleri, çözümden ziyade daha fazla sorunu beraberinde getirmiş olacaktır. Zira hiç kimse sadece farklı olduğu ya da diğerlerine benzemediği / onlarla birebir aynılık taşımadığı için ötekileştirilmeyi hak etmiş olmayacaktır. Bu bağlamda burada bir takım sosyolojik tartışmalarla çalışmamızın farklı bölümlerinde kısmen yer alan ‘Öteki’ yi biraz konumuz sınırları dâhilinde açmak istiyoruz:

‘Öteki’ nin kim olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve kurgulandığına dair insanlık tarihinin başından başlamak suretiyle yapılan birtakım incelemelerle, araştırmalarla birçok yorumlar geliştirilmiştir. Hatta sosyolojiden, felsefeye psikolojiye, edebiyattan siyasete ve dahi dini ilimlere kadar birçok bilim dalı çalışmalarla ‘biz’ in karşısında ‘öteki’ nin kurgulanışı ve içerdiği anlamlar üstüne yoğunlaşmak istemişlerdir. En somut şekilde “biz” den olmayanın bizim dışımızda olanın somutlaştırılması, görünür kılınması olan ‘öteki’ pek çok nitelendirmeyi de bünyesinde barındırmaktadır (Scnapper, 2005).

“Üretim ilişkilerine, tarihsel ve toplumsal koşullara, kültürel sistemlere bağlı olarak, toplumlar farklı çıkar ve çatışma bloklarında yer alırlar... Toplumlar varlıklarını sürdürmek için hep ‘öteki’ ni üretmiş, kimliklerini ‘öteki’ nin karşıtlığı ile sürdürmüşlerdir... en ilkel toplumlarda bile toprak, ganimet, köle ele geçirmek için ‘öteki’ üretilmiştir... Tarihte toplumlar arası ilk farklılaşmalar bazı toplumların yerleşik tarıma geçmeleriyle gerçekleşmiştir” (Kaçmazoğlu, 2002: 216-218).

Tarih boyunca insanlar ve toplumlar arasında gözlene gelen ve kaçınılmaz kabul edilen farklılaşma ve ötekilik olgusu her an çeşitli sebeplere bağlı olarak her

devirde ortaya çıkmaktadır. Bizim de bu çalışmamızda bir yönüyle yapmak istediğimiz, ötekiyle ilgili olan birtakım temel saptamaları konumuz sınırlarında, sosyal dışlanmışlık algılamaları bağlamında basit bir şekilde ortaya koymak suretiyle, ötekiliğe iliştilen özelliklerden bazılarını değerlendirerek, öteki 'ligi (Çingeneliği) devam ettiren/ sürdüren yapıyı irdeleyebilmektir

Kültürel ayrışımın tezahürü olarak 'öteki' tanımlanmış ve olumlanmış bir çizginin dışında kalmışlığı göstermektedir (Bilgin, 2007: 45-49). "Zygmunt Bauman'da öteki ve biz kavramlarını tartışırken, 'dostlar ve düşmanlar vardır, bir de yabancılar vardır' der. Özellikle de yapısalcı yaklaşıma göre kişilerin düşüncelerinin dil üzerindeki bazı karşıtlıklar yoluyla şekillendiğini ifade ederek, kişilerin yeni karşılaşılan durumları dost-düşman, içerisi-dışarı gibi karşıtlıklar yoluyla algıladığını ifade eder (Bauman, 2003: 78-82). Ne var ki 'öteki'yi ilk aşamada bu karşıtlıkların tekabül ettiği bir kategoriye sokmak güçtür der. 'Yabancı' ya da 'Öteki' kararsızlığın, muğlaklığın kişileşmesidir. Modernite muğlaklığı yok etmeyi, anlamlandırma sorunlarını en aza indirmeyi ve böylece kesin olmayan olguları azaltmayı temel almaktadır. Modernite'nin bu amacına uygun olarak 'öteki' bir kategori içine dâhil edilir ve bu da 'düşman' kategorisi olur. Çünkü 'Hiçbir şey olmadıklarından, her şey olabilirler. Zıtlıkların düzenleyici gücüne bir son verirler. Zıtlıklar bilgilenmeyi ve eylemi olanaklı kılarlarken, kararsızlıklar çaresizliği ve de düzen bozmayı hedef alırlar. Hem zıtlıkların ve kararsızlıkların yarattığı çaresizlikten hem de modern toplumların kesinliğe verdiği önemden dolayı 'öteki' her zaman düşman kategorisine yerleştirilir" (Özçalık, 2008).

Saha çalışmalarımız sırasında da görüşmecilerimiz ısrarla yaşadıkları duruma bir anlam veremediklerini vurgulamışlar ve kendilerinin hiçbir yere koyulamadığını ve kendilerinin mutlak düşman gibi görüldüğünü anlatırken sanki söz birliği etmişçesine Türklük ve Müslümanlık vurgusu yaptıktan sonra hayat pratiklerinden deneyimlerini aktarmışlardır.

"Biz Türk'üz, Müslüman'ız. Hepimiz sırası gelince canla başla düğünle askere gideriz. Her milletin kötüsü iyisi vardır bizimde kötülerimiz yok değil. Ama bize bakış öyle değil hepimiz kötüyüz muamelesi görürüz. Polis öyle davranır, halk öyle davranır. Ne yaptık biz kime ne yaptık. Kürtler devlet kuracağız der, asker öldürür, mafyacılık yapar, adam öldürür. Çık topluma, halk onları bizden daha Müslüman

görür daha iyi yerde görür, yeri geldi mi kız alır verir. Bize günahını vermez. Biz en aşağısındayız yani. Eee Tepecik genelev ya ağzını kırayım hepimiz o... hepimiz mi o... çocuğuyuz ne yapalım...”

Gerek etnisiteye gerekse cinsiyet ya da cinsel yönelim ve tercihlere dayalı olarak tüm ayrımcılık edimleri temel olarak iki biçim olarak karşımıza çıkar: Birincisi dışlayıcı, ‘öteki’yi öteki olarak bırakan, tecrit eden ve belirli tarihsel anlarda imha etmeye yönelik ayrımcılıktır. Diğer ise içermeci, ‘öteki’nin bağımsız varoluşunu reddederek onu kendisiyle özdeş kılmayı, dönüştürmeyi hedefleyen ayrımcılıktır. Aralarında etik bir fark varmış gibi görünse de bu ayrımcılık türleri ortak bir çıkış noktasını paylaşırlar: ‘Öteki’yi öteki olarak kabullenememek, kendisinden başka bir varoluş biçimini kavramsal ve pratik olarak olanaksız kılmak. Bu yüzden de ikisi de tarih içinde sürekli olarak birbirlerine dönüşmek, benzer politika ve stratejiler benimsemek zorunda kalırlar (Somay, 2011: 242-243).

Öteki ve ötekilik var fakat neden buna ihtiyaç duyulmuş sorusuna cevap olarak Dominique Schnapper şöyle demektedir: “Kendi zorluklarını başkasının üstüne atmak, bireylerin ve grupların iç çatışmalarını çözmeyi sağlayan bir savunma mekanizmasıdır. Dış düşmanın varlığının, bir grubun kaynaşmasına ne denli katkıda bulunduğu bilinir” (Schnapper, 2005: 137). Toplumdaki sorunları sebebini tüm zamanların üzerinde ittifak ettiği öteki olan Çingenerin üzerine atarak belki de toplumun diğer unsurları daha uyumlu daha düzenli hale geldiler. Schnapper, Freud’dan yola çıkarak yine aynı adlı eserinde ondan örnek vererek bu görüşünü desteklemektedir. “halk kitlelerinde sağlam bir dayanışma duygusunun oluşabilmesi için herhangi bir yabancı yani ‘biz’den olmayan azınlık grubuna belli bir düşmanlık duyulması ve düşmanlık duyulan bu azınlığın sayısal azlığının, ona zulmetmeyi teşvik edecek düzeyde olması gerekir.” (Schnapper, 2005: 137-144) Dolayısıyla ‘biz’in birlik beraberlik ve sağlam bir dayanışma duygusu içerisinde olmasını sağlayan etken güç toplumsal problem olarak görülen durumların sorumlusu olarak seçilen bir azınlık gruptur ki yine ifade ediyoruz bu azınlık olarak görülen grup, Bozyaka’da yapılan hırsızlığın hesabının bile Tepecikte sorulduğu yani suç nerede işlenirse işlensin önce Çingenerden hesabının sorulduğu bu garipler topluluğudur. Aslında diyebiliriz ki ‘biz’ algısının oluşması bile ancak ‘öteki’nin kurgulanışıyla mümkün hale gelmiştir.

Bu bağlamda, 38 yaşında, evli, 5 çocuk sahibi, ortaokul mezunu, hâlihazırda bir iş sahibi ve 11 yıldır Menzil tarikatı müridi olduğunu belirten görüşmeci, farklılıklarını ve farklı olarak görülmelerini anlatırken adeta sosyologların öteki ve biz tartışmalarından esinlenerek deneyimlerini ve düşüncelerini aktarıyor gibiydi:

“Aslında temel sorun ney biliyor musun? Dost var, düşman var. Yani, biz Çingene’yiz, onlar Çingene değil veya hani şöyle de denebilir; Onlar Çingene değil, biz Çingene’yiz. Bu çok önemli. Bizim aramızda dostluk da yok, düşmanlık da yok aslında. Bak şimdi, Kürtlerle Türkler, PKK felan meselesi... Hani bazen dost bazen düşman gibi olmuşlar. Bazen dost düşman gibi olmuşlar. Dost düşman gün gelir barışır. Birbirini sever. Ama biz de öyle değil, biz ne dostuz, ne düşmanız. Türk’üz, Müslüman’ız, ekserimiz MHP’ye oy verir. Ama yine olmuyor ha, işte olmuyor.

Ben çok düşündüm, ama nedenini bulamadım. Hani Şeytan’dan bahsedilir değil mi? Şeytan’ı görmezsin, bilmezsin, ama lanet okursun. Hani Allah kötü dedi diye... Sanki bizi de Şeytan gibi, yani ona benzer bir şey gibi görmüşler. Şeytan’la insanın meselesi çözülür mü? Çözülmez. Bizim de meselemiz çözülmez, çünkü biz lanete uğramış olabiliriz”.

19 yaşında, bekâr, lise mezunu ve işsiz erkek görüşmeci dışlanmışlığını ve ötekiliğini şöyle ifade etmektedir:

“Ben lisedeyken, arkadaşlarla konuşurken, arkadaşlarım benim Çingene olduğumu bile bile, yüziime baka baka beni aşağılayarak şöyle anlatıyorlardı: “Sözüm ona bir gün Çingene’ye sormuşlar: Tanrı seni neden esmer Çingene olarak yarattı. Çingene de cevap olarak: Tanrı beni yarattı, ben yiyeyim içeyim, müzik yapayım, dans edeyim, birde işte şey yapayım diye yarattı” demiş.

Ben de diyordum, ya işinize gidin, bize kimse böyle bir şey sormadı. 19 yaşındayım bende tarikata gidiyorum. Hatme yapıyorum. 4 yıldır düzenli namaz kılıyorum. Ama bize bakış bu yani, önyargı değil de nedir bu?”.

Görüşmecilerimiz sosyal dışlanmışlık algısı kapsamında görüşlerini ifade ederken yani ötekileştirmenin ve sosyal hayatın dışına itilme durumunu dile getirirken bahse konu olan ötekileştirmenin aslında mezarlıklarda da devam ettirilmek istendiğine dair bize çok garip çok farklı gelen trajikomik bir durumu şöyle aktardılar:

“Bir gün mahallemizden yaşlı biri vefat etti. Götürdük yıkattık namazını kıldık. Gömmek için Hacılarkırı Mezarlığına götürdük. Orayı şimdi kapatmışlar yer doldu diye. O zaman açıldı. Belediye mezarları hazırlamış herkesin yeri hazır. Bizim mevtanın yanına hani iki mezar ötesine biri daha gömülecek biri var onu da getirmişler. Onlarda cenazelerine omuz veriyorlar hani indiriyorlar. Tabi herkesin acısı var. Bizimkilerin bir kısmı açılan mezara yanaştı. Diğerleri mevtayı omuzladı. Sonra birden bir kadın feryat etti anladın mı? Biz önce anlamadık zannettik acıdan feryat eder biraz kulak verince ‘ayyy ben bunların yanına babamı gömdürmem’- diye karı feryat ediyor. Diğerleri günah olur sus sus bir şey olmaz diyerek kadını ört bas etmeye çalıştılar. Kadın ne dua okudu ne bir şey yaptı homur homur homurdandı. Ne olacak sanki ikisi de çürüyecek”.

Bu aktarımlardan, ötekileştirmenin işlevinin çok etkili olduğunu hatta mezarlıklara bile sirayet ettiğini görmekteyiz. Bu durumun yine toplum tarafından dışlanan diğer bir kesim olan Aleviler içinde zaman zaman yaşanmaktadır. Ölen Alevilerin kendi yakınlarınca (çingenelerden farklı olarak kendileri istedikleri için oysaki çingeneler bize ait bir mezarlığımız olsun şeklinde bir istekleri olmadığını belirtmişlerdir.) daha çok Alevilerin defin edildiği mezarlıklara götürüldüğü örneği Söke ilçesi Bağarası kasabası /Çerkezköy mahallesinde hala devam etmektedir.

2.2. Sosyal Dışlanmışlık Kavramı Analizleri

Birleştirici Utandırma Kuramı’na göre: ayrıştırıcı utandırmanın gündeme geldiği durumlarda, bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalmaları söz konusu olmaktadır. Zira ayrıştırıcı utandırma davranışı sergileyen bireyler, tekrar sosyal bütünleşmenin içerisinde yer almaya başlamış olamazlar.

Çünkü ayrıştırıcı utandırma davranışında bulunan birey, artık “sapkın” olarak addedilir ve kişi hatasını düzeltse dahi, kendisi için söz konusu edilen bu etiketlemeden kurtulamaz ve sosyal dışlanmaya maruz kalırlar.

“Sosyal dışlanma”, sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak değerlendirilmekte ve sivil, iktisadi, sosyal yaşamda temel vatandaşlık haklarından yararlanamama ya da bu haklardan bilerek ve isteyerek mahrum bırakılma şeklinde tanımlanabilmektedir (Çakır, 2002: 121- 136). Bu bağlamda sosyal dışlanmışlığa maruz bırakılmış olan bireyler, temel vatandaşlık haklarından yoksun kaldıkları ya da bu haklardan

yararlanamadıkları için üretim, tüketim, bölüşüm, tasarruf vb. gibi ekonomik ve eşitlik ve adalet gibi sosyal ve siyasi nitelikteki haklarını da gereği gibi kullanamamaktadırlar. İnsan ihtiyaçları bir birinden soyutlanamayan, birbirini tamamlayan bir bütündür. Gerek ekonomik, gerek sosyal, gerekse kültürel ve diğer alanlardaki ihtiyaçların karşılanmaması ya da kullanılamaması bu alanlarda topluma katılmayı zorlaştırmakta ve hatta önlemektedir. İhtiyaçların bir bütün olması, bunların giderilmesinde de bütünlük gerektirmektedir. Herhangi bir alandaki yoksunluk o alandan başlayarak insanın toplumdan dışlanması sürecini başlatmaktadır. Dışlanmanın çeşitli biçimleri, neden olacağı sosyal patlama ve sosyal huzursuzluk tehlikesinden dolayı sosyal dışlanmayı günümüzün en önemli sorunlarından biri haline getirmiştir (Çakır, 2002: 124).

Bu duruma maruz kalmak, bireylerin temel gereksinimlerini dahi karşılayamamalarına neden olabildiğinden, neticesinde süreç içerisinde toplumla bağların tamamen kopması söz konusu olabilmektedir (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 11-13).

Konu ile ilgili olarak araştırma kapsamında görüşülen Çingene etnistesine mensup erkek, 36 yaşında, dul, çocuk sahibi olmayan, lise terk ve Menzil Tarikatı Müridi olduğunu belirten görüşmesi, şunları ifade etmektedir:

“Bizi tamamen dışlıyorlar, ama bir yere koyamıyorlar. Hiçbir şeye sokamıyorlar. Bir kalıp bulamıyorlar bize... Ondan akıllarına gelen her şeyi kötülüğü yani bizde görmeye çalışıyorlar, biz de var sanıyorlar. Hiçbir şey olarak gördüklerinden, her şey olabilirler diye korkuyorlar. İşte bundan sebep bizler diğerleriyle tamamen kopmuşuz, çünkü biz hiçbir işimizi onlarla çözemiyoruz. Camiye girdiğimde bile bazen garip bir şekilde yani kötü gözlerle bakıyorlar. Bazen de maşallah deyip duruyorlar ikisi de aynı şey, ooo bak Çingene’de namaz kılıyor ha bakışı ya da ya bu Çingene neden girmiş camiye bakışı. Ben Allah’ın karşısında hiçbir şeyim. Ben değil, tüm insanlar hiçbir şey. Ama bu âlemde en değerliyiz, çünkü hepimiz insanız”.

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak Fransa’da kullanılmıştır ve konunun Fransa’da sorun olarak kabul edilmesinde, 1970’li yıllarda ekonomik büyümenin yavaşlaması önemli rol oynamıştır. Bu ülkede 1960’lı yıllarda yoksullardan ideolojik biçimde dışlanmış olarak söz edilmiştir. 1974 yılında Rene Lenoir tarafından yazılan

bir kitapta, dışlanmışlar ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan kişiler olarak belirtilmiştir (Çakır, 2002: 121- 136).

Lenoir, sadece dışlananların sadece yoksul kişilerden oluşmadığını Fransız nüfusunun % 10'unun toplumdan dışlanmış olduğunu belirtmiştir. Lenoir'e göre: "zihinsel ve fiziksel özürlüler", "intihar eğilimliler", "hasta – bakıma muhtaç yaşlılar", "istismar edilen çocuklar", "ilaç bağımlıları", "suçlular", "tek ebeveynli aileler", "sorunlu aileler", "marjinal gruplar", "asosyal kişiler" ve "diğer sosyal uyumsuz kişiler" sosyal dışlanmışları oluşturmaktadır (Çakır, 2002: 121-136). Bu sayılan gruplara ilaveten 1980'li yıllarda, işsizler ve yoksullarda eklenmiş ve sosyal dışlanma tanımı genelde yoksulluk olgularıyla açıklanmaya çalışılmıştır. İşsizlik ve yoksulluk insanların toplumsal yaşamla bütünleşmesini önleyen hemen hemen her toplumda görülebilecek olgulardır. Ancak bu olgulara dayalı olarak işsiz, yoksul veya eşitsizliğe maruz her insanın, her toplumda ve her dönemde sosyal dışlanmış olarak kabul edilmesi zordur. Çünkü gelişmiş bir (toplum) ülkedeki işsizlik karşılaştığı sorunlar ile gelişmekte olan ülkedeki işsizlik yaşadığı sorunlar ve yoksulluk düzeyi farklı olabileceği gibi, kimin yoksul sayılacağı ve ne tür bir sosyal koruma altına alındıkları ülkeden ülkeye değişecektir. Bu nedenle genel olarak sosyal dışlanmayı, insanları toplumsal yaşamdan uzaklaştıracak düzeyde maddi ve manevi yoksulluk içinde olmaları, haklarını ve yaşamlarını koruyacak, onları destekleyecek her türlü kurumdan ve sosyal destekten yoksun oldukları ölçüde katlanarak büyüyen bir süreç olarak tanımlamak mümkündür(Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

Saha çalışmalarımız sırasında Çingenelerin dışlanmışlığı üzerine konuşurken görüştüğümüz bir grup görüşmecisi konu ile ilgili olarak birbirlerini tasdik eder şekilde şöyle ifade etmektedirler:

Tepecik gelişmedi be her yer gelişti ama Tepecik kör kaldı. Kırk yıl önce Tepecik ne ise işte aynı Tepecik. Yolu genişlettiler işte bir alt geçit yaptılar ama bizim için değil o trafik sıkıştı akmadı onun için. Biz yalvardık bir üst geçit yapiverin diye ama kimse kalaya almadı. Bir park bile yapmadılar. Bu hükümet gelene kadar kanalizasyon bile çok evde bağlı değildi. Hep lağım suları taşı patladı Tepecik oldu b... lu mahalle. Gacolar böyle isim taktı.

Bizde para yok değil, bizler kendimize göre çalışıyoruz, gacunun okuduğu yerde biz haydi haydi okuruz mesele para meselesi değil. Bizi okuldan kırdılar,

okuyamadık cahil kaldık. Devamlı işte bulamadık, devamlı işimiz yok hani, evler de doğru düzgün değil evleri de onaramadık sonra hem tenekeli hem de bo... mahalle oldu bizim mahalle. Sonra genelev burada gel zaman git zaman genelevle irtibat arttı çalışanlar orada iş yapanlar hani bir şekilde çalışanlar oldu. Hem bo... hem nasıl desem uğursuz sayılan mahalle olduk. Şimdi geneleve her yerden her tipten adam aktı geldi, eee ne oldu geldiler bizimkilere şeyi nasıl hani nasıl desem eğlence tam olsun diye her şeyi sordular. İçeri girmek istemeyenler özel muamele isteyenler genelev dışında kadın var mı diye sordu kadın istedi, giren cesaret olsun diye esrar sordu, koko sordu, anasını satayım azdırıcı sordu, geciktirici sordu. Bizimkiler işsizler paraya ihtiyaçları var, ilk zamanlar el altından bu istekleri temin edip onlara sattılar. Sonra her bir şey aleni oldu yani arsızlaştık, onlar bizden kaçtı bizde onlara yaklaşmadık. İşte Tepecik böylece meşhur Tepecik oldu. Herkes bizim mahalleden korkar oldu çekinir oldu.

Yine bu bağlamda, 31 yaşında, evli, iki çocuk sahibi, ev kadını ve ilkokul mezunu olduğunu belirten görüşmesi şunları söylüyor: “Bizleri dışlama, hor – hakir görme o kadar yaygın hale gelmiş ki, çocukları alıp bazen belediyelerin yaptıkları parklar var, o parklara götürüyorum. Çocuklar hep beraber oynuyorlar. Bizim çocuklarımızla diğer çocuklar biraz samimi olunca, aileler çocuklarının bizimkilerle beraberce oynamalarına bile izin vermiyor. Anneleri bir göz kaş işaretiyle evladını yanına çağırıyor, ne diyorsa artık çocuk asla bizim çocukların yanına yaklaşmıyor.

Kızım Sude Naz, hani el bebek gül bebek yetiştirip tertemiz giydiriyorum. Bir küçük çocukla oynamaya başladı, benim çok hoşuma gitti, yanlarına gittim. Onlarla oynamaya başladım, evde haşladığım darılardan verdim. Çocuk yedi, ama az sonra annesi çocuğun yanına geldi. Hiçbir şey yokken azarlayarak elindeki, yani mısırı yere attı ve çocuğu hemen bizden uzaklaştırdı. Az ilerde çocuğun elini yüzünü sildi ha sildi, çocuk feryat fiğan ağlıyor. O kendisine göre doğruyu yaptı zannediyor.

“Vallahi” kadının suçu yok, o kadına bizi kim bilir nasıl anlattılar. Bu durum beni çok yaralamıştı. Sude Naz’da hiçbir anlam veremedi, durgunlaştı, ağlamaklı bir hal aldı. Bir çocuğun en değerli şeyi elindeki oyuncadır, arkadaşındır. Bence bu çok kötü bir durumdur. Annesi bize tepkili, o çocuk da büyüdüğünde bize tepkili olacak. Bu durum hep devam edip gidecek. Neden?....” hani orada bir tane bile yanlış hareketimiz olmadı sırf işte benim esmer konuşukluğum böyle diye anası bizden aldı

çocuğu". Damgalama ve neticesinde ki sosyal dışlanmışlık, tüm iyi niyet ve samimi yaklaşımları ve temiz olmayı bakımlı olmayı göz ardı ederek Çingenele karşı yapılan ayrıştırıcı utandırma şekliyle kendini hayat pratiğinde göstermiştir. Bu kapsamda etiketlenen bireyler, sosyal bütünleşmenin dışarısına çıkarılmıştır.

Dolayısıyla bizimde bu çalışmamızda üzerinde durmaya çalıştığımız dışlanmışlık anlayışı sadece yoksulluk tanımlı olan dışlanma değildir. Daha çok Laden Yurttagüler'in, Amarya Sen'den aktardığı gibi, sosyal dışlanma, temel yapabilirliklerden (temel haklara ve hizmetlere ulaşımdan) yoksun kalıp bir kişinin ya da grubun "iyi yaşama" ya da iyi yaşama ulaşmayı sağlayan gerekliliklere erişiminin olmaması durumu olarak tanımlamaktadır. Sen, sosyal dışlanmayı yoksullukla ilişkilendirirken, yoksulluğu "yoksul yaşam" olarak görmek gerektiğini ekler. Yoksulluk gelirin az olması (Sen'in deyişiyle cüzdanın boş olması değil), yaşam koşullarının yoksul olmasıdır . Yoksun oldukları ölçüde katlanarak büyüyen yeniden üretilen bir süreç olarak tanımlamak olarak düşünmekteyiz (Yurttagüler, 2007: 46- 47).

Çalışma konumuz olan Çingene toplumunun bir şekilde hayatın değişik alanlarında ve değişik zamanlarında sosyal dışlanma tanımı içinde sayılan "yaşam koşullarının yoksul olmasına" dair maruz kaldıkları ya da kendileri tarafından yaşam deneyimi olarak hissedilen belirlemelerin olduğunu altını çizerek bu bağlamda görüşmecilerimizin hayat deneyimlerine, pratiklerine vererek konuya açıklık getirmek istiyoruz:

Erkek, 66 yaşında, evli, okur – yazar, 6 çocuk sahibi ve çalışmadığını belirten görüşmeci, askerlik döneminde söz konusu edilen ayrımcılık ve dışlanma için şunları söylemektedir:

"66 yaşındayım. Askere gittim, 24 ay belki daha fazla askerlik yaptım. Piyadeydim. Askere gittik, biz o zaman bizim Çingenelerden 14 – 15 kişi vardık, komutan topladı. Tek tek sordu, "Nerelisiniz diye?". Biz İzmir komutanım dedik. "Neresinden?" diye sordu. Tepecik dedik. "Siz Çingene'siniz değil mi?" dedi. Biz birbirimize baktık ve sonra kısık sesle, öyle diyorlar dedik. Çingene'yiz diyemedik korktuk. Sonra bize "Bölükte aman hırsızlık olmasın yanarsınız ha, başkası yapsa bile siz ... altına gidirsiniz." dedi. Bu anlatı, Çingenele karşı saygısız, hoşgörüsüz,

önyargılı yaklaşımın olduğunu ve sosyal yoksunluk sınırları içerisinde hırsızlıkla konumlandırılan bir grup olduğunu açık olarak ifade etmektedir.

Komutanımız çok baba bir adamdı. Bizlere “Şimdi size burada askerliği öğreteceğiz, Türklüğü – Müslümanlığı, insan olmayı öğreteceğiz. Siz tezkere alıp gidince, artık tam Türk olacaksınız. Çingenelik – Abdallık bilmem neylik kalmayacak, iyi vatandaşlar olacaksınız, gerçek Türkler olacaksınız” dedi.” İktidar organları tarafından Türklüğün ve Müslümanlığın öğretilen şeyler olduğunun ve Çingenelerin Türk ve Müslüman olmadığı ya da yaşayan herkesin Türk ve Müslüman olması gerektiği önyargısının olduğu ortaya çıkmaktadır. Devamında görüşmeci, “Çok konuştu bize. Hemen hemen 50 yıl önceydi. Biz tabi tezkere aldık, geldik. Ayrı bir şeyle, havayla sokaklarda gezerdik. Çocuklarıma yatıp kalkıp Türk olun Müslüman olun dedim. Ama nasıl olunur bende bilemedim onlarda bilemedi kimsede bilmedi. Onlar dinledi ha ha dedi. Ama hiçbir şey değişmedi. Ne tam Türk ne de tam Müslüman olabildik Tepeciğe tıklıp, ekin tarlasına yakın gezen keçi gibi durmadan taşlandık”.

Bu aktarımdan Çingenelerin bazı iktidar organlarınca da zararlı tehlikeli ve dönüştürülmesi, değiştirilmesi gereken bir grup olarak ele alındığını da söyleyebiliriz.

“Görürsün karayım yaşlandık iyice karardık mahalle dışında birine bir şey soracak olsam veya Konağa giderken otobiüste Gacoyla denk (yanyana) otursak neredeyse beni dövecek gibi tafra yapar. Yaşlı insandan gençler tiksindir bilirim ama birde yaşlı erkek Çingene olunca tiksiniçlik iki kat oluyor, bunu yaşıyorum ben. Ben değil biz yaşıyoruz, be oğlum.” Çingenelerin biyolojik özellikleri de sosyal olarak dışlanmalarını artırmaktadır.

“O zamana aslında öyle ayırım yoktu. Belki de vardı. Ama millet devletten korkardı. Şimdi adam kalkıyor, ben Kürdüm felan şey ediyö... Biz Çingene'yiz diye o zamanda övünmezdik, şimdi de övünmüyoruz hani. Çingene'yiz felan demezdik. Bizi bilen bilir. Biz de onları biliriz. Yine ayrı ayrı, ama biz ekmeğimizin peşindeydik.

Sonra çok kötü dönemlere geldik. Herkeste ayrı bir hava... Lüküslük arttıçça, bizi kötülediler, aşağıya koydular. Kötülediler, anlatmadıklarını anlatmaya başladılar. İşler hepten kötüye gitti. Sağ sol davasında biz hiç taraf olmadık, ama bizi, hiç yere Çingene'yiz diye o dönemlerde içeri aldılar. Ne sağcılardan dayak

yedim, ne solculardan, ama polis copu bazen kafamızda kırdı. Sokağa çıkmaz olduk. Şimdi durum iyi... Bak, sen geldin, bizi bizden soruyorsun, ama biz kaybolduk be evladım... Çok söyleme yüz­süz edersin, çok dövme arsız edersin. Gençlerimiz şimdi babasının çanağına ... şimdi. Şimdi bana öyle gelir en saygısız gençler bizimkiler oldu. Neden okumadılar? Neden cahil kaldılar? Dünyayı tanımadılar görmediler. Aslında göstermediler”.

Önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere geçim kaynağı sağlayabilmek için Çingene kadınlar, Türkiye'nin diğer illerinde olduğu gibi saha çalışmasının yürütüldüğü İzmir İli Tepecik Senti'nde de sokaklarda çiçek satıcılığı, dilencilik ya da falcılık yapmaktadırlar. Sosyal dışlanmışlığın sınırlarını göstermesi açısından bu bölüm için son olarak bir görüşmecinin aktarımlarına da yer ver vermek istiyoruz. Görüşmeci grubun en yaşlılarından olan ve 46 yaşında, evli, 4 çocuk sahibi, okuma – yazma bilmediğini ve çalışmadığını belirten görüşmecimiz şunları söylemiştir:

“Çingene olmayanlar bizleri kendi kafalarında, kendi içlerinde dışladıkları, kirlittikleri yetmiyormuş gibi, bir de sıkıştıkları zaman hiç olmamış şeyleri başkalarına olmuş gibi anlatarak ikinci kez bizi yaralıyorlar. Bazen abartıyorsunuz derler insanlar, sen de diyebilirsin... Ben yıllarca sokaklarda çiçek sattım, falcılık yaptım. Hep bu mahallede yaşadım. Bir memur benden uzun süre çiçek aldı, çok iyi davrandı. Sonra bana birlikte olma teklifi sundu. Ben kabul etmedim, evliyim dedim çocuklarım var dedim. Bunu yapmam dedim. Ben namusumla çalışırım kazanırım dedim. Beni polislik nüfuzunu kullanarak çok zorladı. Ben de karakola şikâyete gittim. Ben mağdur olarak gittim karakola, ama azılı bir namussuz gibi muamele gördüm. O memur arkadaşlarına öyle şeyler söylemiş ki, günlerce bizim mahalleden sokakta çalışan kadınlara şiddet uygulandı, hüüngür hüüngür ağlayarak evlerimize kaçtık. Bir toplumu bu kadar kirlitebilmek nasıl da kolaymış diye düşündük önceleri... Bir insan, bir adam, en azından yüz memuru bizlere karşı doldurmuştu. Hiç söz konusu olmayan, hayatımızda hiç yapmadığımız kayıt dışı fahişeliğimiz düştü dillere. Daha bir sürü yalan yanlış şeyler anlatmış, hem bunu meslek icabı yapmış gibi gösterdi kendisini. Ben kendisini aile içinde düzenlediğimiz seks partisine davet etmişim, katılırsa kardeşimi ona teklif etmişim. Çok çirkince iftiralar uydurmuştu. Diğerleri de buna inanmıştı.

Inanmışlardı, çünkü bizimle ilgili hep böyle şeyler duymuşlardı. Bu düşüncüyü taşıyanlara göre, Çingene'ye ulaşmak kolaydır. Zaten Çingene o yolun yolcusudur, ahlakı yoktur, kirlendi – temizlendi kaygısı yoktur. Çünkü bir tek onların namusu var, nasıl bir namussa artık,,, Sadece onların ki kirleniyor temizleniyor.. Çok yaptılar artık bizde gemi azıya aldık yani el mi yaman bey mi yaman. Zinciri kırdık... Biz kırdık zinciri ama benim yaşadığımı evladım yaşasın istemiyorum ama Allah belasını versin düzenin....”

Bu anlatımlardan, Çingenelerin yaşadıkları damgalanma ve neticesindeki dışlanmalarından rahatsızlığın ifade edilmesi ve söz konusu durumu en azından kendilerinden sonra gelecek nesiller için düzenin değişmesi adına tepkinin dışı vurumu gözlenmektedir.

2.2.1. Sosyal Dışlanmışlığa Neden Olan Temel Unsurlar

Sosyal dışlanmışlık kavramı, farklı sosyal yapılarda ortaya çıkması bağlamında, süreç ve nedenlerine yönelik bakış açısı ile Özlem Çakır söz konusu kavramı “Dayanışma Değerler Dizini”, “Uzmanlaşma Değerler Dizini” ve “Tekelleşme Değerler Dizini” şeklinde üç temel değerler dizini kapsamında açıklanmaktadır (Çakır, 2002: 85-98).

Bu değerler dizini ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler, aşağıda verildiği gibi ifade edilebilmektedir:

1. Dayanışma Değerler Dizini

Dayanışma Değerler Dizini bağlamında sosyal dışlanmışlık, sosyal bağların kopması ve toplumla birey arasındaki ilişkilerin aksaması olarak ifade edilmektedir (Çakır, 2002: 85-98). Bu bağlamda dayanışma Değerler Dizinine göre sosyal dışlanma ya da dışlanmışlık, sosyal düzenin bozulması neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Dayanışma değerler dizininin dayandığı politik felsefe, Fransız Cumhuriyetçi kavramıdır. Kavramın temel argümanı; bireyler arasındaki kültürel ve sosyal bağların oluşturduğu sosyal birlikteliğin, dışlanma ile hem tehdit edildiği hem de güçlendirildiği anlayışı üzerine tesis edilmiştir. *Bu yönüyle dayanışma Değerler Dizini, ülke, ırk, etnik köken, yerleşim ve diğer unsurlar temelinde söz konusu edilen*

dayanışmanın özünde, “ötekini dışlama” anlayışının yer aldığını savunmaktadır” (Çakır, 2002: 85-98).

Bu bağlamda kendimizle olan deneyimlerimiz aslında genel olarak hep dolaylıdır, dolaysız olan tecrübelerimiz ise sadece “ötekine” ilişkin tecrübelerimizdir. Nasıl yüzümüzü, başımızı bir ayna olmadan göremeyiz aynı şekilde öz benliğimizi görme şansımız yoktur. Bu türlü yansımalar, farkına varmalar bilinçlenmeyi beraberinde getirir ve bu durum kendisi için “ötekine” ihtiyaç duyar. Kimlik, çoğulluk ifade eden bir kavramdır ve başka kimlikleri içerir. Çeşit olmaksızın birlik, başkaları olmaksızın benlik olamaz(Bourse, 2009,115-129).

Kültürel kimlikler var olabilmek için farklılıklara ihtiyaç duyar ve kendi varlığını güven altına alabilmek için de farklılıkları ötekiliğe dönüştürür (Schnapper, 2005: 557- 578) Schnapper'in ifadesi sosyologlar tarafından kabul edilmiş bir görüştür ancak farklılıkların tehdit olarak görülüp toplumun dışına çıkarılması yani dışlanması bir zorunluluk olmamalıdır. Bu genel kabulden sonra üzerinde durulması gereken konu “ötekinin” kendimizle konumlandırıldığı yer ve kendimizle “ötekinin” arasındaki mesafe önemlidir. Çingenerle Çingene olmayanlar arasındaki ilişkinin mahiyeti, bu iki farklı kimliğin geleceğini de belirleyecektir. İlişkiler mesafeyi sürekli olarak uzaklaştıran, arayı açan bir durumda işliyorsa ve/ veya işletiliyorsa, gelecekte ötelenenlerin yaklaşması bir tehdit olarak da görülüp, onunla başa çıkmanın fiili yolları aranır duruma gelinecektir. Söz konusu baş etme yolları ise aşağılayıcı ve hor görücü önyargılı tutum ve davranışlardan başlayarak karşısındakini tamamen yok etme çabasına kadar sürebilmektedir. Çalışma bir bütün olarak ele alındığında Çingene görüşmecilerin anlatılarında bu tür örneklerin çokluğu dikkatlerden kaçmayacaktır.

2. Uzmanlaşma Değerler Dizini

İkinci değerler dizini, olan uzmanlaşmanın dayandığı düşünce, liberalizmdir. Sosyal düzen, özerk bireylerin kendi çıkar ve güdülerıyla hareket ederek diğerleriyle oluşturduğu karşılıklı alış veriş ağı olarak görülür. İş gücünün (bireylerin) farklı alanlara bölünüp uzmanlaşarak, sosyal alanlarda karşılıklı olarak etkileşim halinde olmalarıyla toplum yapısı oluşur. Dışlanma ise bu davranışların engellenmesi ve bireyin kendi tercih ya da hataları ile ortaya çıkar. Bu düşünce dışlanmanın işbirliği

ya da rekabet halindeki bireylerin meydana getirdiği toplum yapısı nedeniyle oluştuğunu kabul etmekte, temel nedenin bireysel hatalar olduğunu vurgulamaktadır (Çakır, 2002: 85-98).

Bu durumun hayat pratiğine yansımaları 58 yaşındaki evli 6 çocuklu kadın görüşmeci şu şekilde aktarmıştır.

“Eskiden daha bir iyiydik. Yaptığımız işler işte kalaycılık, mandalcılık, falcılık, bohçacılık vardı. Köy köy giderdik gezerdik alış veriş yapar bazen gece köyde kalmak zorunda kalırdık. Gacolar çok istemese de evlerini bize açarlardı, misafir ederlerdi. Eee akşam olmuş satış yapmıyoruz sofrayı çıkarırlardı bize sonrasında samimi konuşukluk olur ve başlardık muhabbete ha şurası ha burası derken açılırdık. Birbirimize arkadaşlar olurduk. Biz Çingene’yiz onlar değil ama dertler ortak sevinçler ortak. Tepecik SSK büyük hastaneydi. SSK ya gelirlerdi hani hastaları olunca onlarda gelip bizde kalırlardı. Çok güzeldi eskiden. Çelik çıktı kalay bitti, naylon mandallar çıktı tahta mandalda kaktı, al 100 tane kullan ömür boyu. Bohça işi de bitti. Fal kafeler çıktı falcılıkta bitti gitti. İş bitti fiş gitti. Hepten biz bize kaldık. Biz eskiden sanki daha içli dışlıydık. Şimdi aylar geçer Gacoların sözü sözüme karışmaz.”

3. Tekelleşme Değerler Dizini

Üçüncü paradigma olan Tekelleşme Değerler Dizini ise, hiyerarşik güç ilişkilerinin empoze edilmesi temelinde baskı unsurunun ortaya çıktığı savunusuna dayanmaktadır. Tekelleşme değerler dizini bağlamında da (Çakır, 2002: 85-98): ırk, etnik köken, sosyal sınıf ve sosyal statü farklılıklarının gözetildiği ve hakim grubun çıkarlarının ön planda tutulduğu toplumlarda, sosyal dışlanmanın daha fazla görüldüğünü belirtmektedir (Adorno, 2011).

Sonuç olarak hangi paradigma temelinde ortaya çıkmış olursa olsun, sosyal dışlanmışlık; işsizlik, eşitsizlik, ekonomik sömürü, yalnızlaştırma, çizilen sınırlar içerisinde yaşamaya mahkum edilme vb. anlamında birçok sorunu beraberinde getirmekte ve her toplumda da aynı olumsuz etkiye neden olmaktadır.

2.2.2. Emek Piyasasındaki Değişim

İşsizlik dışında, işgücü ve emek piyasasında meydana gelen bölünmeler istihdamın eğretilişmesine yol açarak sosyal dışlanma için potansiyel yaratmaktadır. Bölünmüş işgücü piyasası ve ortaya çıkan kategoriler çalışanlar arasında ücret, çalışma koşulları ve iş güvencesi bakımından dengesizliklere neden olmaktadır. Bunlardan ilki, iş güvencesine (sürekli iş ilişkisine) sahip yüksek ücretle çalışanlardan oluşan birincil işgücü piyasasıdır. Nitelikli işçiler, yöneticiler, tasarımcılar, teknik satış personeli bu gruba dâhildir. İkinci grup, tam gün çalışan fakat işlerini kaybetmeleri ve yerine başkalarının bulunması daha kolay olan ikincil işgücü piyasasının ilk grubunu oluşturanlardır. Üçüncü grubu, sistem analistliği gibi, uzmanlık gerektiren işlerden, temizlik gibi basit işleri kapsayan bir çeşitlilikte taşeron ve ödünç iş ilişkisi ile çalıştırılanlar oluşturmaktadır (Erdut, 2008: 44-65). Sosyal dışlanma riskini en fazla taşıyan dezavantajlı gruplar işsizlerdir. İstihdam imkânlarının esneklik ve kural tanımamazlık ekseninde kısıtlanması, yeni işsizlerin ortaya çıkması yanında, bir süredir işsiz olanların tekrar iş bulma şanslarını da iyice kısıtlamaktadır. Uzun süreli işsizlik sosyal dışlanma bakımından büyük tehlike olarak varlığını sürdürmektedir (Selamoglu, 2000).

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar arasında yer alan kadın görüşmeciler, özellikle “iş” ya da “işsizlik” söz konusu olduğunda, belki de düşünülenin tam aksine erkek katılımcılara göre daha fazla söz hakkı almak istemişlerdir. Bu durumu kendi ifadeleri ile “*çok küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kalmaları bakımından kendilerine güven duymaları*” ile açıklayan kadın görüşmeciler, emeklerinin farkında olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda 49 yaşında, evli, 4 çocuk sahibi ve hâlihazırda çalıştığını belirten bir kadın görüşmeci, konu ile ilgili olarak şunları belirtmektedir:

“14 yaşından beri çok çeşitli işlerde çalıştım. Evlerin temizliğine gittim, ama bana hiçbir zaman evin içini temizletmediler. Bütün camları siler, balkonları yıkardım. İçerileri Çingene olmayanların temizlemelerini isterlerdi. Camlar çok riskli ve zordu. Bize bakış açılarından dolayı içerilere almıyorlardı, biliyorduk. Bir gün sıkıştım, tuvaleti bile kullandırmadı evin sahibi. Koşarak dışarıda bir yere gittim geldim. Eve girerken terlik giyiyorduk. Bir de ek olarak terlik giymezden evvel, hastane galoşu taktırıyorlardı. Ne olursa olsun, ben yapılanların farkındaydım, ama

çok şükür para kazanıyordum. Hiç ses çıkarmazdım. Ev temizliği çok yorucudur. Eve gelince ölü gibi yatıyordum. Bu anlatıdan etnik nedenlerden dolayı iş gücü piyasasına dahil edilseler bile sosyal dışlanmanın trajikomik bir durumu göz önüne çıkmaktadır.

Çingene etnitesi iş gücü piyasasında yer alabilmek için çaba sarf ettiklerini ama çok iyi anladıkları sebeplerden dolayı kendilerinin işe alınmadığını buldukları birtakım işleri de birilerinin zannettiği gibi güle oynaya yapmadıklarını yani yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda bir görüşmecimizin aktardıkları:

*Yıllarca iş aradım. Kocam çalışmıyordu. Ev için, geçim için para lazımdı, düzenli bir iş lazımdı Ama nimet çarpsın ki kim Çingene olduğumu anladiysa bana yol verdi. Ben de, istemesem de genelevde ...numaralı evde düzenli temizlikçi olarak işe başladım. Kimse orda isteyerek çalışmaz. Ama bizi mecbur bıraktılar. Hem orada çalışan genel kadınların sigortasının olmasını devlet takip ediyordu, hani AİDS kontrolü yaptırıyorlar ya o yüzden mecbur kalıyorlardı. Ben de her gün işe gitmeme rağmen, evi işleten şahıs bana sigorta yapmadı. Bana az, ama düzenli para veriyorlardı, ama sigortaya yanaşmadılar”.*İstihdamın çeşitli nedenlerle eğretilmesi neticesinde ortaya çıkan aynı yerde çalışıyor olmaya rağmen sosyal haklardan mahrum edilme örneğidir.

2.2.3. Yoksulluk ve Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik

Gelir dağılımı ekonomik bir olgu olmakla birlikte, nüfus artış hızından ve dağılımından, toplumun sosyo – kültürel yapısından, sosyal yaşamdaki eşitlik ve adalet algısından vb. direkt olarak etkilenecek belirlenebilmektedir. Bu bağlamda konu ile ilgili literatür incelendiğinde görülmektedir ki, salt Ülkemizde değil, genel olarak tüm dünyada eşit ve adil bir gelir dağılımından söz etmek olası değildir (Çakır, 2002: 88-103).

Özellikle günümüz itibariyle ne yazık ki, bireyin ve/veya bir ailenin yoksulluk derecesi sosyal dışlanma riskini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda yoksul bireyler ile yoksul olmayanların ihtiyaçlarını karşılama şekillerinden yardımlaşma ve dayanışma olgusunu algılamalarına dek geniş bir yelpazede, yaşamı ve yaşama yönelik tüm değerleri algılamaları da farklılık gösterebilmektedir.

Çingene etnistesi çerçevesinde değerlendirildiğinde ise, yoksulluk tanımlamasının sınırları daha da genişleyebilmektedir. Zira tarihsel süreçte olduğu gibi bugün için de Çingene etnistesine mensup birçok birey, “insani yoksulluk” olarak nitelendirilen beslenme, sağlık, temiz içme suyu, eğitim vb. gibi temel insan ihtiyaçlarını dahi karşılayamamakta ve tüm bunların neden olduğu yoksunluklar için de sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Oysa bilinmelidir ki yoksulluk, bireylerin / vatandaşların sosyal yaşam içerisinde birebir yer almalarının ve dengeli ve huzurlu bir yaşam sürdürebilmelerinin önündeki en önemli engeldir.

Konu ile ilgili 33 yaşında, evli, 3 çocuk sahibi, lise mezunu ve hâlihazırda çalıştığını belirten bir kadın görüşmeci şunları söylemiştir:

“Bizim ülkemizde, bizim ülkemiz diyorum, çünkü biz de bu ülkenin evladınız, gidecek hiçbir yerimiz yok. Olsa da gitmeyiz. Biz de bu toplumun, bu düzenin içindeyiz. Bu ülkede hep beraber yaşayacağız. Amma, her geçen günü Çingene hakkında yalan yanlış çarpıtmalar, dedikodular çıktıkça, kulaktan kulağa aktarıldıkça, Çingene onların yanında hep uğursuz, düzensiz, baş belası, işsiz güçsüz olarak kalacak. Hep dışlanacak, hep murdar sayılacak. Kim sever fakiri. Çalışmaya fırsat vermiyorlar ki. Çalışsak ta “Gacoya” 10 bana 5. Beğenmezsen kapı orda...” Çingeneğin yaşadığı gelir dağılımında adaletsizliği örnekler bir durumdur.

37 yaşında dul kadın görüşmecimiz sesini biraz yükselterek söz alıp şöyle ifade ediyordu:

Bizim mahallemizde genelevi var. Birileri zanneder ki, Çingene kızları burada çalışır. Hayır! On tane Çingene varsa, on tane de Çingene olmayan vardır. Asıl onlarla ilişki yaşamak için gelen yüz kişi vardır, belki on tanesi Çingene’dir. Genelev ahlaksızların yeri ise, ilişki yaşamak için gelen yüz kişiye bakıp (Çingene olmayanlar kast edilerek) onlar mı ahlaksız diyeceğiz? Diyemeyiz. O halde Çingene bu toplumun ahlakını bozuyor, geleceğimizi tahrip ediyorlar da diyemeyiz. Biz söylemiyoruz. Söylemiyoruz, ama onlar bizimle ilgili olur olmaz o kadar şey anlatıyorlar ki... Bu yüzden yaşadığımız mekânlardan tutun alışveriş yaptığımız yerlere kadar, alındığımız işlerden tutun bize verilen paralara kadar her şeyi sınırlandırıyorlar. Biz de kendimizi sınırlandırıyoruz. Hep bize benzer olana ya da azıcık yakın olana tutunuyoruz.”

Diğer görüşmecimizin iş ve gelir dağılımındaki eşitsizlik ile ilgili değerlendirmeleri ve kendilerine verilen işlerde sermaye sahibinin tutumunu şöyle ifade etmiştir:

Evet, bizi toplumda bomba gibi göstermeye çalışıyorlar. Bizi toplumdaki dışlamak için olur olmaz her gün bir şeyler anlatıyorlar. Bizim neyi, ne kadar kaliteli yaptığımızın, ne kadar düzgün yaşadığımızın bir önemi yok. Hatta bir önemi hiç olmamış. Atasözü uydurmuşlar, “Çingene’yi padişah yapmışlar, önce babasını asmış” diye. Gel şeye, Önyargılar mahvetti bizi, Çingene’yi... Ben, zenginlerin doktorların yaşadığı, aslında yaşadığı değil de iş yaptığı binada temizlikçiyim. Yıllardır çalışıyorum. İşimi bayram seyranı demeden yaparım, hiç aksatmam. Saygı da kusur etmem, onlar da hakkımı fazla fazla verdiler. Yıllar geçti, dört beş yıl oldu. Fakat ben şunu çok iyi hissediyorum, seziniyorum; sen Çingene’sin unutma. Aslında işe yaramaz biriydin, ama sana işi biz veriyoruz. Bize iyi olmak zorundasın, yoksa elinden alırız. Yani benim yaptığım iş önemli değil, onlar benim elimden işimi alırlarsa ben yine işe yaramaz olurum, nasıl olsa benim işimi yapacak bir başka Çingene var ve nasıl olsa o Çingene’yi de işe yaramaz olmaktan kurtaracak olan onlar. Nasıl olsa bana kaç para verdikleri önemli değil, çünkü aynı paraya ya da daha azına aynı işi yapacak başka bir Çingene nasıl olsa bulunur.

Hani sanki bir köleye bakar gibi bakış... İşe girmem de yardımcı olanlarda benimle aynı kaygıda; “Aman bizim yüzümüzü kara çıkarma, aman dikkat et, aman geç kalma, aman hasta olma, aman çok temiz ol, aman çok temizle falan falan...”. Ben bekliyorum... Bütün işlerimi rol yapmadan, gerçekten böyle olduğum için, gerçekten çok çalışkan olduğum için yaptığının anlaşılmasını. Söylemiyorum, söylersem üç beş her neyse, elimdekenden de olurum. Anlaşılmayı bekliyorum, davranışlarımla anlatmaya çalışıyorum. Ama biz sanki toptan hüküm giymişiz”.

Bu değerlendirmeler ve belirlemeler çalışmamızın özgünlüğünü artırmaktadır. Çingenelere karşı önyargının, dışlanmışlığın farkındayız ama bu durumun kendileri açısından nasıl değerlendirildiği ortaya koyan ifadeler olması açısından ayrıca önem katmaktadır.

2.2.4. Sosyal Korunmanın Yetersizliği

“Sosyal koruma” kavramı, bireylerin karşılaşılabilecekleri risklere karşı güvence altına alınmalarını sağlayan ve bu temeldeki sosyal yardım ve teşvikleri içeren, sosyal güvenlik kurumlarının katılımcılarına sağladığı olanaklardan faydalanılmasını öngören ve iş güvencesi, iş, eğitim ve sağlık haklarının yaşama geçirilmesine yönelik söz konusu edilen tüm önlemleri kapsamak adına kullanılmaktadır. Bu bağlamda sosyal koruma, bir anlamda bireylerin kendi kaderlerine terk edilmemeleri şeklinde ifade edilebilmektedir (Çakır, 2002: 85-98).

Zira yaşam, bireylere her dönemde ya da sürekli olarak aynı olanakları sunmayabilmektedir. Örneğin: kişi, sağlık sorunları nedeniyle işine devam edemeyebilir ve gelir kaybına uğraması bakımından, gerek kendisinin ve gerekse de bakmakla yükümlü olduklarının en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma gelebilir. Mutlaka ki hiç kimsenin ömür süresini tamamlayana dek böyle bir durumla karşı karşıya kalmayacak olmasının bir garantisi bulunmamaktadır. fertlerin sosyal koruma çerçevesinde gözükmesine rağmen sigorta için gerekli olan parayı ödemekte güçlük yaşaması veya cahillik ve dışlanmışlık gibi sebeplerle sosyal koruma çerçevesine giremedikleri belirtilmektedir (DPT, 2001: 49).

Oysa zaten sosyal devletin temel vazifeleri arasında yer alan asgari geçim güvencesi, sağlık ve eğitim hizmeti sunumu, eğitim yardımları, sosyal teşvikler vb. bireylerin sosyal yaşam içerisinde konumlandırılabilmelerine olanak sağlayacak ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmalarını önleyecektir. Neticesinde bu yönde bir yaklaşım, suç davranışının ortaya çıkmasından sonra vatandaşın ve vatandaş nezdinde devletin uğradığı / uğrayacağı kayıpların önüne geçilebilmesini sağlayacak ve hatta daha az maliyetle bunu mümkün kılabilecektir.

Araştırma kapsamında görüşülen 21 yaşında, ilköğretim mezunu, bekâr ve işsiz olan erkek görüşmeci, sosyal korunmanın, güvencenin yetersizliğine dair konuşurken aktardıklarında okulun ve öğretmenin var olmasına rağmen etnik nedenlerle nasıl sosyal korunmanın dışına çıkarıldıklarını dile getirmektedir. Sosyal dışlanma nedenlerinin çok farklı yönünü göstermek açısından önem arz etmektedir,

“Biz okuyup yeni şeyler öğrenmeyi sevmediğimizden değil, bize bakış açısı bu. Siz okumazsınız demişler, okumadan soğumuşuz ve önümüzde örnek yok. Şimdilerde mahallede 8 – 10 genç liseye gidiyor. Bu daha azdı ya da yoktu. Bizim gittiğimiz

okula hep sürgün öğretmenler gelirdi ya da biz öyle biliyoruz. Onlar da sinirli oluyordu. Devlet okulu yapmış, öğretmeni koymuş ama öğretmenin kalbine Çingene sevgisi koyamaz ya. Öğretmenler kafadan bizim zaten okumayacağımızı düşünüyorlardı, o yüzden de bize ders anlatmıyorlar, bize bir şey vermiyorlardı. Okuyacak olsak da okutacak yoktu anlayacağımız. Bir bayan öğretmen bizi “Cahiller, uğursuz Çingene’ler” diyerek aşağıladıktan sonra zaten okula gitmedim. Ben bu öğretmenden ne alabilirim ki... Hem zaten para yok, çalışmam lazım. Şimdi de okumadın iş yok diyorlar. Anlamadım”.

İş sahibi olduğu için kendisini şanslı addeden Çingene’lerden 23 yaşındaki bekâr erkek katılımcı da sosyal korunmanın yetersizliği, iş ve gelir dağılımındaki dengesizlik ve dışlanmışlığı ait hayat deneyimlerini düşüncelerini şu şekilde ifade ediyor:

“Ben hurdacılığa on altı sene oldu başlayalı. Tam on altı sene oldu hurdacılık yapıyorum. Ben altı yaşında okula başladım, yedi yaşında eğer iş sayılırsa iş hayatına başladım. Bu işe başladım. (...) (İktidar organları çocukların sokaklarda çalıştırılmasına hayır pankartlarıyla sorunu kendine göre çözmek isteyebilir. Fakat devletin resmi sosyal imkân ve mekânlarından dışlanan kovalanan çaresiz bireylere yine sokaklar kucak açmakta ve karınlarını sokak doyurmaktadır.)

Okula ilk kayıt oldum, apayrı bir heyecan vardı içimde... Dedim ki, ben okuyup adam olucam, kendimi kurtarırım. Gözüm açıktı, zekiydim. Babamın anamın durumuna baktım, dedim bu işler bu durumlar bizi kurtarmaz. E babamın da işi koli yapmak... Babam yapıyordu, anam hastaydı, çok yapmazdı. Okula başladık. Her çocuk gibi ben de bir sefer kavga ettim. Ama öğretmen bir dövdü beni, hem dövdü hem haykırdı, “Ulan Çingene, yakarım seni” dedi. Dudağımdan kan geldi Sonra ders biterken siniri geçmiş, beni çağırdı. Bana nasihat etti, “Oğlum sen Tepecik’ lisin, Çingene’sin. Hiç kimse size öğretmen olmak istemiyor, ben sınıfıma sizi kabul ettim. Beni sinir ederseniz, kavga ederseniz, ben de sizi döverim. Atarım bak, bana problem olmıyacaksınız” dedi. Ben de o zaman dedim ki, bizi hiç kimse kabul etmiyor, bu hoca da zordan kabul etmiş, neticesinde o hayaller o günler de bitti. Evde bazen divanın altına girer düşünürdüm. En son dedim ki, bize düşen buymuş. Yani, Çingene’yiz ve yerimiz belli dedim. Oysa ben okumayı kendiliğimden öğrendim. Bak

imtihan et, çok güzel okurum. Hani yani o kadar zekiyim. Ama kendime güvenimi kaybettim.

Tepecikliyim, ama canım boğazımda, hiç buraların yerlisi gibi değilim. Sanki sığınmacıyız. Suriye'den şimdi bizim mahalleye gelenler var, onlar bile bizden daha kıymetli. Devlet gelip onları soruyor, arıyor. Ama gelmişken de bizi uyarıyorlar, "Karışmayın bunlara". Bakışlar çok manalı be ağabeycim.

Benim o yaşta yapabileceğim başka bir meslek yoktu abicim benim kafamda. İşte babamın mesleği diye biz de devam ettirdik, babamızdan gördük bu işleri. Yani babamın da kökeni bey olacak bir iş değil yani, kökenine bakarsan o da hamallıktan çöp toplamaktan gelme. Sigortası mı vardı, maaşı mı vardı. Yok, hastalandı gitti. Canım bana çok şeyler anlattı: "Özenme" derdi, "Üzülersün" derdi. "Onlar başka bir başkayız" derdi. (...)"

Hayallerine dahi müdahale ederek dışlanan ötekileştirilen, yalnızlığa mahkûm edilen bir toplumdur Çingeneler. Bir şekilde hayat mücadelesini devam etmek durumundadırlar. Üstteki örnekte görüşmeci diğerlerinin masum gördüğü işi ya da zaten toplumun yapmasını istediği işi yapıyordu. Bu işi yapması sosyal dışlanma mekanizmasını elinde bulunduran hâkim unsur için bir sorun teşkil etmemektedir. Oysa aynı grupta olan çok konuşmayan ilk başlarda olayı anlamaya çalışan bir görüşmeci biraz sonra konuşmaya başlayınca artık bu dışlamayı düşmanlığa dönüştürdüğünü içindeki yalnızlık ve dışlanmışlığın kin ve nefrete dönüştüğünü anlatırken şöyle aktarımlarda bulundu:

"Bizim ana babalarımızı hem devlet hem halk çok korkutmuş. Onlar korkmuş, tencere kaşık iki kaşık bir bulaşık sessiz kalmışlar. Bizleri kurtulalım diye hem okusunlar hayaliyle okula gönderdiler. O zamanlar okul yoktu okuyamadık diyorlar. Şimdi okul var ama Çingene'ye kapalı. İşte okul 3.sınıftan terkim. Sonra bana diplomada yazdılar. Madem düzen böyle madem bana hayat hakkı vermiyorsun. Bende hayatı kendim alırım. Gecede 3- 4 eve girerim. Yeri geldi polis tokatlarım. Çünkü korkum kalmamış en son öldürür beni. Hakkımda açılan davaların sayısını bilmem çok mahkemelere gitmem. 3 ay içerde 4 ay dışarıda daha önce yüzüme bakmayan karakol:

Şimdi cığaram bitti mi onlardan alırım. Çok can yakmışımdır. Ama vicdansız değilim. Garibanı köylüyü ellemem elletmem. Düzen bu aga.... Sen aç öl ben keyif

süreyim yok öyle dalga. Tamam, sen sefa içinde yaşa villada yat kalk ama beni de bir çorba ile de olsa doyur. Günlerce aç yattık, İnekçi Fatma nenenin ineğine gelen ekmeklerde yedirdi anam aç kalınca. Hasta öldü gitti. Yakarım ben bu düzeni. Allah mallah ta tanımıyorum. O da onların Allahısı. Hep Onların zenginini fakirini gözetiyor. İşte mahallede Suriyeliler var onlara her gün devletten sıcak aş geliyor. Bize neden göndertmiyordu. Bizim boğazımızı aynı Allah delememi mi?”

2.2.5. Eşitsizliğin Artışı ve Eğitimde Yaşanan Eşitsizlikler

Ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlar toplumun geneline eşit olarak verilmesi gerekir. Eşitlik temel hak ve hürriyetler mefhumu ve sosyal adalet çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Toplum içerisinde yer alan fertlerin ve her topluluğun imkânlardan eşit seviyede faydalanabilmesi ve kendinin gelişmesini sağlayabilecek imkânlara erişebilmeye sosyal adalet denir. Şahıs kendini geliştirdiği sırada gerek eşitlik bakımından gerekse de toplumun menfaati bakımından ehemmiyetlidir. Fertlerin hepsi dışlanmadıklarını gördükleri zaman toplumda sosyal adalet ve eşitlik sağlanmış demektir. Ekonomi, toplum ve siyasi meseleler ile ilgili imkânlar açısından eşitsizliklerin oluşması bu eşitsizliklerin kendi içerisinde devam edip artmasına yol açacaktır (Althusser, 2003: 58-71). Bundan dolayı, bu imkânlardan mahrum kalan fertlere toplum tarafından yardım sistemleri geliştirilmelidir. Esas olarak eşitsizlik toplumda gelir kaynaklı bir ekonomik eşitsizlik şeklinde anlaşılmaktadır. Bunu anlayabilmek için gelir dağılımına bakılması gerekmektedir. Bu bakış açısına göre eşitsizlik, gelir eşitsizliği, siyasi ve sosyal düzenlemelerin neticesinde de oluşan eşitsizlik anlayışını içermektedir. Toplumda eşitsizliği ortadan kaldırılması meselesinde toplumdaki hukuk mekanizması ile birlikte siyasi, ekonomik, eğitim, kültürel ve toplumsal mekanizmalar büyük pay sahibidir (Doğan,2000, 247). Bu konuya dair görüşmecilerin aktarımları şöyledir:

“Biz sadaka istemiyoruz, at gibiyiz çalışırız. Bize çalışabileceğimiz iş versinler. Ben demiyorum doktor olayım, hâkim olayım. Az çok parası verilen sigortası olan devamlı olan bir iş olsun. Bak sen inanmıcan ama kalk gidelim on yerden iş isteyeyim ben Çingene’yim diye iş vermeyecekler”. Diğer görüşmecimiz: “devlet de bizi görmezden geliyor. Kendi iş yerinde iş vermeyen kafa devlet olunca yani memur olunca o da orda bizi engelliyor”.

Türkiye’de eğitim imkânlarına ulaşma bakımından etnik topluluklar arasında en şansız Çingelerdir. Senelerdir devam eden ayrımcılık ve Türkiye’de Çingeler hakkında hususi kapsama politikalarının yokluğu bu neticeye sebep olan esasları teşkil etmektedir. Çingene çocukların okula kaydolmasında ve okula gitmesinde yoksulluk ve ayrımcılığın tesiriyle büyük sorunlar meydana gelmektedir. İlkokula giden Çingene çocukları okulda maruz kaldıkları hor görülme ve dışlanma sebebiyle okuldan ayrılmaktadırlar. Buradaki Çingeler hakkında şunlar söylenebilir.

Çingeler içinde: 2013 yılında mahalle okulu verilerine göre okuma yazma oranı yüzde 44-47 aralığındayken 2013 yılı Türkiye İstatistik Kurum Eğitim araştırmalarına göre Türkiye’deki genel okuma yazma oranı yüzde 94’dür. Mahallede 24 yıl görev yapmış halen mahalle ile irtibatlı olan ve çalışma kapsamında kendisiyle görüştüğümüz eğitimci görüşmeci şunları aktarmıştır:

“Çingelerin çoğu ilkokul mezunu veya ortaokul terk durumdadır. 1989 yılından bu yana elbette bir takım olumlu gelişmeler oldu ancak okuma yazma oranı devletin tüm çabalarına rağmen Çingene olmayanlara göre çok düşük kaldı. Çingene aileleri kız erkek ayrımı yapmadan çocuklarını okutmada çok istekli değildirler. Hatta Türkiye’deki diğer toplumların aksine kız çocukları buralarda daha değerlidir. İlkokula başlayıp sonra bırakanların sayısı çoktur. Çocukları direk suçlu kabul etme ile birlikte maddi şartlarda okulu bırakma sebepleri arasında yer almaktadır. Çingene çocukları umumiyetle zorunlu olması sebebiyle ilkokulu bitirdikten sonra yine şimdilerde zorunlu olmasına rağmen lise okumamakta apayrı bir dirençleri vardır. Öğrenim düzeyi lise olanların oranı çok düşüktür.

Bu vatandaşların okuma yazma oranı çok düşük, bu ayıp sadece Çingelerin değil, hepimizin ayıbıdır. Aslında okumayı da yazmayı da çok seviyorlar fakat büyüklerinin okulda yediği dayaklar, aşağılanmaları en ufak hırsızlıkta yapılanı kim olursa olsun onların suçlu sayılmaları ve bu durumun şehir efsaneleri gibi anlatılması alttan gelen nesli de okula karşı dirençli hale getiriyor. Çocukları ürkütüyor... Çingelerin yoksulluk, eğitimsizlik ve ayrımcılık problemine 24 yıldır bizzat takip ediyorum çözüm bulunamadı. Aslında bu durum kimsenin de umurunda değil...”

2.2.6. Sosyal Bütünleşmelerdeki Yetersizlikler

Sosyolojik bağlamda bütünleşme kavramı, genel olarak toplumu oluşturan unsurlar arasında bir uyumun ya da ahengin olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda bütünleşme, sosyal yapıyı meydana getiren bireyler, gruplar, kurumlar ve kuruluşlar arasındaki ahenkli bütünlüğü, işlevsel birlikteliği ve/veya uyumlu işleyişleri dile getirmek adına kullanılmaktadır (Arslantürk ve Amman, 2009: 349-354).

Bu belirlemeler çerçevesinde sosyal yapıda söz konusu olan “Bütünleşme süreçlerine sosyalleştirme süreçleri de denilir. Sosyalleştirme, grupla bütünleşmeyi sağlamak için ferde hedefli ve amaçlı, dış ve iç davranış örneklerinin aktarılmasını sağlayan, belli şahıslar arasındaki bir etkileşim sürecidir. Bu aktarma ile fert, içinde bulunduğu toplum ve kültürün normlarını öğrenerek o toplum ve kültürde kendisine düşen sosyal rolleri yerine getirmesini sağlayacak bilgi, görgü, beceri ve alışkanlıklara sahip olur... Fert sosyalizasyon sürecinde işbirliği, rekabet, çatışma ve uyuma süreçlerini öğrenme ve benimseme fırsatı bulur ve toplumla bütünleşir... Sosyo-kültürel bütünleşme, aynı zamanda sosyal grubun yapı ve kurumları arasındaki fonksiyonel ilişkilerin bir bütünlük meydana getirmesi durumudur. Demek ki sosyo-kültürel bütünleşme bir sosyo-kültürel yapıya sahip toplumun parçaları arasındaki fonksiyonel ilişkinin bir bütün oluşturmasını ifade etmektedir” (Arslantürk ve Amman; 2009:349-354).

Oysa bireyler, zaten direkt olarak sosyal yaşamın dışında tutulmaktaysalar, o zaman doğal olarak sosyalleşme sürecinin de dışında yer almak durumunda kalırlar. Sosyalleşme sürecinin dışında kalmak ise: toplumla ya da sosyal yaşamla bütünleşmemiş ve temel sosyal değerleri ve normları benimseyememiş olmayı içerdiği gibi, sosyalleşmemiş ya da gereği gibi sosyalleşmesine müsaade edilmemiş bireylerin sosyal yaşama katkı sağlamaktan ziyade, külfet olarak algılanmaları ve sorunun kaynağını kendilerinden bilme durumu söz konusu olmaya başlayacaktır.

“Topluma katılımı yapısal nedenlerle kısıtlanmış kişilere sorulduğunda yaşadıklarını nasıl anlamlandırdıkları, verdikleri cevaplar sorunu çok daha içselleştirdiklerini ve kendilerine atfettiklerini göstermekte. Yani sorun aslında var olan sistemdeyken, kişi sorunu kendinde görmesi ya da sorunun kaynağının belirsizliği (*benim yüzümden mi, benim dışımda nedenlerden mi bu sorunu yaşıyorum?*) – adını koyamama durumu çok yıpratıcı süreçleri getirmektedir. Kişinin durduğu yerden bakacak olursak

bireysel yaşamdaki yoksunluklar, sorunlar kişilerle ya da kurumlarla temaslarında ortaya çıkmakta ve bu temasta yaşananlar özellikle dezavantajlı durumda olan kişi tarafından kendi eksikliği olarak algılanması çok daha olası oluyor (Müderrişoğlu, 2007: 145-148).

Sosyal dışlanmada bireyin sosyalleştirilmesini engelleyen çeşitli durumlar olmasına rağmen sosyalleştirilemeyen bireyin yaşanan bu durumun kendisinden ya da eskatolojik mitlerden medet umarak durumu anlamaya çalışmaları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, 27 yaşında, evli, 3 çocuk sahibi, okur – yazar ve ev kadını olduğunu belirten görüşmeci, neden sosyal yaşamın dışında yer aldıklarını, toplumla neden bütünleşemediklerini ifade etmek adına değerlendirmelerini ve belirlemelerini şu şekilde iletmektedir:

“Vallahi sanki kiliseye gittik de günah atıyoruz. Bizim akranlarımız o zaman arkadaşımın dediği gibi yapardık. Kız akranlar yani. Eş yani akran bütün kızlar öyle yapardık, fondöteni sürer tertemiz giyinir fuara giderdik. Fuara gider, orada Gacolarla sohbet ederdik. Ama konuşmamızı da tutuyorduk, belli etmiyorduk yani. Nerde oturuyorsunuz diye sorulunca, biz Hatay’da, Karşıyaka’da derdik (İzmir’in daha düzenli ve lüks semtleri). Üç beş saat kadar da olsa çok hoşumuza giderdi Çingene olmayanlarla oturup kalkmak, Çingene değilmiş gibi davranmak. Onlarla beraber olmak. Bu şey gibi aslında, hani turistlerle herkes konuşmak ister, üç beş kelime etse çok mutlu olur ya, bizimki de öyleydi. Bilselerdi Çingene olduğumuzu konuşmazlardı? Leyla – Mecnun gibi sevenler de oldu, ama sonunda Çingenelik ortaya dökülünce sökülüp kaçtılar hepsi, bizi bırakıp kaçtılar. Bizden olmayanla evlenen çıkmadı. Hiç yok. Keşke böyle ayırım olmasa keşke biz Çingene olmasaydık yani.. İstemezler bizimlen evlenmek Çingene’yiz onun için. Allah’a sormak olmaz ama neden bizi Çingene olarak yaratmış sorasım geliyor. Nenem derdi Çingene’yi yaratmak Allah’a kolay gelir yani çok özenmez hemen öyle yaratıp atmış yani “.

Bu anlatılarda sorun kendilerinden bilinerek bunu açıklayabilmek içinde köken ve yaratılışa dair eskatolojik şikayetçi bir tavır göstermişlerdir.

Yine, 29 yaşında, bekâr, ilkokul terk, işsiz erkek görüşmeci, sosyal yaşamın dışına itilmeleri ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Bizim bu mahallede, erkeklerin çoğu işsiz sayılır. Hepimiz iş arıyoruz, çalışma istiyoruz, ama işveren yok. Vallahi veren yok. Ben, bir iş vardı burada,

mağazada, gideyim başvurayım dedim. Özene bezene giyindim ve müracaat ettim. En sonunda nereden geliyorsun dediler, Tepecik dedim ben de... Birbirlerine bakiştılar, durumu anladılar. Biraz beklettiler, sonra biri geldi, “Sen çok zayıfsın, bizim işi kaldıramazsın” deyip posta koydular. Hani bir gör, bir dene değil mi? Ama yok. Çingene isen hemen dışlarlar, Allah bize lanet koymuş”.

Bu aktarımlar Çingenelerin sosyal bütünleşme içerisinde yer almak istediklerini bunu her zaman denediklerini fakat her zaman bir sebeple sosyal yaşamın sınırları dışında tutulduklarını göstermektedir. Sosyal hayatın dışına itilirken din adına Tanrı adına yapılan işlerde dahi Çingeneliğin yardım almaya engel bir durum olarak görüldüğünü, 33 yaşında, evli, 2 çocuk sahibi, ilkokul mezunu ve hâlihazırda bir işe sahip olduğunu belirten erkek görüşmeci şu şekilde aktarmıştır:

“Anlayamadığımız çok işler var mesela ki; Ramazan gelir, herkese yardım yaparlar koli koli yardım dağıtılır. Hatta dünyanın öbür ucundakilere yardım yaparlar. Zengin Gaco Müslümanlar Cennet’e gidelim diye. Biz dibindeyiz buradayız görüyorsun evimizi ocağımızı sabah soframızı da gördün. Onlarda bizim halimizi çok iyi bilir. Çingene’ye zekat verilmez, yardım edilmez diye inanmışlar. Hadi Allah adına biri söylesin, Ramazan’da Çingenelere yardım dağıttık diye. Tepeciğe falan hacı geldi yardım etti deseler ya. Hiç olmadı, olmaz. Şimdi bu dışlanma değil de nedir? Bizi hem hayattan hem de her şeyden dışlıyorlar, haşa ellerinden gelse bizi yaratan Allah’ı bile kandırıp cennete bile sokmazlar”.

2.3. Sosyal Dışlanmışlık ve Kirlilik Algısının Ferdî ve Toplumsal Sonuçları

Sosyal dışlanmayı ve kirliliği tek bir şekilde tek bir formda tanımlamak oldukça zordur. İnsanlara yüklenen önyargılar ve damgalamalar da sosyal dışlanma ve kirlilik kavramı için de yer almaktadır. Çingene olarak doğmanın bir suçmuş gibi algılanması ve yüzyıllardır Çingeneliğe dair inşa edilen dezavantajlı durumların tek suçlusu Çingenelermiş gibi görülmesi veya onlardan söz ederken onur kırıcı bir mağduriyet dili kullanılması ve Çingenelerin öncelikli olarak potansiyel suçlu ve “kirli” bireyler olarak algılanmaları sosyal dışlanmışlığın en önemli sonuçlarından (Demirbaş- Madran 2011).

Dışlanmışlığın sonuçlarının, düzenden ve diğer belirleyici hâkim otoritelerden kaynaklı bir sorun olarak değil de sadece Çingenelerin kişisel hataları,

zorunlu biyolojik yapıları ve dışlanan kültürel değerleri kaynaklı olarak görüldüğünün de bu noktada altını çizmek gerekmektedir. Ayrıca Çingelerin kendileri için neyin daha doğru olduğunu bilmediğine dair cahillik altyapılı yaklaşımlar da Çingeler için dışlanmışlığın yaralayıcı sonucudur.

Özsaygısı zedelenmiş ya da özsaygısını tamamıyla yitirmiş olan bireyler: diğer bireylere ve genel olarak da topluma güven duymamaya ve sosyal yaşama olan inançlarını da yitirmeye başlayacaklardır (Said, 2007: 110). Şahsın bu ruh hali huzurlu bir hayat yaşamasına engel olacaktır. Çingeler zamanla kendilerini olan güveni ve özsaygılarını yitirmeye başladıkları için huzursuz olan ve bu huzursuzluğu çeşitli şekillerde bastırmaya çalışan toplum haline dönüştürülmüştür. 24 yaşında, dul, ortaokul terk ve hâlihazırda bir işe sahip olmadığını belirten kadın görüşmeci, sosyal dışlanmışlık algısıyla içerisinde bulunduğu durumu ve hissettiklerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Hep susmak, hep geri çekilmek, hep umursamamak, hep uzaktan izlemek zorunda kalmışız. Zaman içerisinde bu bizim tepki verme biçimimiz, bizim sesimiz olmuş galiba. Onlar neyden rahatsız oluyorsa, onların görmediği yerde inadına inadına onu yapmak ya da kendimize azıcık güvendiğimiz zaman dilimlerinde gözlerine sokarak yapmak bizim zaferimiz olmuş galiba. İnsan bu eğriyi doğruyu bilir. Biz onların rahatsız olacağı aslında bizimde kabul etmediğimiz şeyleri yaparak kendimizi rahatlatmaya çalışıyoruz. Parklarda bahçelerde tuvalet ihtiyacı karşılanmaz ama biz etrafı kirleterek rahatlıyoruz, bilirim günahtır ama işte... “.

Sosyal dışlanmışlığın ve kendilerini vurulan kirli lekesinin artarak devam ettiğine inanan ve bunun neticesinde artık hiçbir şeyin değişmeyeceğine inanan ve bu ruh halini dile getiren 51 yaşındaki erkek görüşmeci şu şekilde ifade etmektedir:

“Ben hiçbir şeyin düzeleceğine inanmıyorum. Böyle gelmiş, böyle gidecek. Hz. İsa’yı germek için çivileri yapan demircinin piçleri olarak bizi görüyorlar, baştan sıçmışız.... Eğer adalet varsa, öbür dünyada belki düzelir. Ben gençlik yıllarımdan beri, sadece Çingene olup Tepecik Mahallesi’nde yaşıyorum diye, “pezevenk” olarak anıldım. Bana lakap takanlar, “Çingene H...” deseler, vallahi alınmazdım. Bana “pezevenk H...” diye lakap taktılar. Mesela yeni girdiğim ortamlarda ya da başka bir şekilde Çingene olduğumu, Tepecik Mahallesi’nde yaşadığımı öğrendiklerinde, insanların tepkisi genellikle hep böyle oldu; “Ooo, sen

Tepecikli misin? Çingene'sin yani! İşte benim için her şeyin bittiği yer burası. Çingene olmaktan gocunmam. O Allah'ın elinde... Ama hemen "ka...t" ya da "pe..k" muamelesi görmek üzücü. Bu mahallede yaşayan diğer insanlar da var. Onlar Çingene değil. Sıra onlara gelince, hiç kimse onlardan karı kız istemez, ama konu biz olunca, işte... Ben kalıbımı basarım, eminim pek çok muhatap olmuştur. Bunla kalsa keşke, peşi sıra işte, o bilinen saçma sapan sorular; "Ensest ilişkiye giriyor musunuz?", "Boy abdestini nasıl alıyorsunuz?", "Namaz kılıyor musunuz?". Az önce elimizde karı kız olup olmadığını soran, olumsuz cevap alınca Hisar Camii'nin baş imamı kesiliyor gibi. Yani böyle... Ben umutsuzum. Düzalmaz. Bin kişi çıksa, dese ki Çingenelerde böyle değil, yine de düzalmaz".

19 yaşında, lise terk, evli, 1 çocuk sahibi ve ev kadını görüşmeci, dışlanmışlık neticesinde çocuklarını dahi okutmak istemediğini ifade etmektedir:

" Ben kendim okumaktan sıkıldım, okulda canım çok sıkıldı ve liseyi bıraktım. Ablamın düğününde tanıştığım bir çocuk vardı, sevdiğim. O zamanlar 14 – 15 yaşındayım, çok küçük de sayılmazdım. Çocuk işsizdi güçsüzdü, ama ben çok sevdim. Ailem beni vermedi. Sevdiğim de benim orda burda çalışmaya gitmemi, istemedi. Beni kaçırmak istedi. (...) Bizim buralarda aslında kaçarak evlenmek çok yaygın değil, kaçıyoruz, sonra barışıyoruz, düğün dernek yapıyor. Ben de okumadım. Ama okumadım diye hiç pişman değilim. Kızım dese ki okumak istemiyorum, zorlamam. Okusa ne değişecek; Ha Hasan, ha Kel Hasan... Ha diplomalı Çingene, ha diplomasız Çingene... Ama hep Çingene...okulda biraz gösterişli bir kız olursa benim gibi herkes ırzına göz dikecek Çingene diye".

Dolayısıyla, çocukluklarından itibaren gerek ailelerinden gerekse de toplumdan aldıkları dönütler ve maruz kaldıkları sosyalleşememe neticesinde daima ötekileştirilmeyi öğrenmiş, hatta kendini öteki üzerinden bilebilmeyi bir kimlik tanımı haline getirmiş olan Çingeneler için sosyal dışlanmışlığın sonuçları hayatlarının her karesinde karşılına çıkan bir olumsuzluktur. Bu süreç içerisinde Çingeneler hem kendilerine hem toplumun diğer kesimlerine hem de iktidar organlarına olan güvenlerini kaybetmişlerdir. Bu bağlamda görüşmecilerimizin aktarımlarına yer vermek konuya açıklık sağlayacaktır.

30 yaşında, evli, 1 çocuk sahibi, ilkokul mezunu ve hâlihazırda bir iş sahibi olduğunu belirten erkek görüşmeci şu şekilde ifade etmektedir:

“Biz en başta Yargı’ya hâkime komisere güvenmiyoruz. Kanunlara yani, anlıyorsun de mi? En başta kanunlar eşitliğe uymuyor. Kanunla bizi yok sayıyorlar, diğerlerine başka bize başka uygulanıyor. Devlet bize güvenemedi gitti. Güvence, burada polis arabası sabahtan akşama tur atmaz. Sokağın başında 24 saat nöbet tutmaz. Diğer mahallelere polis arabası hiç girmez, ama bizim en ücra sokağımıza sokulur. Abi ben polisten korkmayayım, seveyim onları, ama onlar da Çingene olmayana nasıl davranıyorsa, bana da öyle davransın, bizim ölümüze dirimize tahammülleri yok...”. Bir başka görüşmeci arkadaşının sözünü keserek konuya daha iyi anlatma çabası içerisinde söze giriyor:

“Aslında kanun dediğin şey, tek yazılı kâğıttır. Devlette çalışanlar, devlet hizmetinde yani çalışan şahıslar, kanunları doğru dürüst kullanmıyor. Görevi doğru kullanmak var, adaletli kullanmak var. Ama Kur’an çarpsın, iş Çingene olunca, kanunu kendi keyfine göre, kendi yöntemine göre, anasından babasından duyduğu gibi kullanıyor, okulda öğretildiği gibi değil yani. Bunlar halkın eli kalem tutan insanları, bunlar böyle yapıyor bize, diğerleri direk yapamıyor çünkü biliyor bıçak kemiğe dayanmış direk bize tepki verse saldıracağız. Ondan sanki biz yokmuşuz gibi yapıyor. Biz böyle bir hayat yaşadık ama keşke işler iyiye gidiyor olsa bizim çocuklarımızın için durum değişmiş olsa ama yok işler her geçen gün kötüye gidiyor bizim için” Görüşmeci aktarımlarından sonra toplumsal olarak bir karamsarlık ve her geçen gün içe kapanan bir durumun ortaya çıktığı söyleyebiliriz. Bu bağlamda diğer görüşmecimiz şunları paylaşmıştır:

“Tamam, Çingeneyiz biz kabul ediyoruz. Ama benim kimliğim işte burada bir sefer karakola düşmedim, bir sefer kavga etmedim. Çingene olmayanlarla da çalıştım. Çingene olmayan arkadaşım da var. İyi de geçiniyoruz sayılır. Ama ben ne zaman olur ya, hep insanız yanlış bir şey yapsam ya da yaptığımı düşündürecek bir şey olsa daha yanlış yapmasam, hep birden kenetlenip sanki üzerime geliyorlar. Mesela yeri gelir fıkra anlatırlar Allah ile ilgili hani biraz şey fıkralar bende anlattım aman aman hepsi aldı sazı eline bana vaiz (vaaz) vermeye başladı. Hemen “dinsiz Çingene” sözünü duydum. Aslında o da insan, bende insanım. Ama onlar anlatınca bir şey olmuyor art niyet olmuyor ben anlatınca art niyet oluyor. Onlar da Türk, ben de kendimi, Türküm kendimi böyle görüyorum. Ama en ufak hatada hemen ayrımcılıktır. Senin sorduğun gibi, eşitsizlik ortaya çıkıyor. Buradaki acıya, ben şeye

dikkati çekmek istiyorum. Bu kocaman acı sözleri, işte küçücük herkesin yaptığı normal davranışları biz yapınca ortaya çıkıyor. Başkası yapsa sözü bile olmaz, ama biz yapınca işte, Çingene tohumu, Kitapsız Çingene dölü, gibi polimler ortaya çıkıyor". Sosyal dışlanma ve ötekiligin sonuçları biz tarafından fark edilse de öteki üzerindeki etkileri çok daha farklı ve daha büyüktür. Sosyal hayattan beklentisi olmayan, kendi makûs talihinde yaşam mücadelesi veren hiç kimseye ve hiçbir şeye güveni kalmamış ve buna bağlı olarak yaşam mücadelesinde zorlanan topluluk var edilmiş olmaktadır. 'Biz'in kendi kimliğini önceliği haline getirmesi, farklılıkları tanımaması ve ötekine sınırlar çizmesi yaşanan durumun artarak devam ettirilmesine katkı sağlamaktadır. Bunun yerine "farklı görüşlere" ve "farklı olmaya" açık, dünya ve çevresi ile ilişkili farklılıkları zenginlik olarak görebilen bireylerin yetişmesiyle problemin önüne geçilecektir.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kültürel dünyanın oluşumunda ve devamlılığında, “öteki” nin vazgeçilmez olan katkısı nedeniyle, zamanın her devresinde yabancıya, farklı görülene yani ötekine ihtiyaç duyulmuştur. Ötekinin inşa sürecinde ise, “biz”den olmayanlar için farklı, olumsuz damgalar üretilmiş ve “biz”den olmayana bu damgalamalar adeta bir düzen içerisinde, sistemli bir şekilde ilüştirilmiştir. Olumsuz damgaların, farklı görülen ve ötekileştirilen grupların dışlanma ve toplumdaki kopma süreçlerinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada, farklı görülen, ötekileştirilen İzmir Tepecik Çingeneri, etiketleme kuramı çerçevesinde, “kirlilik” ve “sosyal dışlanma” kavramlarının merkeze alınmasıyla “kirlilik” ve “sosyal dışlanmışlık” algıları ve bu algıların etkileri fenomenolojik yaklaşımla irdelenmiştir. Çalışmada, etiketleme kuramı argümanlarının büyük bir kısmının, Tepecik Çingeneri için geçerli olduğunu, sosyal hayattan aktarılan örneklerle görmekle birlikte, bu çerçevenin doldurulmasında “kirlilik” ve “sosyal dışlanmışlık” kavramlarının önemli bir yeri olduğu gözlemlenmiştir. Görüşmeci aktarımlarına göre, Çingene olmayanlar tarafından, Çingeneriye yönelik, “kirlilik” ve “sosyal dışlanmışlık” algılarının oluşturulmasında tarihsel anlatıların önemli olduğu ifade edilmiş ancak İzmir Tepecik özelinde “kirlilik” ve “sosyal dışlanma” algısının daha fazla pekiştirilmesinde genelevin etkili olduğu görülmüştür. Konu kapsamında, görüşmecilerin, yaşananlara dair aktardıkları Tepecik Çingenerilerini tanıma, anlama, “kirlilik” ve “sosyal dışlanmışlık” algıları bağlamında önemli bilgiler ortaya koymaktadır.

Çalışmadan elde edilen hatıra ve sözlü tarih bilgisi sonuçlarına göre, Tepecik Çingeneri “nüfus mübadelesi” neticesinde Balkanlardan göç ile Türkiye’ye gelmişlerdir. Balkanlardan gelinen ilk zamanlar itibariyle Ege Bölgesinde farklı şehirlere yerleştirilmişler, iş olarak kendilerine tarım yapma imkânları sunulmuştur. Ancak tarım işinden anlamadıkları için İzmir şehir merkezine çok yakın olan ve o dönem itibariyle şehrin dışında sayılabilecek Tepecik semtine yerleşerek göçle geldikleri yerde ki meslekleri olan müzisyenlik ile meşgul olmuşlardır. Dolayısıyla, müzisyenlik ve eğlence sektörü işini icra etmek için, Tepecik’i şehrin kıyısında rahat

bir yer olarak görmeleri Tepecikte konum almalarında etkili olmuştur. İlk dönemler itibariyle Tepecik'in kısa sürede eğlenceleriyle anılan bir semt olarak bilinmesine Tepecik Çingeneri etkili olmuştur. *“Tepecik’i, Tepecik yapan ve halka eğlenceyi öğreten bizim atalarımızdır”*.

Araştırma sonuçlarına göre, Tepecik Çingeneri Tepecik’e yerleştikleri ilk günlerde müzisyenlik mesleklerini düzenli sayılabilecek şekilde Tepecik semtine yakın olan Alsancak mahallesinde Türkçenin yanı sıra Rumca konuşabiliyor olmalarından dolayı rahat irtibat ve yakınlık kurdukları Rumların işlettiği küçük eğlence ve randevu evlerinde icra etmişlerdir. Görüşmecilerden bir tanesi Rumların müzisyenlik konusundaki desteğini *“Dedelerimize ilk ekmek verenler ecnebiler olmuş, Devlet tarım yap demiş ama biz hiç tarımdan anlamayız. Rumlar, hani atalarımıza onların anladığı işi yaptırmış, ama sakın ha! o... yapmamışlar”* şeklinde ifade etmiştir. Daha sonraki yıllarda Rumların göç etmesiyle Alsancak’ta bulunan eğlence ve randevu evleri kapanmıştır. Tepeciğe yerleşen Çingener de Tepecikte mahalle arasında ikinci vakti sonrası müzik ve dans içerikli eğlence meclisleri tertip ederek hem kendilerini hem Çingene olmayanları eğlendirmeye başlamışlardır.

19. yüzyılda Vali Rahmi Bey (Evrenosoğlu Rahmi Aslan) Tepecik semtinde Alman, Fransız ve Hollandalı ailelere ait olan ve savaş nedeniyle terk ettikleri evlere Türkleri ve Türk kabul edilenleri yerleştirerek bazı evlerin genelevi olarak işletilmesine izin vermiştir. Ancak gerek odak grup gerekse de teke tek derinlikli görüşmeler ışığında, Tepecik Çingene etnisitesi için yaralayıcı, dışlayıcı, gözden düşürücü, itibarsızlaştırıcı damgalama sebebi olan genelevin Tepecikte kurulmasında söz konusu etnistenin herhangi bir istek ve katkılarının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Damgalama ve “kirlilik” algısının pekiştirilmesinde iktidarın belirleyici olduğu görülmüştür.

Çalışmamızda, Çingener, kendilerini, eğlenmeyi ve eğlendirmeyi seven, müzik eşliğinde kıvrım kıvrım dans eden ve bu özelliklerini Tanrının bir nimeti olarak gören kişiler olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak, Çingener, bu özelliklerinin hâkim unsurun değer yargıları ile çok uyuşmadığını ve dans ederken dansa “sadece bedenlerini değil kalp ve ruhlarını” katarak dans ettiklerinden dolayı bu sanatın inceliklerini anlayamayan gacoların Çingeneri ahlaksız, namussuz gördüklerini dolayısıyla genelevin Çingenerin yaşadığı Tepecik mahallesinde açılmasının uygun

görüldüğünü dile getirmişlerdir. Ortak ifadelerinde genelev Tepecik Çingene etnistesi için “*gacoların*” alınlarına çaldığı “*kara bir leke*” olarak tarif edilmiştir. Mülakat yapılan görüşmecilerin aktarımları sonuçlarına göre Tepecik Çingenelerinin mekânsal olarak dışlanmalarında ve etiketlenmelerinde genelevin çok büyük etkilerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Zamanla Çingene kimliğine dair önyargılar ve Tepecik Çingenelerinin icra ettikleri müzisyenlik ve oryantallık meslekleri genelev algısı ile olumsuz bir şekilde ilişkilendirilip, kapsamı genişletilerek tüm Tepecik Çingeneleri genelev çalışanı gibi görülmeye başlanmış Tepecik Çingeneleri ve Tepecik semti damgalanmıştır. Türkiye’nin her kesiminden olduğu gibi çingeneler içerisinde de genelevde çalışanlar vardır. Ancak genelevin çingene nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Tepecik mahallesinde olması mekânsal dışlanma ve etiketlenmeye dair önyargıları güçlendirmiştir. Tepecik Çingene Mahallesi “*murdar*”, “*uğursuzluk bataklığı*” olarak görülmeye başlanmıştır. Görüşmeci Çingeneler, Çingene olmayanların Tepecik semtine dair algılarının pratik yaşamdaki yansımalarını yaşanan duruma tepki sayılabilecek şekilde abartılı kelimelerle dile getirmişlerdir. Görüşmeciler, çingene olmayanların Tepecik mahallesinde geçerken hafif yüksek sesle bir takım dua ve sureler okuyarak direk önlerine bakıp “*azgın, kuduz köpekten kaçarcasına*” mahalleyi bir an evvel terk etmek ve var olduğu sayılan Tepecik mahallesinin uğursuzluğunun, murdarlığının (kirliliğin) kendilerine bulaşmasını engellemek istediklerini belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre, Çingene olmayanlar genelev ve genelev ile ilişkilendirilen kirlilik ile damgalanmaktan çekinirken genelev algısıyla bütünleştirilen ve etiketlenen Çingene çocukları genelevin gölgesinde bir hayat sürmek ve çevresinde oyunlar oynamak ve uzun sokağın sonundaki demir parmaklı kapı ardında olup bitenleri çocuk masumiyetiyle anlamlandırmaya çalışırken farkında olmadan hâkim unsurun dominant kimliği tarafından yaşına uygun olarak “*piç*” şekline etiketlenmiş ve sosyal yaşamdan daha çocukluk yıllarında dışlanmışlardır. Yaş aralığı 18- 24 arasında 3 kız ve 4 erkekten oluşan 7. Görüşme grubumuz mahallelerinde bulunan genelev hakkındaki düşünceleri üzerine konuşurken, daha önce neşeli olan ortam konu geneleve gelince ciddileşmiş, görüşmeciler durgunlaşmıştır. “*Konuşmak zorunda değilsiniz rahat olun*” şeklindeki ifadelerden sonra yapılan çalışmanın bilimsel bir çalışma olduğu kimseyi

yargılamak, sorgulamak gibi bir niyetimizin olmadığı tekrar hatırlatılmış görüşmeciler güvenerek konuşmaya devam etmişlerdir:

“Tepecik çocukları, iyi bilir kerhaneyle dip dibe yaşamının ne demek olduğunu. Kerane'nin duvarının altında su gideri boşluğundan içeriyi izlemeyi, duvarın üstünden taş atmayı, sonra o taşın geri geldiğini iyi bilir, evlerin balkonundan kerane'nin sokaklarını izlemeyi. Loj ışık yandığında duvara tırmanıp izlemeyi, çocukluk işte. O duvarları kale olarak kullanıp top oynamayı, o duvara balyozla vurmaya iyi bilir hilal çocukları... bi yanda torbacılar diyer yanda kerhane... Bütün bunlar sanki her yerde oluyormuş gibi normal gelirdi bizlere, bu kaderdi önüne geçilemezdi. Biz çok iyi biliriz gaconun bize piç bakışını, anamıza or... çekişini, hınçla doluyuz kaderimize. Büyük bir sınav, ya doğruyu bulucan ya da aynen devam edip günahlar içinde boğulacaksınız... Allah yolundan ayırmasın cümlemizi”.

Çalışmamızda, Çingenerler eğlenceye düşkünlüklerini sık sık vurgulanmış olmalarının yanı sıra genelevden rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Tepecik artık yurt kabul ettiklerini, müzisyenlik ve eğlence sektörünün uzun yıllardır geçim kaynakları olduğunu; dededen, babadan miras kalan meslekleri olduklarını, hiç kimse için olmasa bile kendileri için çalıp oynayacaklarını ve müzisyenliğin yaşam biçimi haline getirdiklerini vurgulamışlardır. Kendilerinin cennete gitmeleri için yardım etmeye çalışan iyi niyetli dinsel tarikatların ya da eğlence sonunda çıkan kavgaların gerekçe gösterilmesiyle iktidar organlarının emir niteliğindeki tavsiyeleriyle müzisyenlikten asla vazgeçemeyeceklerini söylemişlerdir.

Çalışmamızda, günümüz itibariyle ötekileştirilme, damgalanma ve dışlanmanın mekânsal sebeplerinden sayılan Tepecik Mahallesi veya Tepeciklilik ile ilgili genelev dışındaki diğer olumsuzluklarda şu şekilde dile getirilmiştir, uyuşturucu trafiğinin çok yüksek oluşu, sokak kavgaların yaşanması, sokakların darlığı, altyapı hizmetlerinin eksikliği, evlerin düzensizliği ve mekânsal olarak çok iç içe olma ve suça karışanların mahalleye saklanarak bulunup yakalanamaması ve bu durumdan hepsinin sorumlu tutulmasıdır. Olgular soruları çerçevesinde “hükümlü akrabamız var mı” sorusuna aldığımız cevaplarda Tepecik Çingenerleri içerisinde suça karışmış ve ceza almış pek çok aile bireyinin olduğu görülmüştür. Bu durum Çingene

olmayanlarda Tepecik Çingenerine karşı “kirlilik” algısıyla birlikte “tehlikeli” algısının oluşmasında etkili olmuştur.

Çingener arasında suçlular olabilir. Ancak çalışmamızda ortaya çıkan sonuçlara göre söz konusu Tepecik semti olunca, kalıp yargılarla Çingene etnisitesinin tamamı aynılaştırılarak bireysel niteliklerinden soyutlanıp tümü, suçla damgalanmış bir grubun üyesi şeklinde suçlu olarak düşünüldüğü ortaya çıkmıştır. “*Polis gerçek suçluyu yakalayamıyor sonra kimi görse suçlu suçsuz sıkıştırıyor*”. Bu durum birçok alanda ayrımcılığa neden olmuştur. Mahallede görev yapan kolluk kuvvetleriyle yaptığımız mülakatlarda, kolluk kuvveti memurların Tepecik Çingeneri için kanaati olumsuz ve Tepecik Çingenerine güvenilemeyeceği, suç potansiyelli oldukları yönündedir. Bu kanaatin oluşmasında memurların çalışma alanlarının genel olarak suç ve suçlular olduğu dolayısıyla kendi meşguliyet alanlarına göre konuşmuş olmaları etkili olabilmektedir. Tepecik Çingenerine kolluk kuvvetlerinin bakışını yansıtmaya açısından, “*bunlar Allah bir dese düşünmek lazım*” ifadesi ilgi çekicidir.

Mahallede sonradan gelen göçlerle nüfus artmış, İzmir’in farklı semtlerinde yaşayan Çingener, diğer mahallelerde yoğun olarak dışlanmalarından dolayı kendi ifadeleri ile “*rahat nefes alabilmek için*” şartları ne kadar kötü olursa olsun Tepeciğe göç etmişlerdir. Tepecik semtinde, Çingene nüfusunun her geçen gün artmasının yanında teknolojinin ilerlemesi ile eğlence sektöründe müzisyenliğe olan ihtiyaçlar azalmış bu durum iş ve istihdam sorunları ve geçim sıkıntısı gibi pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Çingenerin geleneksel mesleklerinin zamanla azalması, yeni iş alanlarının açılmaması ve kalıp yargılarla olumsuz olarak damgalanıp çizilen sınırlara hapsedilmeleri neticesinde Tepecik Çingenerinden özellikle gençler suç örgütlerinin ve gayri meşru işler yapan örgütlerin kapsama alanına itmiştir.

Çıkan bir diğer sonuç ise, mahalle sakinlerinden özellikle ekonomik açıdan belirli bir seviyede bulunan ya da ekonomik olarak iyi duruma gelen Çingenerin mahalleden ayrılmak istedikleri ve toplumsal tabakalaşmada üst tabaka olarak gördükleri gacolar arasında yaşamak istedikleridir, ancak, en başta sadece Çingene olmanın verdiği biyolojik eşitsizliklerden dolayı çok zorlandıkları ve Tepecikli Çingene olmalarından dolayı da “iffetsiz” ve “tehlikeli” olarak algılanıp gacoların

nazarlarının hep üstlerinde olduğu, taşınanların da Çingene kimliğini bırakarak mahalleden ayrıldıklarıdır. *“Taşınanlar var ama onlar Çingeneliğini burada bıraktılar, bırak bayramı cenazelerde bile gelmiyorlar. Onların buranın çocukları ama yaşamak için Çingeliklerini öldürdüler”*.

Çalışma neticesinde görüşmeciler genel olarak Çingene kimliğini kabullendikleri görülmüştür. Fakat bu kabullenmişlik içerisinde sık sık beş parmağın beşi bile bir değil kalıp cümlesi ile söze başlayıp tekrar tekrar iyi Çingeneler, müzisyen çingeneler, sanatçı naif çingeneler karşısında kötü çingeneler, çadırda yaşayanlar ve sosyal tabakalaşma başlığında konu edilecek olan bir takım kötü vasıfları sayılan çingene gruplardan bahsederek iyi kötü ayrımı yapmaya çalışmışlardır. Bu durumu bir bütün olarak değerlendirdiğimizde çingene kimliğine ilişkin birtakım kaygılar yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Görüşmeciler kendilerinin Balkanlardan göç ettiklerini pek çok sefer vurgulamış ve kendilerinin Çingene fakat Türk ve Müslüman olduklarını bu yüzden göç ettirildiklerini ve Atatürk’ünde Balkanlardan geldiğini aktarmışlardır. Dolayısıyla Çingener kendilerinin kimliklerini Türk, Göçmen, Çingene ve Müslüman olarak görmektedirler. Roman mı Çingene mi sorusunda ise Roman yeni moda bize her zaman Çingene’ydik demişlerdir. *‘Alsancak’lı Ayşe kapıcıydı sonra ona apartman görevlisi hanım dediler. Ayşe’ de ne değişti’*. Görüşmeciler kendilerine Çingene ya da Roman denmesi arasında fark görmediklerini aktarmışlardır.

Müslüman kimliğine, Göçmen olma ve Atatürk’e yapılan vurgulamalarda, benzer olma şeklinde bir üst kimlik olarak gördükleri Türk kimliğine yakın bir yerde konum alma istekleri belirgin bir şekilde ortaya konmaktadır. Ayrıca görüşmeler sırasında zaman zaman yaşadığımız paradokslarda olmuştur. Yukarıda Türk kimliğine yakın olma vurguları yapılırken, diğer yandan görüşülenlerin ‘biz’ ve ‘öteki’ ne yönelik vurguları Çingene olan ve olmayanlar arasındaki sınır çizgilerini belirlemede önemli bir nokta olarak görülebilir. Görüşülenlerce ‘biz’, dayanışmayı, birlikteliği, hoşgörüyü, uzlaşmayı ‘öteki’ ise, Çingene olmayan, farklılaşma yaratan, dışlayan, uzlaşmayan ve olumsuz özellikler taşıyana işaret etmekteydi. Bu kurgu kültürel farklılaşma ve konumlamanın da bir göstergesi olarak düşünülebilir ve ötekileştirmenin iki taraflı yani hem Gacolar tarafından Çingenelere ve Çingeneler tarafından Gacolarla karşı yapıldığını görmekteyiz. Yanı sıra şartları ne olursa olsun,

beğenmeseler de istemeseler de Müslüman olma, Atatürk yakınlığı ve Türklüğü defalarca dile getirmeleri ve vurgulamaları hâkim ve dominant kimliğe kendini kabul ettirmenin ve ilk yıllarda ki Cumhuriyetin tek tipleştirici özelliğine uygun olarak toplumsal birliktelik ve bütünlük isteklerinin bir dışı vurumudur.

Bulgular neticesinde Çingenerler kendi aralarında kulaktan kulağa aktarılan bir takım bilgiler ve kendi deneyim ve tecrübeleri ile hiyerarşik bir düzen içerisinde kendilerini görmekte ve bu sınırları korumaktadırlar. Tepecik Çingenerleri Mangosarlar (Yeşil Kanlılar), Çelesto'lar diye ifade ettikleri Çingene grubun kendileri gibi Balkanlardan göç ettiklerini ancak onların geldikleri coğrafya itibarıyla cambazlık yaptıklarını, müzisyenlikten uzak, vahşi, aksi ve pis olduklarını dile getirmişlerdir. *'Biz onlardan ayırırız, onların bizimle ilgisi yok biz onlara hiç bulaşmayız. Onlar zanaati yok'* şeklindeki ifadelerle bir sosyal tabaka sınırı çizmişlerdir.

Aktarılanlar sonucunda yine görüşmeciler Çingene olmalarına rağmen kendilerine göre daha aşağıda bir grup olarak değerlendirdikleri *Menebo*'lardan bahsetmişler. *Menebo*'nun kirliler manasına geldiğini, Mangosar'lara göre biraz daha iyi durumda olduklarını, vahşi olmadıklarını, hurda toplayıcılığı ile uğraştıklarını fakat *Menebo* kadınların lohusalık ve muayyen günlerinden sonra abdestlenip temizlenmeye gereken önemi vermedikleri için uğursuz olduklarını söylemişlerdir. Dolayısıyla muayyen günlerindeki kan kokusunu başkalarına duyurma *'risklerinin'* olması, adet günlerinden sonra temizlenmeyip lohusalık ve adet dönemi uğursuzluğunu devam ettirdikleri için Mangosar'lara göre daha tehlikeli ve daha aşağı konumda konumlandırılmışlardır. Bu ifadelerden Gacolar tarafından Çingenerlere yöneltilen kirliliğe dair dışlanmanın Çingenerlerinde kendi aralarında bazı gruplara karşı yöneltildiğini görmekteyiz.

Görüşmecilerin 'öteki' kimliğe dair sosyal tabakalaşma durumları incelendiğinde ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır: Türk kimliğinin kurucu unsur olarak görülmesi ve Türk kimliğiyle Atatürk'ün Başkomutan olması ilişkisi içerisinde Türkler üst tabakada konumlandırılmıştır. Ancak Kürt gruplarla kendilerini kıyasladıklarında kendilerine her zaman her yerde yapılan dışlanmışlık ve haksızlık düşüncesinin Kürt gruplar karşısında da geçerli olduğunu dile getirmişlerdir. Türk grupların Kürtleri PKK ya destek veriyor olmalarına karşın, kendilerinin ise hiçbir

zaman hiçbir şekilde vatana ihanet etmemelerine rağmen Türklerin Kürtleri daha çok sevip kabul ettiklerini ve Çingenelerin Kürt grupların altında görüldüğünü ifade ederek Türk, Kürt ve Çingene şeklindeki sıralamayla bir sosyal tabakalaşma ve sınırın olduğunu söylemişlerdir. Gerçekte kendilerinin daha iyi vatandaş olduğunu vurgulayan görüşülenler bu alanda da dışlanma yaşadıklarını vurgulamışlardır. *“Bizim mahallemizde caddeden bakınca görülür duvarda kocaman Türk Bayrağımız var. Asla dağa çıkmayız. Vatanı satmayız. Camiye de gideriz”*. Tepecik Çingeneleri, vatanperver olmalarına rağmen dışlanmalarında, damgalanmalarında ve Kürt gruplardan daha aşağı bir konumda olarak görülmelerinin nedenini Çingene olmalarına ve Tepecikte bulunan genelevin etkisiyle “iffetsiz”, “namussuz”, “murdar” (kirli) olarak görülmelerine bağlamışlardır.

Ortaya çıkan farklı bir sonuçta, Çingenelerin yaşadıkları duruma bir anlam veremeyerek dine ait metafizik kavram olan “lanetlenme”, “şeytan metaforu” ve dogma düşüncesinden yardım alarak kendileri için söz konusu olan dışlanma ve damgalanma ve kirlilik problemini anlamaya, çözmeye çalışmalarıdır. Bu anlama ve çözümlemede Çingene için yapılan söz konusu damgalamaların içselleştirildiği ortaya çıkmaktadır. *“Şeytan’la insanın meselesi çözülür mü? Çözülmez. Bizim de meselemiz çözülmez, çünkü biz lanete uğramış olabiliriz”*.

Türkiye Cumhuriyetinin, ulus devlet anlayışının tek kimlik, tek dil ve tek kültür düşüncesi üzerine oturmasının yanı sıra din/mezhep olarak da resmi din algısının tarafı olması ve bu düşüncenin kurumsal olarak temsil edildiği Diyanet İşleri Başkanlığının oluşturulmasıyla etnik gruplar, ulusal ve kültürel azınlıklar bir çatı altında toplanmaya çalışılarak sisteme dâhil edilmek istenmişlerdir. Bu bağlamda bazı grupların nev-i şahsına münhasır inanç şekilleri içerisindeki, temizlik, kirlilik, helal, haram, murdar, gibi inançsal değerleri ve sosyal ve kültürel yapıları görmezden gelinmiştir. Resmi inanç sistemine uymayan uygulamalar ve uygulama sahibi gruplar toplum tarafından kabul edilmemiş ve tabu haline getirilerek toplum sınırları dışında konumlandırılmış ve kirli addedilmişlerdir. Gerek iktidar organlarınca gerekse toplum kesimlerinin bazıları tarafından resmi din algısının alternatifsiz ve meşru inanç sistemi olarak görülmesi sonucu, hâkim kültür tarafından tanımlaması bir türlü yapılamayan İzmir Tepecik Çingenelemi “kirlilik” üzerinden de ötekileştirilmiş, damgalanmış ve sembolik şiddete maruz bırakılmışlardır. Biz bu çalışmamızda

“kirlilik” üzerinden dışlanmayı kurumsal koşulları açısından değil de Çingenelelere dayatılan toplumsal ve kültürel bir tavır olarak inceledik.

Yapılan görüşmeler neticesinde ulaşılan sonuçlara göre Çingenelelerde “kirlilik” söylem ve imasıyla hayatın her karesinde sembolik şiddete ve damgalanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu yüzden yüzyıllardır sözlü olarak aktarılan inançlarını değiştirmek, gizlemek ve uygulama safhasından çıkarmak ya da inanıyor gibi yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Ötekileştirmenin temel kaynaklarından biri olarak karşımıza çıkan “kirlilik” Çingene toplumu ve bedeni için o denli gözden düşürücü, yaralayıcı, itibarsızlaştırıcı, sakatlayıcı olmuştur ki paradokslarla dolu olan bu durum karşısında Çingeneleler kendilerini olduğuna inandığı şekliyle ifade etmeden geri çekilerek sessizliği bir yol olarak seçmiş veya kendilerine göre bir yol bularak tepkiselliklerini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Görüülen Çingeneleler temizlik, maddi ve manevi kirlilik için farklı kelimeler kullanmışlardır. “Melalo” kelimesi “kirli”, “pis” ve “temiz olmayan” manasında, “uzo” veya “ozo” kelimesini “temiz” ve “duru” gibi manalarına geldiğini aktarmışlardır. Manevi kirlilik için de, “Marimee” kelimesini kullanmaktadırlar.

Bu kavramların kullanılmasından yola çıkarak Çingenelelerin diğer toplum kesimleri gibi temiz ve kirlilik adına gruplamalar yaptıklarını ve kendi inanç kültürleri içerisinde değer yargılarına sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Manevi kirlilik olarak “Marimee” kavramını lohusa dönemindeki ve hayız hali yaşayan kadınlar ve kadın, erkek ölümleri için kullanıldığı gözlenmiştir. Ayrıca kadın bedeninin alt tarafı da “Marimee” nin kaynağı olan lohusalık ve adet kanının çıkış yeri olduğu için tabu haline getirilerek kirli sayılmıştır. Kadın bedeninin üst tarafı ise temiz kabul edilmiştir. Kadının adet dönemi çok dikkat edilmesi gereken bir dönem olarak tabulaştırılmış, adet kanının kokusunun barındırdığı uğursuzluğun başkalarına bulaşmaması için apayrı özen gösterilmiştir. Bu durum bittiğinde ise hemen uzaklaşılması, gereken bir tehlike olarak görülmüştür. Sünni inanışta olduğu gibi boy abdesti alarak bu tehlikeden kurtulma yoluna gitmişlerdir.

Tepecik Çingeneleleri “kirlilik” üzerinden yaşadıkları damgalanma/dışlanma algısına tepkilerini zaman zaman kendi (kadın) bedenleri üzerinden ve kendi

inançlarındaki “murdarlığı bulaştırma” gibi eylemlerle ortaya koymaya çalışmışlardır.

“Adetli kadının çok gezmesi dolaşması çalışması büyük günahdır. Yerler gökler bastığı taşlar ona lanet okur. Allah’ın laneti ona gelmiştir. Aslında bu azmanın diye kadına Allahın hatırlatmasıdır. Lanet onun kesesindedir. Ama bazen canımıza tak ederdi. Bizi insan görmeyene bizde cezamızı kestiğimiz olmuştur. Aslında o günlerde sağlık ocağından rapor alıp çalışmaya bilirsin. Allah kusura bakmasın ama ben o günlerde fiyatı yarı yarıya keserek ne gelirse çalışırdım. Uğursuzluk, cenabet, lanet sonuna kadar bulaşırды onlara. El mi yaman bey mi? sonrasında pişman olurduk. Çingene vicdanlıdır. Gaco gibi insafsız değildir. Ama çok çekerdik be ablam. İyi insan olsa kim kötülük yapar. İşte böyle azıcık yüreğimizi soğuturduk” .Bu ifadelerden de ortaya çıkan sonuç diğer görüşmecilerin ifade ettiği gibi sessizlik veya geri çekilme değil, aksine toplumsal sınırlara, damgalamalara ve dışlanmalara kadının kendi bedeni üzerinde tepkiselliği ortaya koyma tavrı vardır.

Çingenelerin, “kirlilik” üzerinden damgalanmalarında Tepecikte bulunan genelev etkili olmuştur. Toplum kesimleri tarafından kabul edilmeyen, fakat her gün yüzlerce insanın uğrak yeri olan genelev ve içerisinde yaşanan her şey toplumun proteofobisi (ötekine yönelik bilgisizlikten kaynaklanan güvensizlik sonucu oluşan korku) haline gelen (Bauman, 1998: 200) Çingenele mal edilmiştir.

Hâkim kültürün önyargılarını destekleyen somut genelev yapısı sayesinde Tepecik semtinde yaşayan Çingeneler haklarında tanımlama yapılamayan, öyle ki ne Müslüman olarak kabul edilebilen ne de gayri Müslim olarak görülen ne dost olan ne düşman olan, yine Bauman’a ait kavramla “yabancılar” olan bir toplum kesimi olmuştur. Bauman’ın Modernlik Müphemlik adlı eserinde, toplumsal yaşamın haritasında gruplaşma olarak “biz” ve “onlar”, ortak değer ve amaçların olduğu bir aradalıkları adlandırmaktadır. “Yabancı”nın böyle bir haritadaki konumu biz ve onların arsında, sınırlarının ve varlığının sorgulandığı bir konumdadır. “Yabancı” haritanın bilinmeyen bölgesidir. Bu niteliğiyle müphemlik doğurmuştur (Bauman, 1998). Dolayısıyla Çingeneler de Gaco’nun nezdinde her kaba göre şekil alabilen, her kılığa girebilen toplum kesimi olarak kabul edilir hale gelmiştir.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan incelemelerde öteki ile ilişkilerde, düzenin devamı ve tehlikeleri bertaraf için Douglas’ın teorisinde anlatılanlar ile pratikte

yaşananlar birbiri ile örtüşmektedir. Yani zaman zaman biyolojik hazlarına “*yenik düşerek*” ötekinin bedeninde cinsel tatminlik yolunu seçen ve sonucunda toplumsal sınırları ihlal ettiğine inanan, kir ve kirliliğe bulaşmış olma tehlikesini düşünen hâkim unsurun Çingene olmayan bireyi bu durum karşısında arınmayı çok iyi yapmaya çalışarak geliştirdiği bir takım özel ritüellerle toplumsal sınırları onarma ve düzeni koruma telaşına düşmüştür. Tepecikte uzun yıllar hamam işletmeciliği yapan ve Çingene olmayan bir görüşmecimiz zihniyet olarak Çingene kirliliğinin bulaşma tehlikesinden kurtulmak isteyenlerin somut arınma aktivitelerine çok ayrı bir önem verdiklerini hatta bu konuda dini referanslarla yeterince tatmin olamadığı ve dinsel öğretilere itibar edemeyerek toplumsal ön kabullere referanslarda bulunmak suretiyle bedenlerini, zihinlerini arındırmaya çalıştıkları ve bu şekilde inanç haline getirdikleri kabullere sadık kalmaya ve onu korumaya çaba sarf ettikleri bilgisini paylaşmıştır.

Yapılan çalışma sonucunda, ilkokul çağındaki çocuklar arasında bile Tepecikli Çingene olmanın oldukça önemli bir sosyal dışlanma ve damgalanma ifadesi olarak kullanıldığı saptanmıştır. Okula giden Tepecikli çocuklara ‘kirli’, ‘pis’, ‘tembel’ ve hatta ‘güzel yazamaz’ gibi birçok olumsuz sıfatın ‘çünkü o çingene’ ve ‘onun annesi kötü’ açıklaması ile beraber kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Okullardaki sekizinci ve daha üst sınıflarda, yaşların büyümesiyle birlikte Tepecikli Çingene olma damgasının Çingene çocuklara karşı şiddetini artırdığı ve hakarete varan boyutlara ulaştığı tespit edilmiştir. Yaşa bağlı olarak damganın şiddetini artırmasında, genelevin icra ettiği fonksiyonun ergenlik çağındaki çocuklar tarafından fark edilmesi ve Tepecik Çingenelerinin genelev ile ilişkilendirmeleri yatmaktadır. Okul sıralarında başlayan genelev ile ilişkilendirilen damgalama hayatlarının her karesinde Tepecik Çingenelerinin karşısına çıkmaktadır.

Çocuk masumiyetiyle söylenen “annesi kötü” vb. ilk damgalar Tepecik Çingene bireyleri için yaşın büyümesi ile doğru orantılı olarak yaralayıcı konuma doğru yükseldiği görülmüştür. Genelevin etkisinde geliştirilen “kirli”, “murdar” ayrımcı söylem dilinde çingene çocuklar yaşına uygun olarak “piç” şeklinde damgalanmış ve daha sonraki yıllarda damgalar: “... çocuğu”, kendi eşini, kızını satan manasında “ka...”, kadın satan manasında “ p...”, “o..”, “ yosma”, “çaça”, “mama” şeklinde devam etmiştir.

Çingener mahallede görev yapan kamu görevlileri ile olumlu sosyal diyaloglar kuramamışlardır. Zaman içerisinde diyalog kurdukları görevlilerin, ideolojik düşünce yapısına sahip olan bireyler olması açısından kendilerine ya dindar ideoloji ya da materyalist ideolojide ki yani ideolojik düşüncesi baskın insanların yardım edebileceğine, kendilerini onların daha iyi anlayacaklarına dair görüşleri vardır.

Araştırma kapsamında, 37 erkek 40 kadın toplam 77 Çingene görüşmeci ile görüşülmüştür. Bunların içersinden 60 tanesi evli 13'ü bekâr, 4' tanesi duldur. Evli olanların hepsi kendileri gibi Çingene olanlarla evlenmiştir. 4 tane dul bireyin, 3'nün eşi ölmüştür. Bir kadın görüşmeci boşanarak dul kalmıştır. Boşandığı eşi ise Çingene olmayan bir bireydir. Çingener toplumun diğer kesimleri ile evlenmeye sıcak bakmamaktadırlar. Kendi içlerinde gerçekleştirdikleri evliliklerde boşanma oranı yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmada, İzmir Tepecik Çingenerinin kirlilik ve sosyal dışlanmışlık algıları fenomenolojik bakış açısı ve görüşmecilerin kendi anlatı ve yaşam pratiklerinden yola çıkarak “içten bakışla” anlamaya ve incelenmeye çalışılmıştır. Damgalama teorisinde belirtildiği gibi, insanları değişik şekillerle yaftalamanın doğuracağı sonuçlar üzerinde durulmuş ve damgalayıcı etiketlerin kullanılmasının sosyal dışlanmışlık ve ötekileştirmeye yönelik algıları artırdığı ve devamlılıklarını sağladığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda, ciddi sonuçlar doğurduğu tespit edilen damgalama kuramının konuyla ilgili temel argümanları çerçevesinde Tepecik Çingenerileri ilgili saha çalışmaları yapılmıştır. Çalışmamız neticesinde, Tepecik Çingeneri için damgalanma, dışlanma ve bu durumun pratik hayata yansımaları olarak kendilerine çizilen sosyal sınıfın hudutları içinde gezmeye, yaşamaya zorlanmış olma durumlarında “kirlilik” algısının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tepecik Çingeneri için “kirlilik” algısı, zamanla içselleştirilen, kendilerine biçilen damga rolünün dışına çıkabilme yeteneklerini büyük ölçüde sınırlayan bir etki oluşturmuştur. Tepecik Çingeneri için yaralayıcı, dışlayıcı ve gözden düşürücü olan “kirlilik” algısı çocukluk yaşlarından itibaren hayatlarının her karesinde karşılımları çıkan ve içinden çıkamadıkları bir durum olmuştur.

İzmir Tepecik Çingeneri için gözden düşürücü, yaralayıcı, olan “kirlilik” imasıyla damgalanmalarında Tepeciğe açılan genelev etkili olmuştur. Çalışmamızda

görüşmecilerin gündelik hayatlarından aktardıkları tecrübeler neticesinde, Tepecik Çingeneri için söz konusu olan “kirlilik” kavramının Bauman’ın karışık ve müphem duyguları ifade etmek için kullandığı proteofobi (her biçime bürünebilen, her kılığa girebilen korku kaynağı) terimine benzer şekilde karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Balkanlardan Tepeciğe gelinen ilk yıllarda Çingenerin müzik, dans ve eğlenceye olan ilgisi ve kendi ifadeleri içerisinde “Tanrı vergisi özellikleri” hâkim unsur tarafından birtakım olumsuzluklarla ilişkilendirilmiş ve Çingeneliğe karşı kalıpyargı düşüncelerinin eyleme dönüştürülmesiyle Tepecik semtinde dönemin iktidarının icraatı olarak mahalleye genelev açılmasına izin verilmiştir. Genelevin açılmasında, işletilmesinde Çingenerin bir isteği ya da bu işletmeye karşı ilgilerinin olmadığı da araştırmamızın sonuçları arasındadır.

Çalışma sonuçlarına göre kendi istekleri dışında mahalleye açılan genelevin etkisiyle Tepecik Çingenerine karşı olan olumsuz algılar ve kalıp yargılar daha da güçlenmiştir. Zamanla genelev ile Tepecik Çingene kimliği irtibatlandırılarak kendileri hakkında “kirliliğe” dair kalıp yargılar oluşturulmuş ve bu kalıp yargılar Çingene olmayanlar tarafından gerek düzene ait gerekse de dine ait referanslarla temellendirilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İzmir Tepecik Çingenerinin farklı illerde yaşayan ve kendileri gibi Çingene olan kendi yakın akraba gruplarında görülmeyen görülse de şiddeti Tepecik Çingenerindeki kadar hissedilmediğini ifade ettikleri genelevin etkisiyle ortaya çıkan “kirlilik” algısı üzerinden ayrımcılıkta farklı bir söylem dili geliştirilmiştir. Kendilerine çizilen sosyal statü ve tespit edilen mekân (Tepecik) sınırlarında yaşamaya yönlendirilen Çingener genelevin kirlileri olarak dini ve sosyal referanslarla uğursuz sayılmış Tepecik Çingeneri ötekinin de ötekisi olarak görülmeye başlanmıştır.

Çalışma sonucunda, damgalama kuramının, “toplum tarif edilene mi dönüşür/kendini gerçekleştiren kehanet” vb. argümanlarında olduğu üzere keskin sınırlarla sosyal dışlanmışlıkları belirgin hale gelen Tepecik Çingenerinin bir kısmının birtakım sosyal ve ekonomik vb. olumsuzluk nedenleriyle kendilerine biçilen damgalamaları içselleştirmiş oldukları da söylenebilir. Ancak, Tepecik Çingenerinin suç işleme durumlarında öncelikli olarak işledikleri suçtan dolayı değil de “Tepecikli Çingene, zaten suçun ağa babasıdır”, “sineğin gözünden sürmeyi çalan Tepecikli” ve “namusunu satan her şeyi yapar” vb. bakış açılarıyla hareket

edilerek önce Tepecikli Çingene olmalarından dolayı yargılandıklarını ve etnisitenin suçlu, suçsuz ayrımı yapılmadan tamamının aynılaştırıldığı ifade edilmiştir. Yani toplum, Tepecik Çingenelerini damgalarken, çoğu kez bir suç kariyeri neticesinde değil de, Tepecik Çingene kimliği “genelev” ve “kirliliğe” bağlı “kalıp yargılarla” damgalayıp dışlamıştır. Dolayısıyla Braithwaite’in (1989), etiketleme kuramına getirdiği yeni açılımlarından olan birleştirici utandırma (damgalanan kişi değil de hatalı davranışı olmalıdır) teorisinin Tepecik Çingeneleri için geçerli olmadığı ortaya çıkmıştır. Douglas’ın yaklaşımıyla, kirli sayılan, iğrenilen beden sınırları beden deliklerinden dışarı çıkmayıp, kendilerine ait yerlerde kaldıkları sürece tehlikeli sayılmamıştır. Douglas’ın yaklaşımına benzer şekilde, damgalanmış, dışlanmış olan Tepecik Çingeneleri de, kendileriyle ilgili inşa edilen “kalıp yargılara” uygun davranmak ve Çingene olmayanlara zarar vermeyip kendilerine çizilen sınırlar dâhilinde yaşamak zorunda kaldıklarından dolayı maruz kaldıkları dışlanmışlık ve ayrımcılık sorunlarının, Çingene olmayanlar tarafından toplumsal bir problem olarak önemsenmediği vurgusu da çalışmamızın sonuçları arasındadır.

İzmir Tepecik Genelevi, Tepecik mahallesinde, Çingene evlerinin arasında ve hâkim kültürün düzeninin verilerine uygun konumdadır. Çingene bireylerde toplum tarafından kendileri için uygun görüldüğünü ifade ettikleri, “kalıp yargılara” uygun olan, müzisyenlik, sahne sanatçılığı gibi eğlence sektörüyle, çiçekçilik, falcılık, hurdacılık, faytonculuk vb. işlerle meşgul olmakta ve çizilen sınırlarda hayatlarına devam etmektedirler. Yani, toplumdaki “kalıp yargılara” uygun olmayan bir role talip olmadıklarından dolayı toplumun diğer kesimleri tarafından çok fazla sorun olarak görülmediklerini düşünmektedirler. Çingene olmayanlar tarafından fark edilmediklerini sorunlarının görmezden gelindiğini ifade eden görüşmeciler cari olan durumun Tepecik Çingeneleri için kendilerini yaralayan, her gün büyüyen ve onarılması güç toplumsal yaralar açan bir durum olarak ifade edilmiştir.

Çingeneler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde de garanti altına alındığı gibi yaşamın her karesinde her an var olma, kendilerini geliştirebilme, gerçekleştirebilme ve toplumsal ve sosyal olayların gerçekleştiği yaşamın içindeki, ekonomi, siyaset, inanç, bilim ve sanat gibi alanlarının tümünde kendileri olarak var olabilmelidir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2011). *Otoritaryen Kişilik Üstüne*, İstanbul: Say Yayınları.
- Aksu, M. (2003). *Türkiye’de Çingene Olmak*, İstanbul: Ozan Yayınevi.
- Akdağ, M. (1975). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alpman, N. (1993). *Çingeneler: Başka Dünyanın İnsanları*, İstanbul: Ozan Yayınevi.
- Althusser, L. (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp, Y., Özışık M., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınöz, İ. (2005). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Alus, Sermet, M., (1992). “Çingeneler”, Eski İstanbul’da Gündelik Hayat, Yay. Haz. İ. Gündoğ Kayaoğlu -Ersu Pekin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arayıcı, A. (2008). *Avrupa’nın Vatansızları Çingeneler*, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*, Çeviren: Peker, B., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2001). “Diktatörlük Dönemlerinde Kişisel Sorumluluk”, *Kamu Vicdanına Çağrı – Sivil İtaatsizlik*, Çeviren: Coşar, Y., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arı, K. (2003). *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç 1923-1925*, İstanbul: Tarih Yurt Vakfı Yayınları.
- Arendt, H. (2010). “*Kötülüğün Sıradanlığı – Adolf Eichmann Kudüs’te*”, Çeviren: Çelik, Ö., İstanbul: Metis Yayınları.
- Arslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2009). *Sosyoloji: Kavramlar – Kurumlar – Süreçler – Teoriler*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Aktürk, Ş. (2006). *Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Akşit, B. T., (1997). “*Odak Grup veya Odak Grup Görüşmeleri*”, Ankara. Anıt Yayıncılık.
- Arslan, Ö. L. (2003). *Dinler Tarihine Giriş* Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

- Ayan – Ceyhan, M. ve Çayır, K. (2011). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi Seç – Bir Yayınları.
- Bauman, Z. (1998). “*Postmodern Etik*”, Çeviren: Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). “*Modernlik ve Müphemlik*”, Çeviren: İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bataille, G. (2004). “*Edebiyat ve Kötülük*”, Çeviren: Ayşegül Sönmezay, 2. Baskı İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berger, H. (2000). *Çingene Mitolojisi*, Çeviren: Sağlam, M. S., Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*, İzmir: Aşina Kitaplar Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizleri: Teknikler ve Örnek Çalışmalar* Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bourdieu, P. (1995/a). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, Çeviren: Tufan, H., İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1995/b). *Kamuoyu Yoktur, Kamuoyu Kimin Oyu?*, Derleyen: Tufan, H., İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourse, M. (2009). *Melezliğe Övgü*, Çeviren: Hamdi Tuncer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozkurt, T. (2006). “Poşalar Örneğinde Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi”, *Artakalanlar, Anadolu’dan Etnik Manzaralar*, Editör: Suvari, Ç. C., İstanbul: E Yayınları.
- Bulaç, A. (2000). “Ötekiyi Algılama Biçimi”, *Karizma Dergisi*, Sayı: 3
- Calhoun, C. (2007). “Bordieu Sosyolojisinin Ana Hatları”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, Derleyen: G. Çeğin, E. Göker, , A. Arlı, ve Ü. Tatlıcan, Çeviren: Çeğin, G., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, Ö. (2002). “Sosyal Dışlanma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3

- Çayır, K. (2011). “Gruplar Arası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Editörler: Çayır, K. ve Ayan – Ceyhan, M., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları.
- Demirbaş – Madran, H. A. (2011). “Sosyal Kimlik ve Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Editörler: K. Çayır, ve Ayan – Ceyhan, M., İstanbul: Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları
- Demirbaş – Madran, H. A. (2011). “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Editörler: K. Çayır, M. Ayan, M – Ceyhan, M., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları.
- Dolu, O. (2012). “Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Dolu, O. (2012/a). “Kriminoloji”, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Douglas, M. (2007). *Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*, Çeviren: Ayhan, E., İstanbul: Metis Yayınevi.
- Dursun, H. (1997). “Damgalanma Teorisi ve Suç”, *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, Sayı: 3 – 4
- Doğan, İ. (2000). *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Erdut, Z. (2008). *Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Eryazıcıoğlu, E., Markoç, İ., (2012). Yöntembilim Dersi İlişkisel Yaklaşım Ortak Sunumu, YTÜ ŞBP Doktora Programı, İstanbul.
- Eidhem, H. (2001) “Toplumsal Bir Damga Olarak Etnik Kimlik”, (Ed. Fredrik Barth), *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, Çeviren: A. Kaya, S. Gürkan), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Fraser, A. (2005). *Avrupa Halkları Çingeneler*, Çeviren: İnanç, İ., İstanbul: Homer Kitabevi.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar – 2*, Çevirenler: Ergüden, I. ve Akınhay, O., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2007). *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar – 4*, Çeviren: Ergüden, I., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (2003). *Totem ve Tabu*, Çeviren: Berkes, N., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Öz Sunumu*, Çeviren: Barış Cezar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2000). “Sosyoloji”, Ankara: Ayraç Yayınları
- Göregenli, M. (2011). “Ayrımcılığın Meşrulaştırılması”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Editörler: Çayır, K. ve Ayan – Ceyhan, M., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları.
- Göregenli, M. (2011/a). “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıp yargı ve Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Editörler: Çayır, K. ve Ayan – Ceyhan, M., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları.
- Göksu, T., Karakaya, M. (2009). *Polisin Sapma Davranışlarının Etiketleme Kuramı Açısından Değerlendirilmesi*, Polis Bilimleri Dergisi, Sayı: 3.
- Işık – Erol, S. (2013). “İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 3 – 4 – 5, Ağustos – Kasım 2012 / Şubat 2013 Dönemi.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001). “Nöbetleşe Yoksulluk”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnaç, H., (2005). *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Ankara: Adres Yayınları.
- İnalçık, H.(1996). “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi, 2. Baskı, İstanbul: Eren Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2002). “Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme”, *Dünyada ve Türkiye'de Farklılaşma-Çatışma Bütünleşme-II* (III. Ulusal Sosyoloji Kongresi), Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları
- Kalaycı, H.(2008). *Etnisite ve Ulus Karşılaştırması*, İstanbul, Doğu Batı Yayınları.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kasapoğlu, A.,(1997). “Nitel Çözümlemeler 1: Odak Grup Çalışması”, Ankara.
- Kenrick, D. (2006). *Çingeneler: Ganj'danThames'a*, Çeviren: Tırnakçı, B., İstanbul: Homer Yayınevi.

- Keyman, E., F.(2009). “*Sistem Kurucu ve Sistem Dönüştürücü Bir Toplumsal Gerçeklik Olarak Kültürel Kimlik Olgusunu Yeniden Düşünmek*”, Kimlikler Lütfen, Der: Gönül Pultar, İstanbul: ODTÜ Yayıncılık.
- Kızmaz, Z. (2005). “Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık Dönemi, Cilt: 29, No: 2.
- Kriteva, J. (2004). Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme (Çeviren: Nilgün Tural) Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Kolukırcık, S. (2009). *Dünden Bugüne Çingenerler: Kültür – Kimlik – Dil – Tarih*, İstanbul: Ozan Yayınevi.
- Koray, M. ve Topçuoğlu, A. (2005). “*Sosyal Politika*”, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Kurubaş, E., (2008). “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Kuş, E.,(2003). “Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri”, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., Zilber, T., (1998), *Narrative Research, Reading, Analysis, and Interpretation*, Applied Social Research Methods Series Vol.47, Sage Publications.
- Lupton, D.(2002). *Duygusal Yaşantı: Sosyo Kültürel Bir İnceleme*, Çev. Mustafa Cemal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marsh, A. (1998). “Etnisite ve Kimlik: Çingenerlerin Kökeni”, *ERRC Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.errc.org/cms/upload/media/03/98/m00000398.pdf>, Erişim: 15.01.2014.
- Martinez, N. (1992). *Çingenerler*, Çeviren: Aktaş, Ş., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marushiakova, E. ve Popov, V. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çingenerler: Balkan Tarihine Katkı*, Çeviren: Tırnakçı, B., İstanbul: Homer Kitabevi.
- Mayring, P., (2005). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, Çeviren: A. Gümüş ve M. S. Durgun, Adana: Baki Yayıncılık.
- Müderrişoğlu, S. (2007). “Üniversite Gençliği Ve Sosyal Haklar Konferansı”, *Gençlik Ve Sosyal Dışlanma*, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Moralı, N. (2009). Mütarekede İzmir Yılları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Nezihi, R. (2002) . İzmir'in Tarihi, İzmir: İzmir Yayıncılık.
- Özkan, A. R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 2456.
- Özmen, A. (2006).”*Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar*”, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etnoloji Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Özçalık, S. (2008). “Ötekileşme işlevleri” Kongre Konusu, Karaburun Bilim Kongresi Tebliği, İzmir.
- Paker, M. (2011). “Önyargı ve Ayrımcılığa İlişkisel Psikanalitik Bir Bakış”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Editörler: Çayır, K. ve Ayan – Ceyhan, M., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları.
- Said, E. W. (2007). “Cehaletin Çatışması”, *Doğu – Batı Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 141
- Sapançalı, F. (2001). “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan – Haziran Dönemi, Cilt: 3, Sayı: 2.
- Sarup, M. (2004). Postyapısalcılık ve Postmodernizm, Çev: Abdülbaki Güçlü, 2. Baskı, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, Çeviren: Sönmezay, A., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları.
- Smith, A., D.(1994). “Milli Kimlik”, çeviren: Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A., D.(2002). Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, çeviren: Derya Kömürcü, İstanbul: Everest Yayınları.
- Sokullu – Akıncı, F. (2012). *Kriminoloji*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Somay, B. (2011). “Ayrımcılık Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Ayrarak Birleştirmek Mümkün müdür?*, Editörler: Çayır, K. ve Ayan – Ceyhan, M., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları.
- Sözüer, A. ve Topçuoğlu, T. (2014). *Kriminoloji – II: Suç Teorileri Ders Notları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Sözüer, A. ve Topçuoğlu, T. (2014/a). *Kriminoloji – II: Suç Teorileri Ders Notları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Tarhan, N. (2010). *Toplum Psikolojisi: Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taberi,(1991). *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Çev. Zakir Kadirî Ugan-Ahmet Temir, İstanbul: Maarif Yayınevi,
- TDK Türkçe Sözlük, (1998). Ankara: T.D.K Yayınları.
- Tolan, B. (2005). *Sosyoloji*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Turan, Ö. (2000).”Bulgaristan'da Prenslik Dönemi'nde Türklerin Sosyal ve Siyasal Kurumlaşma çalışmaları”, *Bellekten*, LXIV sayı, 239, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Ulağlı, S. (2006). *İmgebilim: “Öteki”nin Bilimine Giriş*, Ankara: Sinemis Yayınları.
- Uyan – Semerci, P. (2011). “Ayrımcılık Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Editörler: Çayır, K. ve Ayan – Ceyhan, M., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Seç – Bir Yayınları.
- Ulusoy, M. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Eskişehir: A.Ö.F. Yayınları.
- Ünal, A. Z. (2004). *Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu'nün Kültürel Sermaye Kavramı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ünal, A., Z.,(2007). “*Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi:Sosyoloji*”,*Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, Der: G. Çeğın- E. Göker, A. Arıl, Ü. Tatlıcan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vamık, D.,V. (1999). *Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, İstanbul, Bağlam Yayınları, s. 31.
- Vamık D., V.(2005). *Körü Körüne İnanç*, çev. Özgür Karaçam, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, s. 31-32.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri 5*. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurttagüler, G. (2007). “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar Raporu”, *Sosyal Dışlanmışlık ve Gençlik*, İstanbul : Bilgi Üniversitesi.
- Yurdusev, A. (1997). *Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği*. Ankara: İmge Kitabevi.

EKLER

EK – 1:

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
GÖRÜŞME FORMU
ÇİNGENE ETNİSİTESİNDE KİRLİLİK ve SOSYAL
DIŞLANMIŞLIK ALGISI (İZMİR TEPECİK ÖRNEĞİ)

Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans yapmaktayım. “Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnistesinde Kirlilik Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği)” başlıklı bu araştırmam kapsamında, konu ile ilgili görüşlerinizin belirlenmesini amaçlamaktayım.

Görüşmede doğru ya da yanlış cevapların yer alması söz konusu değildir. Çalışma sonuçları, sadece akademik çalışma için kullanılacak ve araştırma için sizden ad, soyad, adres ya da telefon bilgileri istenmeyecektir.

Araştırmaya katıldığınız için teşekkür ederiz.

Mehmet YAPRAK

Telefon:

Adres:

A. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1. Cinsiyetiniz:

Erkek() Kadın ()

2. Yaşınız:

18- 24 Arası ()

25 – 34 Arası ()

35 – 44 Arası ()

45 – 54 Arası ()

55 Yaş Ve üzeri ()

3. Medeni Durumunuz:

Evli () Bekâr () Dul / Boşanmış ()

4. Eğitim Durumunuz:

Okuma – Yazma Bilmiyor ()

Okur – Yazar Fakat Bir Okul Bitirmemiş ()

İlkokul Mezunu ()

Ortaokul Mezunu ()

Lise Mezunu ()

Üniversite ()

5. Mesleki Profiliniz:

Müziyenlik ()

Çiçekçilik ()

Falcılık ()

Pazarlamacılık ()

İşçi ()

Emekli ()

İşsiz ()

Sosyal Güvenceniz ()

Diğer: (Lütfen Belirtiniz)

6. Kaç Yıldır İzmir Tepecik'te Yaşıyorsunuz:

1 – 5 Yıl Arası ()

5 – 10 Yıl Arası ()

11 – 15 Yıl Arası ()

15 Yıl ve Üzeri ()

**B. ETİKETLEME KURAMI ÇERÇEVESİNDE ÇİNGENE
ETNİSİTESİNDE KİRLİLİK VE SOSYAL DIŞLANMIŞLIK
ALGISI (İZMİR TEPECİK ÖRNEĞİ) GÖRÜŞME SORULARI**

1. Çingenelele yönelik bir etiketlendirme olduğunu düşünüyor musunuz?
2. Çingenelele sosyal yaşamdan dışlandıklarını düşünüyor musunuz?
3. Çingenelele ötekileştirildiğini düşünüyor musunuz?
4. Çingenelele yönelik bir kirlilik / kirlenmişlik algısı olduğunu düşünüyor musunuz?
5. Çingene olmaya yönelik bir önyargı olduğunu düşünüyor musunuz?
6. Çingenelele sosyal bütünleşmenin ve sosyal yaşamın dışında tutulduklarını düşünüyor musunuz?
7. Çingenelele gelir dağılımından adaletli bir şekilde pay aldıklarını düşünüyor musunuz?
8. Çingenelele yönelik eşitliğe uymayan yaklaşımlar sergilendiğini düşünüyor musunuz?
9. Çingenelele sosyal korunma anlamında devlet olanaklarından yeterince yararlanabildiklerini düşünüyor musunuz?
10. Neden düzenli bir iş ya da meslek sahibi olamadığınızı ya da sizleri bu hususta engelleyen etmenleri nasıl değerlendirirsiniz?
11. İyi bir meslek sahibi olsanız, yaşadığınız bu bölgeden ayrılmak ister misiniz?
12. Tepecik Çingenelele Olarak Bir Suça Bulaşıp Hapis Cezası Alan Yakınınız Var mı?
13. Kendinizi dindar biri olarak tanımlayabilir misiniz?
14. Namaz kılma, oruç tutma, camiye gitme gibi ibadetlerinizi yerine getirmekte misiniz?
15. “Haram – helal” kavramı size neyi ifade etmektedir?
16. Din hizmetlerinden faydalanabilmekte misiniz?
17. Kendinizi sünni müslüman olarak mı nitelendirmekte misiniz?
18. Din alanında bir dışlanmaya maruz kaldığınızı düşünmekte misiniz?

19. Kendi içinizde bir sosyal tabaka ya da hiyerarşik yapılanma (ast – üst) mevcut mudur?
20. “Çingene etnistesi” tanımlaması size ne ifade etmektedir?
21. Diğer etnisitelere bakış açınız ne yöndedir?
22. Sosyal yaşam içerisindeki yerinizi nasıl değerlendirmektesiniz?
23. Sosyal yaşamda diğerlerinin sizi nasıl algıladığını düşünmektesiniz?
24. Mahallede bulunun genelev hakkında düşünceleriniz nelerdir.
25. Kendi düşüncelerinizi toplum içinde rahatça ifade dile getirip dikkate alındığınızı düşünüyor musunuz?
26. Çingenelerin tek dostu Çingeneler midir? Düşünceleriniz nelerdir?
27. Haricinde eklemek istedikleriniz...

ÖZGEÇMİŞ

01.12.1973 İzmir doğumluyum. 1998 yılı 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunuyum. Milli Eğitim Bakanlığında öğretmenlik yapmaktayım. Ayrıca Eskişehir Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı son sınıf öğrencisiyim. Evli ve iki çocuk babasıyım.